پٽ ٿو پوري

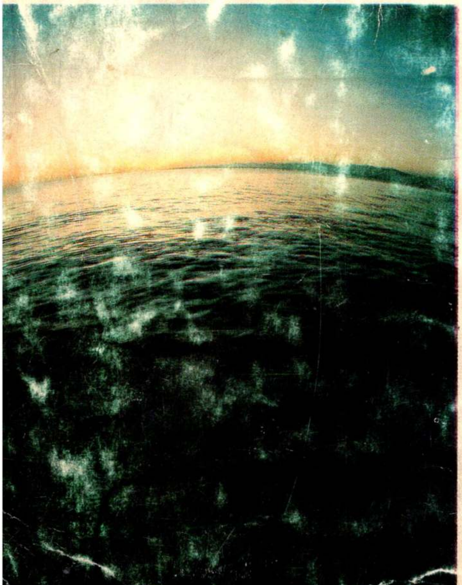

شيخ اياز

پَتڻ ٿو پُور ڪَري

(شاعري)

شيخ اياز

نيو فيلڊس پبليڪيشنس
ٽنڊو ولي محمد ، حيدرآباد سنڌ .
1990ع

نيو فيلڊس پبليڪيشنس جو ڪتاب نمبر هڪ سؤ اٺيهه

ڇپائيندڙ	نيو فيلڊس پبليڪيشنس ٽنڊو ولي محمد، حيدرآباد، سنڌ.
ڇپيندڙ	نيو فيمس پرنٽنگ پريس هوم اسٽيڊ هال چاڙهي، حيدرآباد.
ٽائيٽل ڪيليگرافي	طارق گل
ٻيون ايڊيشن	آڪٽوبر 1990ع
قيمت	50/- رپيا
پڪي جلد سان	70/- رپيا

(سڀ حق ۽ واسطا قائم)

PATAN THO POOR KARE (Poetry) written by: SHAIKH AYAZ. Published by New Fields Publications, Tando Wali Mohammed, Hyderabad Sindh Pakistan. First Edition October 1982. Second Edition October 1990. Price Per Copy Rs. 50/-

---

هن ڪتاب، جو پهريون ايڊيشن آڪٽوبر 1982ع ۾ سمبارا پبليڪيشنس طرفان شايع ٿيو هو.

انتساب

يوسف شاهين جي نالي

ڏيهي منهنجي ڏيه جا، ماٺهو ميگهه ملار

— شيخ اياز

پهرين ايڊيشن جي

ناشر طرفان

شيخ اياز هڪ هنڌ لکي ٿو :

مون شاعريءَ کي ترڪ ڪيو هو ،
پر اي ڏاتارا
تون منهنجا ڏوڏا ڀڃي
منهنجون مُٺيون کولين ٿو
تون مونکي ايتري ڏات ڏين ٿو
جو آهان مان ڀُڪ ۾ جهلي به نٿو سگهان.“

— اڄ اهــا سموري ڏات، سموري ڏاهپ، سمينجي، هن ڪتاب ”پتڻ ٿو پور ڪري“ جي روپ ۾ ظاهر ٿئي ٿي. ڪيڏي نه خوشيءَ

جي ڳالهه آهي جو سنڌ جي شاعريءَ جي آسمان تي آڳم ٿئا آهن، ڪيئي منڊل منڊيا آهن، يقينا وڏا وسڪارا ٿيندا، اهڙا وسڪارا، جي هن ڪان اڳ شايد نه ٿيا هجن.

نثري نظمن تي مشتمل هي بي مثال ڪتاب، شيخ اياز جي سچي زندگيءَ جي تجربن ڇاڻ، مطالعي ۽ مشاهدي جو نچوڙ آهي، جنهن ۾ زندگيءَ جي مختلف قدرن تي، شاعرائي انداز ۾ روشني وڌل آهي — وطن، آزادي، غلامي، جنگ، امن، مذهب، وحدت، ڪثرت، اشتراڪيت، پيار ۽ نفرت - مطلب ته زندگي ۽ زندگيءَ جي مختلف فلسفن، نظارين ۽ رجحانن جي ڇنڊڇاڻ ڪئي ويئي آهي. هي هڪ ڪتاب نه، بلڪ ڪيئي ڪتاب آهن. علم ۽ فلسفي جي دنيا جو هڪ عظيم ترين شاهڪار، جڏهن به دنيا جي ٻين ٻولين ۾ ترجمو ٿيو، تڏهن هن ڪتاب کي عالمي ادب ۾ مٿاهون، بلڪ تمام مٿاهون لکيو ويندو.

هن ڪتاب جي مطالعي ڪان پوءِ، شيخ اياز جي سموري شاعري وڌيڪ اثرائتي انداز ۾ پڙهي ۽ پروڙي ويندي.

هي شخص، جو ڄاڻي ٿو ته انسان سڀ فاني آهيون، اوچتي ٺڪ ٺڪ جو سيني کي انتظار ڪرڻ گهرجي، متان ائين ٿئي جو آيل مهمان موٽي وڃي. ان ڪيفيت کي اورانگهڻ جي باوجود هي لکي رهيو آهي، پنهنجي ڏنوٽيءَ کي اڃا ڏنوي رهيو آهي، اگر وسائڻ ٿو چاهي ۽ نه ٿي ڪيس سچ لهڻ جو ڏپ آهي. هن ڪتاب ڪان پوءِ، پن ڇڻ پڇاڙا، دنيا جو سفرنامو، سنڌس آتم ڪٿا ۽ هڪ ناول زير تصنيف اٿس. واقعي عقاب ٿڪبا نه آهن ۽ نه ئي پوڙها ٿيندا آهن.

هي سچو ليکڪ، سچو تخليقار، ڏيهه جو ڏک ڇائي ٿو، هيٺ ڏنل تحرير لکڻ وقت، هن ضرور پڙهي پوڻ لاءِ لڙڪ وهايا هوندا:

”پٺائي جنت جي جهروڪي وٽ اچي بيٺو
تمر فقير به هن جي پٺيان آيو ۽ ادب سان
هن کان پڇيائين، ”سائين، ڇا ٿا سوچيو؟
پٺائيءَ جواب ڏنو:
”تمر! مان سوچيان ٿو ته
ڇا اسان پيهر
ڌر جي ڪنهن سائي ٻير جا پلڙا
ڏسي نه سگهنداسين؟“

هي ڪتاب نه فقط شاعري آهي، علم آهي، ادب آهي، پر نئين نينهن جو نئون نياپو آهي، پره ڦٽيءَ جو پيغام آهي، ”من اندر جون ڳالهيون آهن — آهي ڳالهيون، جن جي پڙهڻ لاءِ سچي دل ۽ آجرو من گهرجي.

ڪراچي، ٢٢ سيپٽمبر ١٩٨٢

مارِ نہ ٽارڙيِ، آڏار نہ سانوڻ

ميان باھو، اسان آڀي آڏڻ هاريِ

— سلطان باھو

ٻيڄ ٻنيءَ جو سُهاوڻو سمو آهي،
اَڪ جون نيريون ڦلڙيون هوا ۾ لڏي لمي رهيون آهن؛
ڪيتريءَ نہ اَڪنڊ سان
ڪيتريءَ نہ اَڪير سان
ٻُٽ جون اَڪڙيون بادلن کي ڏسي رهيون آهن!
هن گهڙيءَ
انهن جو روپ
انهن جو رنگ
ڪهڙو نہ مٺو لڳي رهيو آهي!
ڪير چائي تہ انهن جي نس نس ۾
وهہ جهڙي ڪوڙاڻ ڀريل آهي!

ڪهڙي نہ آتت آهي!
منهنجي ڄيڀ
ٿوهر جي ساخ واتگز سگهي وڌي آهي!
هن ٻُٽ تي ٻوند ٻہ تہ نہ ٿي وسي!
ڪهڙي نہ آتت آهي!
روڏو چمن ۾ لڪي ويٺو آهي،
تاڙو مري ڪپي ويو آهي،
۽ ڪويل؟
ڪويل نہ ڄاڻان ڪهڙي ديس ۾ وڃي نڪتي آهي!
فقط هي ڳجهون ڏوند ڪي ڪائي رهيون آهن ۽
انهن جي ٻُڪ ئي نہ ٿي لهي!

○

پُسيءَ جا ڳاڙها گل
اُفق ۾ ڏسندا رهيا —
سارو ڏينهن
نئنهن آس ۾
ڪانوَ جي اک ٿي نڪتي
پر پُسيءَ جا ڳاڙها گل
اُفق ۾ ڏسندا رهيا.
هاڻي سانجهي ٿي وئي آهي
ڪانگيرا ’ڪان‘ ’ڪان‘ سان گونجي رهيا آهن
۽ هُو سامهون شفق ۾ سارو آسمان
پُسيءَ جا ڳاڙها گل ٿي ويو آهي.

—

○

فنڪار
ڪنهن به سماج سان
ذميدار نه آهي،
سواءِ اُن جي
جو هُن جي تخيل ۾ آهي؛
گل جي خوشبو
ڪنهن سان به ذميدار نه آهي
سواءِ
ڀؤر جي [illegible]
مور ڪنهن لاءِ به نه نچندو آهي
سواءِ
گهنگهور گهٽا جي؛
۽ ڪوئي به آزاد پنڇي
[illegible] گهر لاءِ
[illegible] نه [illegible] ويو آهي.

—

○

هيءَ ڪهڙي آگ آهي
جا منهنجي ڪنٺ جي ڪوئلي کي
جلائي، جرڪائي ٿي؛
۽ جڏهن اوچتو اُن جا اُلا
ٽڙڪي، ٽڙي پون ٿا
تڏهن منهنجي سنگيت
چنڊ جي چرڪندڙ وڻ وانگر
توڏانهن پنهنجون انيڪ ٻانهون ڦهلائي ٿي،
۽ اهو نه ٿي ڄاڻي
نه تون اُنهيءَ آگ کان سواءِ ڪجهه به نه آهين
جا مون ۾ ٻري رهي آهي،
اُجهامي اُجهامي
وري وري ٻري رهي آهي.

○

چارڻ ڪان وڌيڪ
انهيءَ جي چاڻ ڪنهن کي هوندي
تہ چنگ
چارڻ ڪان اڳ ۾ مرندو آهي
سو ڀڳون
تند ڪان وڌيڪ پايدار آهن،
پر ڪڏهن ڪڏهن
چنگ چارڻ جي چپن تي ئي هوندو آهي
تہ هن جون آڱريون
موت جي پنجي ۾ مروڙجي وينديون آهن
۽ انهن مان
چنگ ڇڏائجي
ڪري پوندو آهي
۽ سنگيت اڌوري رهجي ويندي آهي،

—

○

جهرڪي آڪيري لاءِ
ڪڪ چونڊي رهي آهي
عقاب جهڙپ ڏئي نيرگيءَ کي چيري ڦاڙي
رهيو آهي؛
ڪويل ٽاريءَ ٽاريءَ تي ڪوڪي رهي آهي،
جڏهن سڀئي آڪيري ۾ موٽي ننڊ ڪندا
تڏهن پڻ پن جي ٽڙڪندڙ دل ۾
فقط ڪويل جي ڪوڪ رهجي ويندي.

○

حيرت آهي
جي تون چوين
ته سنهنجي شعر ۾ رواني زيادهہ آهي
ان ڪري
ان ۾ فڪري گهرائي گهٽ آهي.
پيارا،
ڪوهه گهرو نہ بہ هوندو آهي
تڏهن بہ گهرو لڳندو آهي.
پر جبلنديءَ، چلانگ ڏينديءَ نديءَ جي رواني ڏسي
اهو وسري ويندو آهي
تہ ان ۾ ڪائي گهرائي بہ آهي.

رات لڙي آهي
ٻ ڀري رهي آهي
جاڳ — جلي جوت!
منهنجي ڪير ٻياڪ ڏيءَ
ننڊ مان ڇرڪ ڀري
پنهنجي ماءُ جي ٿڻ کي
چڳڙون ڏئي رهي آهي؛
ٻ مان اڄا تائين لکي رهيو آهيان،
منهنجون ننڍا ڪڙيون ڀنبڙيون
ائين جهڪي آيون آهن
جيئن ساري ڏينهن جي ڀورهئي کان پوءِ -
ڪنهن مزدور جي چيلهه
ڳوري ڳوٺيءَ جي هيٺان جهڪي اچي.

منهنجا ڇپر
پونڇي
ڪٽلي رهيا آهن،
ڪٽلي
پونڇي رهيا آهن،
۽ انهن ننڍ جا وار گسائي گسائي
مان اجا تائين لکي رهيو آهيان،
۽ مون ڪي انهن لکي رهيو آهي،
ته ذات آهو ڏيئو آهي
جنهنجو تيل
ڪڏهن به نه کپٽو آهي،
ته ذات آهو زنجير آهي
جو جنم جنم جي
ڪڙيءَ ڪڙيءَ مان جڙيو آهي
۽ ڪائي آدجڳاد جي آگ
دُکي دُکي
اوچتو جيءَ جي جوالا مان ڦاٽي پوي ٿي
۽ لونءَ لونءَ جو لاوا
پني پني تي پکڙجي وڃي ٿو؛
ته سوت
فقط
نالو آهي
ذات جي آجهاسي وڃڻ جو.

هن کي ٻڌي وٺي آيا ۽ ڪيس چيائون، ”تون ڏوهي آهين،
تو پيار جو نانءُ ورتو آهي.“
هن جسم تي پيل زنجيرن کي زور سان ڇڪ ڏئي،
رڙ ڪئي، ”مان ڏوهي نه آهيان، مان ڏوهي نه آهيان،
مان هن دور جو پيغمبر آهيان.“
هو ڏند ٽيڙي کلڻ لڳا ۽ هن جي زبان ڪپي
ڦٽي ڪيائون.
انهيءَ کي ڪيئي سال گذري ويا.
اڄ هو ساڳيءَ جاءِ تي ٻي ڪنهن کي ٻڌي وٺي آيا
۽ هن کي چيائون، ”تون ڏوهي آهين، تون پيار جو
نانءُ به نه ٿو وٺين؛ تون اسان جي پيغمبر کي به
نه ٿو مڃين!“
ائين چئي غصي ۾ ڏند ڪرٽيائون ۽ هن جي
زبان ڪپي ڦٽي ڪيائون.

○

هي ڪِراڙ جي پر تي ڪير ويٺو آهي؟
کهڙو نہ موهٺو آهي هي ڪنوڻيو، ڪٺن – چيرڀ!
هي ڪٺان جو ڪاپڙي آهي!
اڙي، هي سُنهن سونن مان ڪڍي آڪاش
ڏانهن ائين ڇو ڏسي رهيو آهي؟
هي ٿڌا ساهہ ڇو ٿو ڀري ؟
اڙي، اڙي، هي ڇا ڪري رهيو آهي !
هن پنهنجو ڪينرو پيچي ڀنڊ ۾ ڇو ڦٽي ڪيو؟
هي پنهنجو گيڙوءَ رتو ويس ڇو ڦاڙي رهيو آهي ؟
هي پنهنجون جٽائون ڇو ٿو ڇني؟
ڏسُ! ڏسُ! هن جو ڪنڌو ڏرتيءَ تي داڙيا ڏا ڏاڙهي ويو لڙي .
هو پنهنجي گچيءَ جي ڳاني پٽي رهيو آهي
ترس، ترس ڪاپڙي، هي ڇا ٿو ڪرين؟
ترس! او ... تون ... تون تہ پٺائي آهين!
سائين، توکي ڇا ٿيو آهي!

○

(غالب جي مزار تي)

غالب! غالب !
مان تنهنجو انتقام آهيان،
ڏس، مان تو لاءِ ڪٺان ڪهي آيو آهيان!
آتي، سون سان ڳالهاءِ !

تو چيو هو ته،
” بلبل مٽيءَ جي مٺ آهي
۽ قمري قفس آهي رنگ جو!
ڪنهن جيري جلي جو نشان
ڪچڙو آهي دانهن ڪان سوا!“ (١)
غالب! غالب!
مان تنهنجي عظمت اڳيان سر جهڪايان ٿو.
پر پڌاءِ ته تو طاقت اڳيان سر ڪيئن جهڪايو هو؟
حق مغفرت ڪريئي
تون عجب آزاد مرد هئين (٢)
پر
تو اهي قصيدا ڪيئن لکيا ها!
تو ذات جا اهي ذنب ڪيئن سٺا ها!
۽ هو سهرا
تنهنجيءَ لالچ جون ليلڙائيون،
۽ هو وظيفا
جن جو تصور ئي منهنجي لونءَ لونءَ ڪانڊاري رهيو هو
ڇا سپهه گري تنهنجيءَ عزت جو ذريعو هئي؟ (٣)
ڇا هو تنهنجيءَ عزت افزائيءَ جا اهل هئا؟
شاعر!
عظيم شاعر!
تو اهو ڪيئن وساريو
ته سارو اقتدار مٽيءَ جي مٺ آهي،
سري دولت رنگ جو قفس آهي،

فقط نالهٔ نارسا ۾ ئي تنهنجي نجات آهي!
تو اهو ڪيئن وساريو
ته هر جابر
سڀ کان زياده
شاعر کان ڏڪندو آهي؟
ته شعر ۾ اهو جلال آهي
جو هي ستون، هي فصيل
هي محراب، هي منبر
هي قصر، هي ايوان
سڀ ڍاهي ڍير ڪري سگهندو آهي!
مون کي دعا ڪر، غالب
ته جيستائين منهنجا هٿ قلم ڪيا وڃن
تيستائين منهنجو قلم
جبر و ستم جي هر قوت کان
تنهنجيءَ ذلت جو انتقام
وٺندو رهي.

—

(۱) بلبل کفِ خاکستر و قمري قفسِ رنگ
جز نالہ نشانِ جگرِ سوختہ کیا ہے
(۲) حق مغفرت کرے عجب آزاد تھا
(۳) سو پشت سے ہے پیشہء آبا سپہ گری
کچھ شاعری ذریعہ عزت نہیں مجھے

○

ڳوٺڻي جي هڪ ڪردار چيو،
”اي شيرَ! منهنجو خير تي ءُ.“
۽ مان چئي رهيو آهيان،
”اي خير! منهنجو شيرُ تي ءُ“

○

تون مون کان پڇي رهيو آهين،
”تون دهريو آهين ڇا؟“
۽ مان
هن رنگبرنگي ڪيئين ڏانهن،
جو منهنجي رابيل جي ڪونڊيءَ ۾
ڏانڊيءَ تي چڙهي رهيو آهي،
پيار سان نهاري رهيو آهيان.
شايد تون سمجهي سگهين
تہ منهنجي اها نهار
تنهنجي سوال جو جواب آهي!

○

تو چيو،
”مان تنهنجو ڀاءُ آهيان، مون کي اڌ ماني ڏي!“
مون ساڄي هٿ ۾ پنڊي ۽ ان تي ماني تو ڏانهن وڌائي ته
تو پنڊي ئي مون کان کسي ورتي.“

تو چيو،
”مان تنهنجو ڀاءُ آهيان، مون کي اڌ پاڻي ڏي!“
۽ مون تو ڏانهن پيالي ۾ پاڻي وڌايو ته تو پيالي ئي
مون کان کسي ورتي.

تون ڏاڍو هئين،
ان ڪري تو مون کي خالي پنڊي ۽ پيالي به موٽائي نه ڏني.

مان هاڻي سوچي رهيو آهيان ته،
”دشمني ڀائپيءَ جي احرام ۾ اچي
دل جو ڪعبو ڊاهيندي آهي.“

○

اي سنڌ!
مان سيزر نہ آهيان
۽ تون قليو پطرا نہ آهين،
هر پوءِ بہ اسان ٻنهي جي محبت
هڪ ٻئي کان وڌيڪ
دل جي حڪومت مان آهي!
۽ جي منهنجي موت کان پوءِ
ڪوئي بہ
دل جي حڪومت جي حفاظت لاءِ
جان ڏئي سگهي،
تہ تون
آن سان محبت ڪري سگهين ٿي
۽ ضرور ڪجانءِ.

—

○

آوي تپي رهي آهي،
آوي تپي رهي آهي.
سوچي سوچي گهڙا ٺاهيو
پڪا
اگهي ڪاڻ پڪا گهڙا !
شايد وري ڪا سُهڻي اچي !
شايد وري ٻي پار چنگ چڙا وڄڻ لڳن !

○

تون مون کي گهٽو ڏئي،
مون کان پڇي رهيو آهين،
”ڇڏي، اچا ڳائيندين؟“
۽ منهنجن گيتن
منهنجين ات - ڪاوڙيل اکين مان ٽپو ڏئي،
پنهنجا واگهه نک
تنهنجي ٺڙگهٽ تي کُپائي ڇڏيا آهن؛
ممڪن آهي ته مان پوساڻجي مران
پر منهنجا گيت
تنهنجن ستن پيڙهين سان
منهنجو پلئه ڪندا رهندا.

—

واگهه نک - واگهه جا ننهن

○

اي شاعرا
فقط لفظ
ڪوئلا آهن؛
تون انهن جا ڍير لڳائيندين
تڏهن به تنهنجي سيٽ سيٽ
سيٺاندي ۽ رهندي؛
سچ ٺي آها آگ آهي
جا هر لفظ کي
امر جوتي ڏئي ٿي،
۽ جنهن جي لهس
لون لون تائين پهچي ٿي.
سچ خدا آهي
۽ خدا
هن ساريءَ ڪائنات ۾
تنها هوندي به
تنهائي محسوس نہ ڪندو آهي

—

○

جڏهن ظلم وڌي ويندو آهي
تڏهن شاعر کي تمثيل جو سهارو وٺڻو پوندو آهي
تمثيل شاعريءَ جي زرهہ آهي.
تمثيل آهو نقاب آهي
جنهن مان فقط
شاعر جي اکين جي آڳ ٻرندي نظر ايندي آهي.
تون ڇا ٿو سمجهين ؟
ڇا مان ڪائي پريت جي ڪهاڻي دهرائي رهيو آهيان ؟
آها تہ سنڌ ۾
سوين شاعر دهرائي ويا
۽ سسئيءَ جي ڇُنيءَ جي
ليڙ ليڙ ورهائي ويا؛
اڄ آنهن جون ڪافيون
ڏاڳا ڏاڳا ٿي ڇُڪيون آهن،
۽ آنهن جا بيت
وقت جي ڪُنب ساڙي ڇڏيا آهن.
تو وٽ ڏاهپ جو ڏيئو هجي
تہ مان توکي ڏيکاريان

تہ هي پنهور جي رات مون لاءِ تمثيل آهي،
هي ڏونگر جو ڏمر بہ مون لاءِ تمثيل آهي،
۽ هي ڪيچ
جنهن تي منهنجو جيءُ جان فدا آهي
سو بہ مون لاءِ تمثيل آهي؛
۽ منهنجي شاعري
سسئيءَ جي پرائيءَ چنيءَ جي ليڙ نہ آهي،
آن لاءِ
ڪنهن جو نئون جوڙو آهي.

○

سان اهو پڙهي
تہ پنانيءَ
پنهنجو پورو ڪلام
پاڻيءَ ۾ لوڙهي ڇڏيو هو
تہ متان عوام آن کي سمجهي نہ سگهي،
هن کي چئي رهيو آهيان،
” منهنجا مرشد! .
پنهنجي هن گستاخ مُريد جي
همت تہ ڏس!
همت تہ ڏس! “

—

○

ڪوڙ سان ڪنڪ ساڻ هجي
ته به ڪوڙ هيٺو آهي،
۽ سچ
ڪڏهن به سنگيءَ سائيءَ جو
وهيٺو نه رهيو آهي؛
۽ تنهنجو شعر
جنهڙا به جڙاوَ ڪري
پر جي تنهنجين اکين ۾
آها جهڙي نه تي چرڪي
جا سچ
سن جي ڪوڏاري ۾ ڦوڪيندو آهي،
ته آهو شعر
تنهنجين پُتلين جو پيتل آهي
۽ تنهنجين مانڪين ۾
آها مٺيا ڪڏهن به نه ايندي
جا سچي سون ۾ چرڪندي آهي.

—

تون ياد ڪجانءِ،
سنڌ ۾
..هنجي سوٽ کان پوءِ
جيڪڏنهن
..ي ڪنهن جو شعر
زنده رهندو
تہ آهو ائين آسريو هوندو
جيئن
ڪمند جي
هڪ فصل ڪپڻ کان پوءِ.
.. فصل
آن جي جڙن ..ان
خود بہ خود آسري ايندو آهي

(٠)

چا
تون
ڪجھہ ڳل
ٻوڪڻ نہ ٿو چاھين؟
مُنڊ ويڃهي آھي
۽ پرڏيھي پو پٺ
اچڻ وارا آهن.
چا
تون
ڪنڊن تي
ڏيھي پنيوريون ڏسي
ايترو مايوس ٿي ويو آهين
جو
تون
ڳل ٻوڪڻ نہ ٿو چاهين!

—

○

منهنجي ذات !
ڏاهي ٿيءُ !
مان تنهنجيءَ چانئٺ سان
پنهنجو سر ٽڪرائيندي رهيو آهيان
پر تون اڄا
در نه ٿي کولين !
ڏس، منهنجون ساڻهائون
مرجهائجي رهيون آهن !
ڇا آنهن جي سڳنڌ
تنهنجي جهروڪي مان
تو تائين نه پهتي؟
مون نوان نوان گيت سوچيا
ته شايد آنهن مان ڪوئي
توکي پسند اچي،
پر تون اڄا در نه ٿي کولين !
ڏِسُ، هو
مُنهن انڌيري ۾ پويون چنڊ
مونتي مُرڪي رهيو آهي؛
۽ چانڊ پرهه جا پکي آئندا
۽ مون کي ڏسي 'چون' 'چون' ڪندا،
۽ مون کي
تنهنجيءَ چانئٺ تي متو رکي
ننڊ اچي ويندي.
—

○

اي مٽيءَ جي مُٺ!
تو ۾ اهو جذبو،
اهو جولان ڪٿان آيو؟
جڏهن تون بسنت جي باک ۾ ڦٽي ڦاٽي پوين ٿي
تڏهن هزارها مگرا، موتيا ۽ ڪيتڪيون پکيڙي ڇڏين ٿي
۽ پنهنجي سڳنڌ
ڏهسان ڏس ڦهلائي ڇڏين ٿي؛
۽ جڏهن اسوءَ جي رات ۾
پنهنجي ڏيکاءَ تي اچين ٿي
تڏهن هو نيرو آڪاس
ڪروڙين ڪتيون جرڪائي،
تنهنجي جوت پسائي ٿو.
۽ جي ڪنهن انسان جي دل ۾
ڪر موڙي اٿين ٿي،
ته اُن مان ڪيئي گيت؛
ڪڏهن ڪتيون،
ڪڏهن ڪيتڪيون
ٿي نڪرن ٿا
جن سان سارو جڳ جرڪي پوي ٿو،
۽ تنهنجي سُڳنڌ جي سمنڊ ۾
ڪيئي صديون
ڇوليون ٿي ڇلندو رهي ٿو.

—

○

ماڻ
ٺڳور نه آهيان؛
مون کي پنهنجي سوٽ لاءِ
هڪ سادي سودي تشبيهه آهي —
جيئن پوري ڏينهن جي پٽ کوهه کان پوءِ،
هڪ بي گهر مزدور
ٿڪ ۾ چڪناچور
رستي تي
پاسي کان سمهي پوندو آهي
۽ پونيل دريون ۽ دروازا
اوچن مڪانن جون
انڌيون اکيون
هن کي ڏسي نه سگهنديون آهن،
۽
هر مڪان کان اوچو
چنڊ
هن تي پنهنجي چانڊوڪيءَ جو
ڪفن وجهي ڇڏيندو آهي.

—

○

تون گل تي ڪيئن ٿو لکي سگهين
جڏهن هن ابهم جو
مکڙو مرجهايل آهي!
هي چيڙهه چيڙهه چڱون
هي ليڙ ليڙ لٽا،
هي اجهي کان سوا انسان،
توکي ياد نه ٿا اچن
جڏهن تنهنجي ذات
آسمان ڏانهن آڏامي ٿي!
مان مڃان ٿو ته
حُسن، جواني، محبت
زندگي، موت
ازل، ابد
شعر جا ابدي موضوع آهن
۽ تون انهن تي لکي
پاڻ کي زنده جاويد ڪري سگهندين؛
۽ ان لاءِ وقت گهرجي
۽ ان ڪري
توکي ڌرتيءَ جي ڏک لاءِ وقت نه آهي؛
پر جيءُ تون
هن معصوم جي اک مان

هڪڙو لڙڪ آگهي سگهين،
جي تون
هن ظالم جي هٿ مان تلوار کسي سگهين
يا هن مظلوم جي پٺيءَ تي ڪري
وارُ پاڻ تي سهي وڃين؛
۽ جي تون
سيني جي جيئڻ جي حق لاءِ
پنهنجي جيئڻ جي حق تان هٿ کڻين،
تہ شايد تون گمنام مرين
۽ هڪ عظيم شاعر نہ ٿي سگهين
پر
هڪ عظيم انسان ضرور ٿيندين؛
۽ پُڌ!
خدا جي دل
هڪ پيالو آهي
جنهن تي
عظيم شاعر جي زندگي
فقط چٽسالي ڪري سگهندي آهي
پر
عظيم انسان جو موت
آن ۾ ابد تائين
آبدار موتين وانگر جرڪندو رهندو آهي.

—

○

نيٺ تہ پنهنجي مٽيءَ جي مُٺ
هن ساري مانداڻ ۾ ملي وڃڻي آهي،
ڪيتري نہ وسعت آهي انهيءَ ڦهلاوَ ۾ !
جندڙيءَ جي الڳ ڏڪاوَ جي ايرڪا ڪيڏي نہ اجائي آهي !
ڌرتيءَ جي ساڻي ۾ ڪان
آڪاس جي سونهري ڪرڻي تائين،
ڪوئي سمنڊ آهي
جو سدائين
سرجي رهيو آهي
پرجي رهيو آهي
گرجي رهيو آهي،
پوءِ بہ نہ ڪٿان ڏڪتو آهي
۽ نہ ڪيڏانهن وڃي رهيو آهي
اُن جي اِڪائيءَ ۾
تنهنجو اُڪلاءُ
تو لاءِ گهاٽو نہ آهي.

—

○

هي پل
صديءَ کان زياده اهم آهي؛
سچ پچين
ته صدي اها لڙي آهي
جا ڪنهن ڪنهن پل جي
موتيءَ موتيءَ مان جڙندي آهي؛
جي تون صديءَ جا سانگ ڪندي
پل کي دوکو ڏيندين
ته نه تون پل کي پائي سگهندين
۽ نه صديءَ کي.
نياءَ جي هٿ ۾
جا ساهمي آهي
آن ۾ پل جو پلڙو
صديءَ کان ڀاري آهي.
پل اهو پريتم آهي
جو سدائين سُرهو آهي
۽ هي آدجڳاد جو جهور جياپو
تون ڇا ڪندين!
آن جي چڳ چڳ ۾
مساڻ جي رک آهي
۽ صدين جي سڙاند!
اي ڪلاڪار!

ڪلا

پل جي پريتما آهي
۽ آن جي امرتا
آنهيءَ پل جو هڳاءُ آهي
جنهن جو ساٿ ڏيڻ لاءِ
توکيۡ
سر جي سٽ ڏيڻي پوي.

○

چنڊ ٽڇڪي رهيو آهي،
جنهن ۾
منهنجي ماس جي ٻوٽي ٻوٽي رڃهي رهي آهي؛
ستارن جون چڻنگون ڦهلجي ويون آهن.
اي راڳ جا رت ـ ورنا ديوتا !
تون ٻن صدين کان بکيو رهيو آهين،
آءُ
منهنجو ٻليدان سويڪار ڪر.

—

○

گهڙيال جا ڪانٽا
وقت کي ٻه لتون هڻي
پيهجي ويا آهن؛
۽ وقت
انهيءَ غلام وانگر
چُپ ٿي ويو آهي
جنهن کي
پتو هو
آقا جو ڪوڙ
سچ لڳندو آهي،
۽ پنهنجو سچ
ڪوڙ لڳندو آهي.

○

منهنجا پُٽ!
منهنجي موت کان پوءِ
جڏهن آها تلوار
جا منهنجي گردن تي ڪِري هجي،
نُستي پوي
تڏهن منهنجي جلاد کي
منهنجو خون
بخشي ڇڏجانءِ.

—

○

ذات آها ڪامٺي ذاڻ آهي جا هڪ وار
تنهنجو هاڻ ڪيي وئي تہ توکي وري
موٽائي نہ ڏيندي،
تون پنهنجي ذات ڏئي، ساري ڪائنات
وٺين تہ بہ تنهنجي جهولي خالي رهجي ويندي،
ذات اهو اوچڻ آهي جنهن جي سونهن برٽ
تي مدار نہ ٿي رکي،
مون ذات جي وهي ڪاتي ۽ اوڏر ڪڏهن بہ نہ
ڏني آهي .
ذات جي پرک ۽ ڏاتار جي پرک ۾ فرق آهي
ذات جي ڏڪار وقت جنهن وٽ ڪجهہ ڪٺا
آهن، آهو آن ڪان سائو آهي جنهن کي
سُڪار ۾ ڪيئي ڪيچ هجن .

○

اي محبوبہ!
توکان پوء
منهنجي دل انئين آهي
جيئن منهوڙي جي
ٽوٽ پهاڙي
ويرَ لهي وڃڻ کان پوء .

—

○

بهشت ۾
ڪوثر جي ڪناري تي،
جون آف آرڪ ويٺي آهي (١)
۽ نديءَ ۾ نهاري رهي، آهي.
اوچتو هوءَ
قرأة العين طاهره جو عڪس (٢)
لهرين ۾ لڏندو ڏسي ٿي
۽ منهن ورائي هن کي چوي ٿي،
”هي بهشت اسان جي شهادت جو عيوضو آهي
پر مون اهو بهشت نه ڏٺو آهي
جو ڪنهن جانثي جوان جي
سگهڙ سيني تي سِرُ رکي
هن جي گهنڊي دار وارن تي هٿ ڦيريندي
ملندو آهي؛
تو نه پئي بهشت ڏٺا آهن
ٻڌاءِ ته ٻنهي مان ڪهڙو بهتر آهي؟“

---

(١) جون آف آرڪ - فرانس جي مذهبي تبليغ ڪندڙ خوبصورت عورت جا جنگ ۾ وڙهندي مارجي وئي هئي.
(٢) قراة العين طاهره - ايران جي باجي تحريڪ جي هڪ رهنما جا نهايت خوبصورت هئي ۽ پنهنجن مذهبي عقيدن سبب قتل ڪئي وئي هئي.

○

ڪنهن به پيار جي گيت تي
فحاشيءَ جو الزام
ائين آهي
جيئن انارڪليءَ جو سوٽ .

○

رات ڊانٽي
ڀوڙي ڊوڙي بهشت جي پٽ ٽپي ويو
۽ اچي دوزخ جي شعلن ۾ ڪريو؛
۽ شعلن مان سُنهن ڪيي
بهشت جي پٽ مٿان ڏسندڙ روائتڻ فرشتن
کي چيائين،
”مان بهشت ۾ رهان
۽ منهنجا ڪردار دوزخ ۾ —
اهو ناممڪن آهي.“

ڊانٽي - مشهور لاطيني شاعر، ڪتاب ’جهنم‘ جو مصنف.

○

ڪالهہ سامراج عقاب هو
اڄ بگلو آهي،
ڪالهہ خونخوار سپاهي هو
اڄ جمهوريت جو فلسفي آهي.

○

پال رابسن !
منهنجا ڀاءُ !
هي ون جا گورا
من جا ڪارا
تنهنجا ڪڍهن بہ نہ ٿيندا !
تنهنجي سنگيت ڪانگو لاءِ آهي
نہ ڪئليفورنيا لاءِ،
ڇو تہ ڪاري راڳيءَ جو
راڳ بہ ڪارو آهي !
ماڳ بہ ڪارو آهي.

—

پال رابسن - آمريڪا جو نيگرو ڳلوڪار

○

نازي جرمنيءَ جو هڪ سپاهي
سوين قتل ڪيل يهودي
ٻرندڙ چونهي جي ساڳيءَ ڪنڊ ۾
ڦٿي ڪري رهيو آهي
۽ نٽشي جو پريشان روح
پنهنجي قبر جيءَ پٽ سان
مٿو ٽڪرائي رهيو آهي
۽ چئي رهيو آهي،
”مون نه چاتو ته منهنجي فلسفي ڪي هيٺن...
مون نه چاتو ...“

—

نٽشي — جرمن فيلسوف جنهنجو فاشي نظرئي تي
گهرو اثر ٿيو.

ڇون ٽا
تہ سوت
هڪ ڪارو گهوڙو آهي
جنهن تي لانگ ورائي
ڪوبہ نہ سونيو آهي،
۽ تيستائين
آن جو پيرو
ڪنهن بہ نہ سڃاتو آهي
جيستائين
ڪنهن سوار
آن جي سنبن تي
پنهنجي نالي جا
نعل نہ هنيا آهن.

○

چانگام
چڪلو
سوڙهي گهٽي
اوندهہ
بانس جون پونگيون
لنگهہ لنگهہ تي
لالٽين
چرس
چنڊول
جي بوءِ
سر ير
سِڪا
ٿهہ ٿهہ
پهہ پهہ
۽ ڪنهن ويشيا جي
چپن تي
لئگور جو
اڌورو گيت .

—

○

مهاتما ٻڌ!
جي منکهڻ ڪنهنجو رت پيئي
ته جيڪر ماڻ هن کي
ڇپنيءَ ۾ ڪٽي
آزاد ڇڏي ڏيان!
پر جڏهن
هي انسان
ٻئي انسان جو رت پيئي ٿو
تڏهن
منهنجي جيءَ ۾ اچي ٿو
ته توکي پڇي
تنهنجيءَ جاءِ تي
مهاڪاليءَ جي مورتي رکان
۽ هن انسان جو ڪنڌ ڪپي
آن جي پيرن تي
ڦٽي ڪيان.

—

○

صديون گذري ويون
پر اڄ به منهنجين اکين اڳيان ڦري رهيا آهن
منصور جا چپ
جي اناالحق چوندي پونجي ويا ها.
چپ
جن سچ کي ائين چُميو هو
جيئن پونر سانجهيءَ جو سورج مکيءَ کي چُمي
اُن جي پونجندڙ پتين ۾
پوئانجي مرندو آهي.
اي اجنبي چمي!
معلوم نه آهي ته ڪڏهن تون
منهنجا چپ بند ڪري ڇڏيندينءَ ؟

—

○

مرڻو هر ڪنهن کي آهي؛
موت ازلي حقيقت آهي
جنهن کان فرار
ناممڪن آهي.
هر گل مرجهائجي وڃڻو آهي
۽ ان جو تبسم
چٽنگ جو چٽاءُ آهي
جا آڏامي آجهامي وڃي ٿي.
نانگ پنهنجي زهر سان
ختم ٿي وڃڻو آهي
۽ واگهہ جي ڏاڪ
نوڪ، ٺڪريءَ جهڙي
سون ڪانوَ جي چهنب ۾ ڏني آهي .
موت ازلي حقيقت آهي
۽ مرڻو سڀ ڪنهن کي آهي،
پر،
جي تون ٻئي جي. زندگيءَ لاءِ
پنهنجو موت قبول ڪرين
ته تون زنده جاويد ٿي ويندين.

—

○

هيءَ دنيا
تنهنجي عقبيٰ به آهي؛
تون چاهين
ته آن جي هر درخت ۾
سايه طوبيٰ پيدا ڪري سگهين ٿو.

○

سنجها
ڪوئلي جي کاڻ تي به ساڳي آهي
جهڙي سون جي کاڻ تي.
فرق فقط اهو آهي
ته ڪوئلي جي کاڻ تي
سج جو سون ضايع ٿيندو آهي.

○

حافظ جي محبوبه
شاخِ نبات
حاملہ آهي ۽ سوچي رهي آهي،
”هي سون ڌانهن ڏيان ڇو نه ٿو ڏئي.
ڇا ديوان
انسان کان وڌيڪ ڳؤرو آهي!“

—

○

اڄ –
مان ڏاڍو پيتل آهيان .
۽ منهنجي ڪيپ ۾
تنهنجي سندر ڇپ
ائين نظر اچي رهي آهي،
جيئن درياهه ۾
ٻڏندڙ سهڻي –
ڪڏهن چوٽي
ڪڏهن ڇڳ
ڪڏهن ٻانهن
ڪڏهن ٽنگ
ڪڏهن ڇپ
ڪڏهن اکيون –
جي ٻڏي اُبري
اُبري ٻڏي وڃن ٿيون؛
۽ هُو وقت
واڳوءَ جئن وات ڦاڙي بيٺو آهي،

۽ هو فاصلو
سيسر جنهن سير کي ڪٽي رهيو آهي؛
۽ مان ڪنڌيءَ تي
پنهنجيءَ ران مان
گوشت ڪپي رهيو آهيان
ته تون ٻکي آئي هوندينءَ
تو لاءِ
ڪجهه ته ڪٽي اچان!

○

تنهنجا چپ
آيري آيا مون ڏانهن
ساوڻ ٻر ِسپ ً وانگر،
۽ پرجي
جهٽڪي آيو آنهن تي
منهنجو من
اوٺهو
اوڏاهو
گهنگهور گهٽا وانگر.

—

(١)

تون ڇوين ٿي
تہ سرير جو ناتو
پوتر نہ ٿيندو آهي.
ڇا
سورج مکيءَ جي سجيلي سونهن
جڏهن سڄ لاءِ
پنهنجي ڇاتي کوليندي آهي
تڏهن اپوتر ٿي پوندي آهي؟
ڇا
ساوڻ جي رم جهم
اَن اڻ منڊائنيءَ ڌرتيءَ کان گهٽ پوتر هوندي آهي
جا ڏوران ڏيک ڏئي
ويندي رهندي آهي؟
ڇري!
پريت سرير کان سواءِ
ائين آهي
جيئن ساز کان سواءِ سنگيت؛
تار جي ڇهاءَ کان سواءِ
مڌرتا
ڪنهن کي ملي آهي!

—

○

(بمبئي ۾ جوهو ساحل تي)

منهنجيءَ ننڊ ۾
سمنڊ جو، آواز اچي رهيو آهي.
دريءَ جي شيشي مان
چنڊ ليٽو پائي ڏسي رهيو آهي
ته هي انسان
ڪهڙو نه ننڊ ۾ آلوٽ آهي!
ٻ ڄڻن جا نيڻ
جيئن دريءَ جا تاڪ!
پر جيئن دريءَ جي شيشي مان
چانڊوڪي
منهنجي ڇپرن ۾ پئجي رهي آهي
ائين
منهنجيءَ ننڊ ۾ سمنڊ جو آواز اچي رهيو آهي
اوڻهي، بي انت سمنڊ جو
جو سون ۾ آهي.

—

○

اڄ تنهنجي ڪُڙتي ۾
ڪيئي ڪتيون جڙيل آهن،
۽ تنهنجي ڳِلهي تي
هي ڳينرو
چنڊ جئن چمڪي رهيو آهي؛
ڪٿي ڏوئي آئين ڌرتيءَ جي ڌوڙ ۽ چارڻ
هو ماڻهوءَ ماڻهوءَ جو ميرو من !
هو ديس ديس جي نيتيءَ جو ڪارو چارو،
جنهن ۾ ڪوڙ جا ڪوريئڙا پنهنجو چار ڦهلائي ويٺا آهن،
ڪيترو نه پري آهي آنهن کان تنهنجو پاند !
ڪنهن چاتو آهي
سماج جي ڪِني ڪسيءَ کان دور
سنگيت ڪير ڏارا ۾ وهجندي آهي !

—

○

ڪير ٿو چوي
ته ميڪدو ڪپي ويو آهي
۽ ساقيءَ کي
ننڊ اچي وئي آهي؟
مون ته صدين کان
انهيءَ مئخاني جي در تي
اڌ رات جو
رند
ڪڙو کڙڪائيندي ڏٺا آهن
۽ انهن مان
ڪوئي به
پياسو نه موٽيو آهي.

○

مُنهنجا دوست
ته فقط هُو بادل آهن
جي پنهنجيءَ تيَ آيا
ته توکي ٻوڙي ماريندا.

—

○

ڏس، مون تي گهڻي طنز نه ڪر!
مون کي پنهنجي دنيا آهي
جنهن ۾ يا ته تون نه آهين
يا گهڻو اڳي مري چڪو آهين
۽ مون ڪنهن به ڪيڙي کان حساب نه پڇيو آهي
ته هن توکي ڪيترو ڳڙڪايو آهي؛
منهنجي دنيا هي ميخاني جي ميز آهي
جنهن جي چوڌاري مونسان گڏ ويٺا آهن
۽ پي رهيا آهن،
هومر کان هائني تائين
۽ ڪالي داس کان ڪوي ٽئگور تائين؛
مان فقط اهو سوچي رهيو آهيان
ته ڪنهن ڪيترو پيتو آهي
۽ مون کان گهڻو پيتو آهي يا نه!

○

ڪالهه منهنجو اندو پاڙيسري
سج کي بجو ڏئي چئي رهيو هو،
”جي مان ڏسي نه ٿو سگهان
ته تون چمڪين ٿو ڇو؟“

—

○

ڪالهہ والٽ وٽمئن ۽ ماياڪووسڪي
مون وٽ مهمان هئا.
هو منهنجي ڪتب خاني ۾
ويٺا ها ۽ ڳالهيون ڪندي وڙهي پيا.
والٽ وٽمئن ماياڪووسڪيءَ کي چيو، ”جي تنهنجو ماحول
تنهنجيءَ ذات کي ماري نہ ڇڏي ها تہ تون خودڪشي
نہ ڪرين ها.“
ماياڪووسڪيءَ جواب ڏنو، ”جي تنهنجو ماحول
تنهنجي ذات کي ماري نہ ڇڏي ها تہ تون
خودڪشي ضرور ڪرين ها.“
۽ پوءِ هڪ ٻئي سان وڙهندا رهيا.
مون پهرين خيال ڪيو تہ وچ ۾ ٻئي
جهيڙو ڇڏايان،
پر پوءِ صلح جو امڪان نہ ڏسي،
مون هنن کي وڙهندو ڇڏي ڏنو
۽ شاهہ جو رسالو پڙهڻ لڳس.

—

○

جي شيڪسپيئر
چنچ جي زندگي پڙهي ها
ته آن تي
پنهنجو بهترين ناٽڪ لکي سگهي ها:
پر افسوس جو
نه شيڪسپيئر سنڌ جي تاريخ پڙهي
۽ نه چچ
انگلستان ۾ پيدا ٿيو.

○

جنهن ٽامي جي پيالي ۾
سقراط زهر پيتو هو،
آن کي پيچي
مان آن جا ٽڪرا
بم گولي ۾
پري رهيو آهيان
ته جيئن
ٻئي ڪنهن سقراط کي
زهر پيئڻو نه پوي.

—

○

گواليار جي قلعي ۾
هَتوَن - ڪُنڊ —
جڏهن راڻيون
يا راجڪماريون
شڪست کان پوءِ
پاڻ بچائي نه سگهنديون هيون
تڏهن هَتوَن- ڪنڊ ۾ ٽپو ڏئي،
جلي، ڀسم ٿي وينديون هيون؛
۽ مان سوچان ٿو
ته ڪهڙو ڪري شاعري ۾
زندگيءَ جي
پيچ - دوڙ
وٺُ - پڪڙ
۽ پٽ ڪوهه
جي ڊپ کان
تصور جي هتوَن - ڪنڊ ۾ ٽپو آهي.

—

○

(دهليءَ ۾)

هي اشوڪ استمڀ،
اهنسا جي
اوڏول آ ڳر
اشارو ڪري رهي آهي
آسمان ڏانهن
ته هُو پوڙو آهي
۽ ڌرتيءَ جي دانهن ٻُڌي نه ٿو سگهي.

○

قوم جو ڪردار
هڪ بي معنيٰ لفظ آهي.
جنهن قوم
روسو پيدا ڪيو
آها الجيريا ۾
قتلِ عام به ڪري سگهندي آهي.

—

○

اي انسان!

هيءَ تنهنجي سمجهه

هڪ چاقو آهي؛

اُن سان ڪمند جي ڇوڙيءَ مان،

ڳنڊيري به ڪپي سگهين ٿو

۽ ماڻهوءَ جي

منڊي به.

پر

جي هڪ ڀيرو

تو اُن ڪي ماڻهوءَ جي ڪنڌ تي وهايو

ته اُن جي ڦَرَ ڪي

چاهي هزار ڀيرا ڌوئيندين

تڏهن به

جڏهن تون اُن سان ڳنڊيري ڪپيندين،

اُن جي رس مان

توکي رت جي بوءِ ايندي.

—

○

هڪڙي چُپ
انڌي کوهہ ۾ ڪُميءَ جي ٽُٻيءُ،
ٻي چُپ
بلنديءَ تان باز جي ڪهري ڪهو‍ُر؛
هڪڙي چُپ
خانقاه جا کھونگھرا
۽ آشرم جون اوپاسيون،
ٻي چُپ
ٽيپوءَ جو ڪنڌ
۽ نانا صاحب جو ڳاٽ
جو ڪپجي، ڪھنجي
ليڪن للڪارون ڀڃي وڃي ٿو.
چُپ — موت
چُپ — زندگي.

—

○

سڪندر اعظم
سنڌ تي ڪاهه ڪان پوءِ
سنڌ جا ٻه فلسفي
پاڻ سان وٺي ويو،
۽ رستي تي
انهن ڪان پڇيائين،
”سنڌ جو فلسفو ڇا آهي؟“
انهن مان هڪ چيو،
”هڪ ماڪوڙو جڏهن پنهنجي ٻر ۾ آهي —
تڏهن هن جي سمجهه ارسطوءَ جيتري آهي.“
۽ ٻئي چيو،
”جڏهن ماڪوڙو پنهنجي ڏر تي آهي
تڏهن هو سڪندر ڪان وڏيڪ
عظيم فاتح آهي.“

—

○

ساوڻ جي سانجهيءَ ۾
مڪليءَ تي
ڪوئي محقق
ڪاشيءَ جي نيريءَ سِرَ تي ڪجهه پڙهي رهيو آهي،
او چتو
ڪنوڻ ڪجي ٿي
۽ نيرو آسمان
ڪل ۾ ويڙهجي وڃي ٿو.

○

هي نقاد آهي —
هي گڏهه به آهي
گڏهه جو آتر به آهي.
هي پيو نقاد آهي —
هي ٽٽون به آهي
ٽٽونءَ لاءِ ٽارو به آهي.
هي ٽيون نقاد آهي —
هي شينهن به آهي؛
پئي شينهن سان پيلي ۾ گڏ رهي به نه سگهندو آهي،
پر مرندو آهي تڏهن به ڏيپ نه چرندو آهي.

○

ڪوئي آهي،
جنهن کي سانجهيءَ ٽائي
موت جي ياد ڪڏهن به نه آئي آهي؟
ياد رک،
تو هر اقتصادي، سياسي ۽ معاشي مسئلو حل ڪري به؛
ڪڏهن ڪڏهن
ٿڏو ساهه پرينڊو رهندين.

○

هڪ دفعي مون حسرت سان چاهيو،
”ڪاش! مون کي شمس تبريزَ جي نگاهه هجي ها،
جنهن جي پوندي ئي ڪتابن جي ڍير ۾
باهه لڳي وڃي ها!“
۽ پوءِ يڪدم سوچيو،
”پر انهيءَ ڍير ۾ مان ڪهڙا ڪهڙا ڪتاب
ڪڍا ڪيان ها؟
ڇا شمس تبريز جو ديوان به آنهن ۾
هجي ها؟“

شمس تبريز — روميءَ جو مرشد جنهن جي هڪ نگاهه سان روميءَ
جي ڪتابن جي ڍير کي باهه لڳي هئي.

○

کھڙو نہ مجبور لڳي رھيو آھين
اي مسيح !
ٽڙندو ٽاڙڙندو، گھليندو وڃين رھيو آھين
پنھنجي صليب !
جي تون ايترو بيوس آھين
ته تو ۾ ايترو رت ست نہ رھيو آھي
جو اھا صليب
ھن رومي جلاد جي مٿي تي ٺھڪائي ھڻين
تہ گھٽ ۾ گھٽ
ھن جي منھن ۾ زور سان ٿوڪار،
جيئن ظالم کي احساس ٿئي
تہ ظلم کان نفرت ڪئي وڃي ٿي
آھا شھادت ڪھڙي
جنھن ۾ ظلم لاءِ نفرت نہ آھي
۽ آن نفرت جي اظھار لاءِ جرأت نہ آھي !

○

زندگي سڀا جو زلف آھي
آن ۾ الجھاوَ کان سوا
ڪو بہ سليمان
مڪمل نہ آھي.

—

○

لنڪن
لينن
جمهوريت
اشتراڪيت
زنده باد
مرده باد —
۽ مون کي اهو پوءِ
تہ منهنجي ننڍڙي ڌيءَ
جا پوڙ ماني کائي رهي آهي
او چتو
ڪنهن بہ سان
آڌامي نہ وهي
۽ هن جي جسم جا ٽڪرا
هن جي پوڙ جي ونيءَ ۾ نہ اچي ڪرن!

○

نہ خيام پنهنجي رباعيءَ جهڙو بدمست هئو،
۽ نہ زيب النسا مخفيءَ جو غزل
هُن وانگر ڪنوارو هئو.
شاعر جي پرک هڪ ڳالهہ آهي،
شاعريءَ جي پروڙ ٻي ڳالهہ آهي.

—

○

قاهره جي قهوه خاني ۾
هڪ فلسفي
ڪنهن مصري رقاصه جو ناچ ڏسي رهيو آهي
۽ قهوي جو ڍڪ پي، سوچي رهيو آهي:
"هن رقاصه جي پيٽ جي لرزش
ابوالهول جي پائنده تبسم کان
زياده پُرڪشش ڇو آهي؟"

○

هيءَ جهرڪي
جا منهنجي اڱڻ ۾ چُوڻو چڳي رهي آهي
مون کان وڌيڪ مسرور آهي
جنهن "عطار" جو منطق الطيور پڙهيو آهي؛
۽ خدا کي به وڌيڪ ويجهي آهي.

—

○

منهنجو قاتل
منهنجي قتل کان ڪيترو وقت پوءِ
منهنجي سنگ لحد تي
لکي رهيو آهي:—
”هن جو قتل ڏسي،
ساري شهر ۾ پٿر رهيو آهي
جو پاڻي نه ٿيو آهي.“

○

شايد ساميءَ چيو آهي ته،
”ڪئليءَ ۽ ڪنچر ۾ هڪ ڏٺي آهي“
پر اي ساميءَ جا ڏٺي!
مان تنهنجي ڌرتيءَ تي بار ٿيڻ نه ٿو چاهيان،
مون کي ڪئلي بڻائجانءِ!

ڪنچر — هاٿي

سو پٽ ڪي ٽريءَ تي رکي، اُن کي ڦوڪي ڏئي،
پنھنجي ساهه سان گرمائي رهيو آهين ته جيئن اهو پرڙا کولي پوپٽ ٿئي ۽ اڏري گل گل جو واس وٺي.

سو پٽ کي پنھنجيءَ ڦوڪ سان اُن جي خول مان زوريءَ ڇڪي، اُن کي پنهنجي وقت کان اڳ ۾ پوپٽ بڻائڻ چاهين ٿو!

اي اياڻا! تو ۾ ايترو صبر نه آهي ته تون ٽرسي سگهين ۽ سو پٽ کي پنھنجي وقت تي پوپٽ ٿيڻ ڏين.

مان ڄاڻان ٿو ته تنھنجي ساهه ۾ گرمي آهي،
مان ڄاڻان ٿو ته انهيءَ گرميءَ تي سو پٽ پنھنجا پرڙا کوليندو، پنھنجي ڏڪ ڏڪ ڪندڙ سرير سان، ڏاڍو وس ڪندو، پر ڪجهه وقت کان پوءِ هُن جا پرڙا ڇپا ٿي ويندا ۽ هو ڦٿڪي ڦٿڪي تنھنجيءَ ٽريءَ تي مري ويندو!

اي اياڻا! تون هُن کي آس ۾ ڇڏي ڏي ته هو پنھنجا پرڙا پاڻ کولي.
توکي تڪڙ ڇو آهي،
ڪجهه گل مرجهائجي ويا ته ڇا،
گل ته پيا ٽڙندا رهندا ـــــ
ها، پر توکي تڪڙ آهي،
تون چاهين ٿو ته سو پٽ تنھنجيءَ ٽريءَ تي پرڙا کولي پوپٽ ٿئي.

—

○

ماڻهو مون تي ڪفر جون فتوائون ٿا ڏين.
اي سانوڻ جي گهٽائن ۾ ڇپي ويندڙ چنڊ !
ڇا توکي به منهنجي ڪفر سان شڪايت آهي؟

—

ڇا تون ڙرهم پائي اهو سوچي رهيو آهين ته مان
تنهنجي اندر جو ناسور ڏسي نه ٿو سگهان ؟

—

ڇا سچ به مري ويندو آهي ۽ آن ڪي به اسرافيل
جي صُور جيّ ضرورت پوندي آهي ؟

—

○

سِرَءُ جي نه ڦهري سؤنف جي شراب وانگر مٿيءَ سُڳنڌ سان ڀريل آهي،
نه ڦهريءَ کان پوءِ سِرَءُ جو سج ڏرت ئي لهي ويندو آهي.
مان پنهنجيءَ ڦلواڙيءَ ۾ ويٺو آهيان ۽ هڪ نئين ٻوٽي
لڳائڻ لاءِ سوچي رهيو آهيان .
مون پنهنجا جوين جا ڏينهڙا نوان نوان ٻوٽا لڳائيندي گزاري ڇڏيا .
ڪن ۾ سونهن هئي ته سُڳنڌ نه هئي،
ڪن ۾ سڳنڌ هئي ته سونهن نه هئي ۽ ڪن ۾ سونهن به هئي ته
سُڳنڌ به هئي .
ڪن آنهن مان گل پٽي وارن ۾ لڳايا ،
ڪن آنهن مان عطر ڪڍي پرٽي رات لڳايو ۽ ڪن کي جڏهن آهي
گل پيش ڪيا ويا تڏهن هنن گلن کي پيرن هيٺان چيپاٽي چيو ته
" انهن جي سڳنڌ اسان جي مٽي ۾ سور وجهي رهي آهي."
هاڻي مان سوچي رهيو آهيان ته اهڙو ڪوئي ٻوٽو لڳايان جنهن جي
گلن ۾ سونهن به هجي،
سُڳنڌ به هجي ۽ جنهن جي سُڳنڌ ڪنهن جي مٽي ۾ سُور به نه وجهي،
پر ڇا اهو ممڪن آهي؟
ڇا مون کي ايترو وقت آهي ؟
نه ڦهري ٿي چڪي آهي،
سِرَءُ جو سج تڙت ئي لهي ويندو ۽ سيندڙيءَ جي ٻوٽي تي ٻوليندڙ
ڪار — ڪٺيچي انڌاري ۾ سات ٿي ويندو —

—

مون هن جي مُنهن تان ڇڳون هٽايون ۽ هن جي مُنهن کي پنهنجن ٻنهي هٿن ۾ ائين جهليو جيئن پَن، جنهن وچ ۾ ڪنول مهڪندو آهي. هوءَ ٿورهه جوڀن ۾ هئي ۽ منهنجو مَن هُن جي وَن ۽ واس ۾ ويڙهجي ويو.

مون هن جا چپ ۽ اکيون چميون هن کي گهوري ڏٺو. اوچتو هن جا وار ڳم ٿي ويا ۽ هن جي هڏائين کوپري نظر آئي. ڪاري ڪجل جي ڏار سوڏيون هن جون اکيون ٻه الاجي ڪيڏانهن ويون ۽ انهن جي جاءِ تي ٻه هڏاوان کوپا نظر آيا. مون سوچيو ته اها ڇمي مون زندگيءَ کان وٺي يا موت کان؟

انسان جي انت تي سوچي منهنجو من ڳائون مائون ٿيڻ لڳو. هن مون کي وائڙو ٿي ڏٺو ۽ پوءِ مون کي چمي ڏئي چيائين، ”ڇا ٿو سوچين؟ دير ٿي وئي آهي، مون کي وڃڻو آهي.“

”هر ڪنهن کي وڃڻو آهي،“ مون من ۾ سوچيو پر هن کي ڪوئي جواب نه ڏنو. هوءَ جڏهن هلي وئي تڏهن مون اڌ ڇڪيل سگريٽ رک- دانيءَ ۾ وسايو ته آهو مون کي سيران ٻائيءَ جي هائين وانگر لڳو.

—

○

ڪالي داس پنهنجو ناٽڪ شڪنتلا پڙهي،
گهمنڊ مان پرسان رکيل برهما جي مورتيءَ ڏانهن ڏٺو.
هن جي من ۾ آيو ته هُو مورتيءَ کي ڏاڪ تي گهمائي،
ڦيرائي پٽ تي هٽي.
هن ڌڪار سان مورتيءَ ڏانهن ڏسي چيو،
”تو مٽيءَ مان جڳ ٺاهيو،
مون پوليءَ مان دشينت،
شڪنتلا ۽ رشي ”ڪنو“ ٺاهيا.
تو منش ٺاهيو ته هُو گرڏن پر رڙهندو نظر آيو،
بک ۾ روئڻ لڳو،
ڏک ۾ سمجهي ويو ۽ انت انهيءَ مٽيءَ سان مٽي تي ويو
جنهن مان تو هن کي ٺاهيو هيو.
مون پنهنجيءَ ڪلپنا سان منش کي اوچو اُڀاريو
۽ هن کي اها وٿ ٻڌايو جنهن مان سپنا اُٿيا ويندا آهن
صديون گذري ويندون پر منهنجو سير جيل منش سمي جي ڀاهه ٻوهه،
ڦرمار کي منهن ڏيندو ايندو.
ڏهاڙن جا سُکل پن ۽ راتين جون سڙيل وليون
اُن بسنت کي مات نه ڏئي ٿيون سگهن
جنهن مان مون شڪنتلا کي واسيو آهي.
تنهنجا ٺاهيل منش مون وانگر سرندا رهندا،
منهنجا ٺاهيل منش تو وانگر امر آهن.

○

هي موهن جو دڙو آهي ۰
سنڌونديءَ جَي سپاٽ جا آهجاڻ، پوڙي مٽ،
دڙي مان نڪتل سِڪا، ڀارا، ڪچ جون
ڪنگڻيون وغيره – ڇا ڇا نہ گولي لڌو
ويو آهي!

صديون گذري ويون آهن، پر مٽي اڃا جان
امر آهي ۰

ها، پر هو ونجارا جي سِڪن کي ائين ڏسندا ها
جيئن جوتشي ستارن کي ڏسندا آهن؛
۽ هو جواري جي ڀارا هلائي، سِڪا ائين
اڇليندا هئا جيئن سهاڳيون پلن تان چلر
لاهي ڦٽي ڪنديون آهن؛
۽ هوءَ هڪ ٽنگ تي نچندڙ نچڻي –

ڇا آها سِڪن لاءِ نچندي هئي
يا سِڪ لاءِ نچندي هئي ؟

اهي سڀ ڪيڏانهن ويا ؟
صديون گذري ويون آهن پر مٽي اڃا جان امر آهي۰

ڪيڏانهن ويا ھُو ڄڙوٿا ۽ آھي سُگهڙ ٻانهون جن تي سونيون
ٻانهيون سونهنديون هيون ۽ جن جي ٻُڪن تي پيار ۾ پاتل ڇڪن
جا نشان ڏسي اڄ ج ايندو ھو، تہ سون تي ڪَسُ ڪيئن چڙهي
وئي آهي!

۽ ھُو نيري آڪاس هيٺان نيروڻيءَ جي ڪُن !
ڪهڙيءَ ڪهڙيءَ وينگس جا ويس انڻ ۾ رڱيا ويا ھا!

۽ هو ٻُت ۾ سٽرونرا پاراڏي جي ٽِنهنجي ٻانهن جي ٻلِ ميان
هڪ سگا ۽ ٿوهي وارا ڏڱا ليٿائي وڃهندا ھئا!

ڪيڏانهن ويا ھُو آڪاس ڪي پيءُ ۽ ڌرتيءَ ڪي ماءُ
سڏڻ وارا؟

ڪيڏانهن ويا آهي جي سنڌوءَ ڪي آن وقت اڄيت ڇوندا ھا
جڏهن مينهن جون اوڙڪون ڳجگوڙ ڪري وسنديون هيون ۽
سنڌو آپامندي، آڪاس ڏانهن آڏامندي ويندي هئي؟

ڇا هوائن ۾ اڃا تائين آنهن ڪنڙ ڳائين جو ڪيٿو آهي، جن جي
ڪير سان پرئيل اوهن مان ڳوها ائين نڪرندا ھا جيئن سانوڻ جي
سانجهيءَ ۾ شفق جا شعاع ڌرتيءَ تي وسندا آهن؟

ڇا هوائن ۾ ڪوهہ جي پاڻيءَ ۾، انهن ٻوڪن جي ڦهڪي جو آواز
آهي جي آڇايل ڇپن جي پياس ٻجهائيندا ھئا؟

ڇا هوائن ۾ اهي مرٽينگ سِسڪيون بہ آهن جي سريڻ جي
ترپتيءَ مان ائين آپرنديون آهن جيئن بسنت رُت ۾ مکڙين جي
ڦٽڻ جو پڙلاءُ ايندو آهي؟

ماڻهو ڪيڏو نه ڪٺڻ ٿا، ڪيڏو نه پسڻ ٿا،
ڪيڏو نه ٽيڏن ٿا!
ڇا رڳو مٽي امر آهي، رڳو موت امر آهي؟
يا موت، جو سڀ جي پڄاڻي آڻي ٿو
۽ اڄ نه سڀاڻي اچڻو آهي،
اننت جي اڳيان اڪ ٻوٽ ڪان وڌيڪ نه آهي؟

چاهي ۽ ٺانگ جي لڙائيءَ ۾ طرفدار نه ٿيءُ
پنهنجو رستو وٺ ۽ رمندو رهه
جي تون ٺانگ جو پاسو وٺندين ته هو انت تو کي به
کائيندو ۽ جي چاهي جو پاسو وٺندين
ته هو تنهنجي ڪهڙي ڪم ايندو؟
تو کي هن جي سست رفتاريءَ جو ساٿ ڏيڻو پوندو
۽ تنهنجو سفر اڳ ڏان وڌيڪ دشوار ٿي ويندو.

○

دنيا جا قبرستان ڀريا پيا آهن آنهن ساٿين جي هڏن سان جي چمندي چام هئا، جن جو مٽي کان اڳ ڪوئي مٽ نہ هو، جن جي مٽي کان پوءِ ڌرتي آنهيءَ وٽ کان وانجهي ٿي لڳي جا جيئڻ جو جس هوندي آهي.

دنيا جا قبرستان ڀريا پيا آهن اڪيچار هڏن سان، هڏا جي ڌرتيءَ جي ڏکن لاءِ شهنائين وانگر وڳا ها، هڏا جن هن جوڙ ۽ جنسار کي اڳي کان آجرو ڪيو هو.

دنيا جا قبرستان ڀريا پيا آهن آنهن جي هڏن سان جي هن ڌرتيءَ تي ائين آيا ها جيئن سڙ تي هنج لهندا آهن يا جيئن چڪور چنڊ جي ٽانڊن تي پنهنجا برڪا ڀنل پَرَ سيڪيندا آهن.

دنيا جي قبرستانن ۾ ڀڪڙيل آهن هڏا پُست جي ڏوڏين جي خش خش وانگر؛ انهن هڏن مان ڪڏهن گهاٽا گاڙها گل آيريا ها جن ماڻهوءَ جي من ۾ مچ مچايا ها.

دنيا جي قبرستانن ۾ فقط هڏ، هوڏ ۽ وڏائي نہ ڀڪڙي پئي آهي، انهن ۾ پريت، پت ۽ ڀلائي بہ مٽيءَ ۾ مليل آهي.

دنيا جي قبرستانن ۾ ڪيئن ڳوليندين ته ڪهڙي هڏي ۾ هٿ، هوڏ ۽ وڏائي هئي ۽ ڪهڙي ۾ پريت، پت ۽ ڀلائي هئي!

ڏينهن جو سج ۽ رات جو چنڊ انهن هڏن کي سونجهي چڪو آهي ۽ انهن جي سڃاڻ نه پائي سگهيو آهي —

ڪيئن ڳوليندين ته ڪهڙي هڏي گيت ڳاتا ها، ڪهڙي چتر چٽيا ها، ڪهڙي مورتيون گهڙيون هيون ۽ ڪهڙو سوهڻ جي دڙي جي نچڻيءَ وانگر هڪ تنگ تي نچيو هو!

ڇا دلوراءِ ۽ دولهه دريا خان جي هڏن ۾ ڪوئي فرق آهي؟

بُرائي ۽ ڀلائي ٻئي مٽيءَ ۾ مليا ميٽ ٿي وڃن ٿيون.

صوفي چون ٿا ته مٽيءَ ٿيڻ کان اڳ ئي مٽي ٿيءُ، هڏا ٿيڻ اڳ ۾ ئي هڏا ٿيءُ ۽ قبرستان ۾ پهچڻ کان اڳ قبرستان ۾ پهچي وڃ — پر ائين ڪرڻ سان ڪهڙو فرق پوندو؟

دهريا چئي رهيا آهن ته اڳتي ڪجهه به نه آهي، هيءَ جندڙي ئي سڀ ڪجهه آهي، اُن کي ماڻي وٺ، اُن کي سونهن ۾ سرس ڪري پوءِ هڏا ٿيءُ —

۽ چٽر ڪري رهيا آهن دنيا جي قبرستانن ۾ هڏا، چٽر ڪري رهيا آهن ماڻهوءَ جي هر مٽن ورتيءَ تي ۽ سج ۽ چنڊ کي اُنهن جي چٽر تي چڙ نه ٿي اچي.

○

منهنجا جهونا ساٿي !
اڄ تنهنجو جنم ڏن آهي
مان چاهيان ٿو ته توکي اڇوتي موتيءَ جهڙو هڪ لڙڪ آڇيان،
تون جو اڃهل ۽ اروڪ آهين،
۽ اڃا ساڳي رستي تي وڃي رهيو آهين،
رستو جو مان ڇڏي چڪو آهيان،
رستو جو اونهيءَ کڏ ڏانهن وڃي رهيو آهي.
تون پنهنجي ڏڪن جو پڪو آهين
۽ ڏوڪيندو وڃي رهيو آهين انهيءَ رستي تي،
جو وڃي رهيو آهي اونهيءَ کڏ ڏانهن؛
تون پائين ٿو ته انهيءَ کڏ ۾ ڪوئي پيٺو آهي،
جو تنهنجي ڪرندي ئي توکي جهپي وٺندو؛
مان چاهيان ٿو ته اڄ توکي اڇوتي موتيءَ جهڙو هڪ لڙڪ آڇيان،
تون جو اڃهل ۽ اروڪ آهين !

○

منهنجن چپن جي پياس ساڪ ڏني رهي آهي ته مون
تنهنجي هر چشمي مان پاڻي پيتو آهي؛

منهنجن پيرن جون لڦون پڌائي رهيون آهن ته مون
تنهنجي هر پهاڙ تي پنڌ ڪيو آهي؛

جڏهن ڪرڙ ڪکوريا آهن مون انهن جي پيلن گلن
۾ تنهنجي اڻ - لکي سڳنڌ سنگهي آهي؛

بادل هون‏ء ته سڄي جڳ تي وسندا آهن پر رڳو
مان ئي ڄاڻان ته ٿر جي ريت تي انهن جا پاڇاوان
ڪيئن پوندا آهن؛

اي اياڻي سنڌ! مان تنهنجي سڄاڻ آهيان
پر افسوس! تو پنهنجيء سڄاڻ کي نه سڃاتو!

O

تاريخ جا ڦيٿا بيهجي ويا آهن
يا مون کان وڌيڪ سفر نہ ٿو پڄي
يا مان وڌيڪ سفر ڪرڻ نہ ٿو چاهيان
ڇو تہ هر منزل اڳي کان بہ وڌيڪ
اونهيءَ کڏ ۾ ڪِيرائي ٿي ؟

—

اي مڪلي ! تنهنجين قبرن ۾
ڪيترن خوابن جا هڏا پکڙيل آهن
۽ آنهن جي چوڌاري ڪيترا بي يقينيءَ جا ڪيڙا
چُري پري رهيا آهن !

—

ڪيستائين بگهڙ گڏهن جا ڏنار بڻيا رهندا ؟

—

”اي چنڊ ! مان توکي ڪيئن پڄان ؟“
”ڪارونجهر پهاڙ جي چوٽيءَ تان ٽپو لڳاءِ،
مان توکي هيٺ چشمي تي ملندس.“

—

○

ڏاڍي اوير ٿي وئي آهي
۽ مان گهنٽيون لتاڙي رهيو آهيان
۽ پنهنجو گهر ڳولي رهيو آهيان،
هڪ هڪ ٿي ڏيئا وسامي ويا آهن
۽ مان اڃا تائين گهنٽيون لتاڙي رهيو آهيان؛
مان ڄاڻيان ٿو تہ منهنجو ڪوئي گهر هيو
جنهن جو پتو مون کان وسري ويو آهي؛
مون ڪيترن ئي درن جو ڪڙو کڙڪايو، پر آهي
در منهنجي گهر جا نہ هئا!
هاڻي مان گهنٽيون لتاڙي رهيو آهيان
۽ پڇيان تنهنجن پيرن جو پڙلاءُ اچي رهيو آهي،
مون ڄاتيو هو تہ تون مري چڪو آهين
پر ائين نہ آهي
منهنجي پٺيان تنهنجن پيرن جو پڙلاءُ اچي رهيو آهي،
۽ توکي منهنجي گهر جو پتو آهي —
منهنجو گهر جو مون کان وسري چڪو آهي.

—

○

مون پاڻ ۾ اها هير ڇو وڌي ؟
جي تنهنجي ڪُلهي تي ڪنڌ لاڙي
بار بار تنهنجيءَ ڳچيءَ تي پنهنجا ڳل نه سيڪيان ها،
نه اڄ رات مون کي هي وهاڻو سنگ لحد وانگر ٿڌو نه لڳي ها :

مون پاڻ ۾ اهاّ هير ڇو وڌي ؟
اڄ تنهنجي ڇوڻي، منهنجيءَ ڪرائيءَ ۾ ويڙهيل نه آهي
نه ائين ٿو لڳي ڄڻ مون کي ڪوئي ڪاريهر ڪکي ويو آهي !

اڄ مان پنهنجيءَ ڪوٺيءَ ۾ اڪيلو سُتو پيو آهيان،
مٿان بجليءَ جي بتي ٻري رهي آهي؛
مان پنهنجو مُنهن مٿي ڪري پنهنجا چپ تنهنجي ڪلهي تي رکان ٿو،

۽ آتان ڦيرائي تنهنجن چپن ڏانهن آڻيان ٿو،
۽ آتان ڪٽي تنهنجين اکڙين تي رکان ٿو؛
۽ ٻوءِ جاڳي پوان ٿو،

ٽڏ منهنجي اڪيلي سريز ۾ سيسرات وجهي ٿي؛
دريءَ جي ٽڏي شيشي مان ليئو پائي
ستارو مون کي ڏسي ٿو
۽ عجب ۾ اکيون چنڀي ٿو!

تنهنجا ڪرم ڇتپ ڪٽي آهن؟
تنهنجن وارن جي ٻوجهل سڳنڌ ڪٽي آهي؟
آف! اڄ ته شراب به زهر وانگر نڙگهٽ کي نهوڙي رهيو آهي!

توکان سواءِ هي ٻويون ٻهر ڪيڏو نه ڀاري آهي!
ڪهڙو نه هيڪلو آهي!
ڪهڙو نه ٿڌو آهي!

○

”تمرا! تون ڪنڏي کولي رهيو آهين“ ٻڌائي ڇيو،
”ڪنڏي ته رڳو مُڏا کوليندا آهن؛ انهن جا لاش لڙهي اچي ٻوڙن ۾ لڪندا آهن، جيئرا ته ڇوهن جي ڇوهه ۾ هوندا آهن، انهن جا سڙهه ڦاٽي پوندا آهن، ۽ لاچو ٻند ٽٽي پوندا آهن، پر پوءِ به هو ويرن سان وڙهندا رهندا آهن.“

—

○

ڇا مون پنهنجي ڊائريءَ ۾ هيٺين وارتا وديا پٽيءَ جي ٻاري ۾ لکي هئي — وديا پٽي جو ميٿلي ٻوليءَ ڪوي هو؟
يا ڪنهن وقت مان پاڻ وديا پٽي هوس؟
آخر هيٺين وارتا مان ايتريءَ وچوڙ سان ڪيئن لکي سگهيس! —

هُن مٺ ڪي تلسي مالها پارائي، مک ۾ گنگا جل ۽ تلسيءَ جو پن وڌو ۽ پيٺ ڪي گوپي چندن مَليو. هوءَ مرتيوءَ ۾ بہ ايتري ئي سندر هئي جيتري جيون ۾. هن جي منهن تي هن جا اڇا ڳل اڄا بہ رابيل جي گلن وانگر لڳي رهيا هيا ۽ هن جا چپ ڪچنار جي پونيل ڪلين وانگر ٿي لڳا. ڪيترا ڀيرا هن اهي چپ چميا ها ۽ چميءَ سان اهي ڪچنار جون ڪليون ٽڙي پيون هيون! ڪيترا ڀيرا هن پنهنجي چپ سان هن جي چپ کي ڇهيو هو ۽ هن کان پڇيو هو، ”توکي ڇاڻ آهي تہ ناڳ هڪ ٻئي سان پيار ڪيئن ڪندا آهن؟“

هوءَ جا سرير جي پيار کي اپوتر سمجهندي هئي، ڪيترا ڀيرا هن جي ڪڇ ۾ ويهي، پنهنجي ڇاتيءَ سان هن جي ڇاتيءَ کي ڇهيو هيائين ۽ هن جي منهن تي هٿ ڦيري پڇيو هيائين تہ ”تون ڪير آهين، منهنجو ڇا آهين!“ ڪيترا ڀيرا هن ٻرير جي ساٿ کي

لنوايو هو ۽ ڪيس چيو هيائين، ”تون ته ڪوي آهين، پيار جي امرت رس کي ڇڏي ماس تي ڇو موهيو آهين ؟ ماس ته انت مٽي آهي، ماکوڙن جو کاڄ آهي . اهي اکيون جن تي تون اکن ڇڪن ٿيو آهين، جن کي جڏهن تون چمين ٿو ته مان چاهيان ٿي، اهي اکيون وري نه کوليان —

ها، اهي اکيون انت ته فقط هڏاوان کوپا آهن ! ڇا تو ان تي ڪڏهن سوچيو آهي ته انت مان مري ويندس؛ اهي اکيون، اهي تارا ، اهي تنرا، اهي ماڻڪيون ، اهي ڇپر سڀ ئي ماس سان گڏ آگ ۾ جلي رک ٿي ويندا ۽ رڳو هڏاوان کوپا وڃي بچندا ؟ انهيءَ رک ۾ تون اهي نهارون ڪٿان ڳوليندين جي تنهنجن وارن کي پيار ڪندي، تنهنجيءَ سينڌ جي گهٽيءَ ۾ گهمنديون وتنديون آهن؟ تون منهنجون پاپڙيون چميندو آهين، ڪڏهن ڪڏهن انهن کي ڏندڙيون ڏئي ڪٽيندو آهين ته منهنجيءَ رڳ رڳ مان سيسراٽ اُٿي ويندو آهي . منهنجن سنکن ۾ اهي سيسراٽ ڪٿي ڳوليندين ؟“

اڄ هو مٺ کي ڏسي رهيو هو، جنهن کي ٿوريءَ دير ۾ چکيا تي رکي هن کي ڪاٺين تي گهه هاري تيلي ڏيٺي هئي . هن سوچيو —

”ڇا هيءَ جنم جنم جي چڪر ۾ سون کي وري ڪڏهن ملندي ؟ ۽ جي ملي ته ڇا هيءَ اهڙي ئي سندر هوندي ۽ منهنجن وارن ۾ ساڳي چمڪيلي ڪارپ هوندي ؟“

” هن جنم جي سندرتا الاجي ته ٻئي جنم ۾ ملي يا نه، پر
ڇا هن جنم جو پيار ٻئي جنم ۾ به ساڳيءَ سڪ ۽ ساڳيءَ
سڳنڌ سان آپري ايندو ؟ “

” يا مورڳو ٻيو جنم آهي ئي ڪونه، لوڪ پرلوڪ جون ڳالهيون
رڳو ڏند ڪٿائون آهن، سچو معاملو مٽيءَ جو آهي، منش گل
وانگر ڪِرڻي ٽِڙي مرجهائجي وڃن ٿا ۽ آنهن جي ٻيهر اُسرڻ
جو آسرو ئي اجايو آهي ؟ “

○

اونهاري جي انگ سُڪ چانڊوڪي ڇانيل آهي —
مان ڪوٺيءَ تي کٽ تي سُتو پيو آهيان ؛
او ڇتو ڪنهن پکيءَ جي پرن جو ڦڙڪو پڌي،
ڇرڪ پري ننڍا ڪڙيون اکيون مٿي ڪٽان ٿو
پر ڪجهه نظر نه ٿو اچي .
مٿان اڻ ڳڻيا ستارا آپ ۾ پکڙيا پيا آهن —
مان سوچان ٿو ته ڇا جيئڻ جو هر پل ان
پکيءَ جي ڦڙڪي وانگر آهي ؟
يا ڪوئي ڪوئي پل ستاري وانگر آهي جو
سدائين ڪارونيار ۾ ٽمٽمائيندو رهي ٿو ؟

—

○

تون جو چائين ٿو
ته رات ڪي به دل ٿيندي آهي
۽ تون اُن جي دک ڪ ٻڌي سگهندو آهين،

دور، جڏهن سُغاني جو در ٻوٽيو آهي تڏهن اُن جي
آهٽ تنهنجن ڪنن تي ايندي آهي،

دور، جڏهن جنگ جي ميدان ۾ گهوڙا ڊوڙندا آهن
تڏهن اُنهن جا سُنب تنهنجي ساهه ۾ وڄندا آهن،

تون ٻڌندو آهين
هر سُس پس، هر ٺڪو، هر پڙاڏو
۽ جڏهن پهاڙ پولا ٿي ويندا آهن
تڏهن تون ڪندو آهين انتظار
ٻونچال جي پڙڪڻ جو؛

تون جو چائين ٿو
ته رات ڪي به دل ٿيندي آهي
۽ تون اُن جي دک ڪ ٻڌي سگهندو آهين،

هن انڌيريءَ رات ۾
هن ٻوائتيءَ سانت ۾

جڏهن مون پنهنجا سڀ ساز پيجي ڇڏيا آهن،
ڇا تنهنجا سرلا ڪن ٻڌي سگهن ٿا
آهي ٻول جي منهنجي آواز جو انتظار ڪن ٿا،
آهي سُر جي مَنهنجي سازڪي ڳولن ٿا
۽ سوچن ٿا تہ منهنجون آڱريون ڪيترو وقت سُن
رهنديون ؟

○

"سچ بہ مايا آهي" وشنو نارد مُنيءَ کي چيو ،

"انهيءَ سچ لاءِ ماڻهو هڪ ٻئي کي
رتوڇاڻ ڪندا آيا آهن ؛

" انهيءَ سچ اتهاس جي پهراڻ تي رت جا
ڪروڙين ڇنٽا ڇڏيا آهن،

" جُڳن کان پنهنجو ۽ پرايو لهو وهايو آهي؛

" ڪالهوڪو سچ اڄوڪو ڪوڙ آهي،

" اڄوڪو سچ سڀاڻي جو سچ نہ آهي ،

" نارد ! سچ پڇين تہ نہ رڳو ڪوڙ ،
سچ بہ مايا آهي."

○

ڇا تون يناڻيءَ جو وجود منطق جي ذريعيءَ سمجهائي سگهين ٿو؟
ڇا تون يناڻيءَ جي دؤر جي اقتصادي ۽ سياسي حالتن جو ڇيد
ڪري، اهو سمجهائي سگهين ٿو ته شاهه جو رسالو ڇو سرجيو
ويو هو؟

ڇا تون علم حياتيات تي مهارت حاصل ڪري، اهو ٻڌائي
سگهندين ته رڳون رباب ڪيئن ٿينديون آهن؟ ڇا تون ڪاڪ
ڪنڌيءَ تي قبرون کوٽي، پوريل هڏا ڏسي ڇٽي سگهندين ته
اهي مومل لاءِ ڇو مئا هئا ؟
ماڻهو هڪ ڳُجهه ڳجهاندر ڳالهڙي آهي
۽ انهيءَ کان وڏيڪ ڳجهاندر ڳالهڙي اهو ماڻهو آهي جو
سرجڻهار آهي.

منڍي ماڪوڙي کوهه مان آپ ڪيچي سگهندي پر تون سرجڻهار
جي ڪٿ نه ڪري سگهندين.

—

○

ٻان ڪارونجهر پهاڙ جي ٻپ وٽ چشمي ڀرسان ويٺو هوس تہ چشمي جي پاڻيءَ تي آڏامندڙ پکيءَ جا پاڇا پيا —

مون مُنهن مٿي ڪري ڏٺو تہ مون کي پکي نظر نہ آيو؛ مون وري هيٺ پاڻيءَ ۾ ڏٺو تہ مون کي پاڇا بہ نظر نہ آيا.

ڇا آهو پکي ڪٿي پهاڙ جي ڏرڙ ۾ لڪي چڪو هو، يا آن جي ڪور تان آڏامي ٻئي پاسي پهچي چڪو هو يا مورڳو آهو پکي هيو ئي ڪونہ ۽ پاڻيءَ تي آن جي پرن جا پاڇا رڳو منهنجيءَ نظر جو فريب هيا!

○

ڪبير ۾ شاعر جون سڀ خوبيون هيون؛
ها، هن ۾ فقط اها خامي هُئي تہ هُن ۾ شاعر جون خاميون نہ هيون ۽ ان ڪري هن جي شاعري اڌ پوري آهي. جيستائين ڪوئي شاعر ڪوهہ جي تري ۾ نہ ڪريو آهي، تيستائين هو آسمان ۾ ستارن جو پورو قدر ڪري نہ ٿو سگهي.

—

○

مان ڪيٽي بندر تي ڪنهن پوڙهي سنگهڙ سان رهاڻ ڪري رهيو هوس. سانجهي ٿي وئي هئي ۽ آن جي پوئين ۾ ڳاڙهاڻ ۾ هن جي سينديءَ لڳل ڪٽڪي ڏاڙهي سنسار جو انوت انگ لڳي رهي هئي.

مون هن کان پڇيو، ”بابا، ماٺهوءَ جي جندڙي ڇا آهي؟“

هن جواب ڏنو، ”ٻن اونداهين راتين جي وچ ۾ پرندڙ ڏيئو.“

مون وري پڇيو: ”ڇا اها لات جتاءُ ڪري ٿي، اڳهاسي وري ٻري ٿي؟“

هن جواب ڏنو، ”نه، ٻيءَ رات جي اوندهه ابدي آهي.“

مون ان تي چيو، ”آن لاٽ کي جا ٻري اڳهامي وڃي ٿي، ڪهڙي معنيٰ ٿي سگهي ٿي؟“

هن جواب ڏنو، ”اها لاٽ جڏهن واءُ سان وڙهي ٿي؛ جڏهن نانگ وانگر وٽ کائي ٿي، ۽ ان طرح ٻن اونداهين راتين جي وچ ۾ رستي ٿي. پنهنجي جوت جهڪائي ٿي، تڏهن پنهنجي لاءِ معنيٰ پيدا ڪري ٿي. پنهنجي ليکي لاٽ کي ڪابه معنيٰ نه آهي.

”عمل شراب وانگر انسان جي رڳن ۾ ڊوڙي ٿو ۽ پنهنجي پيدا ڪيل خمار سان زندگيءَ کي معنيٰ بخشي ٿو. زندگي پنهنجي ليکي بي معنيٰ آهي.

” هو مهاڻا ڏسين ٿو جي پرهه جو سڙهه سانباهي وڃن ٿا ۽ سڄ لٿي مهل مڇيون ماري موٽي اچن ٿا. ڇا انهن کي ڄاڻ آهي ته انهن جي جندڙي ڇا ئي ڇــم کان آنهيءَ ڪاري ڪارونيار لاءِ سڙهه سانباهي رهي آهي، جنهن کي ڪنهن به پار نه ڪيو آهي!“

○

منهنجو قلم آنهيءَ اڇتيءَ سيٽ جي ڳولا ۾ آهي، جا اڃا تائين ڪنواري آهي ، جنهن کي اڃا تائين ڪنهن به شاعر جي هٿ نه ڇهيو آهي، جنهن جا نيڻ نميل آهن ۽ اڃا تائين ڪنهن ڏانهن نه کڄيا آهن .

—

سُرڳ ڌام ۾ شنڪر آچاريه شِوَ جي گوڏي تي اک
پٽي ۽ ٽپو ڏئي آئيو. هن وائڙو ٿي سوچيو ته ڪٿي
اچي پهتو آهيان ! هن جي سامهون سرڳ جو جهروڪو
هو ۽ هو ٻوڙي آن وٽ پهتو ۽ هيٺ ڏرتيءَ ڏانهن
نهاريائين. پهرين هن کي ”شونيه“ نظر آيو جو ڦهلي
هڪ سالتيءَ جو گل تي ويو ۽ وڏيڪ ڦهلي
هڪ سندر ناريءَ جو ڳل تي ويو. هن جهروڪي مان
هيٺ ٽپو ڏيڻ ٿي چاهيو ته شِوَ هن کي ٻانهن کان جُهليو.

ان تي هن زڙ ڪئي، ”مهاٻلي ! ڇڏ ته مان وڃان !
مون ’شونيه‘ جي کوج ۾ سڄي ڄمار وڃائي آهي، هي
سندر ناريءَ جو ڳل کهڙو نه پيارو آهي !“

○

هن پنهنجو وسوسو ڇونڊيو، وسوسو جو هُن جي سَتياو ڪي بي هر وسوسي کان وڌيڪ پيانء پيو.

پوء هُن آن لاء نعرا هنيا، ليک لکيا، تقريرون ڪيون، ماڻهو ڪٺا ڪري اُڀاريا ۽ انهن کان پيا ماڻهو مارايا ۽ پنهنجي ڪيل هر آنياءَ کي نياءُ سمجهو.

هو پنهنجي ڪيپ اڳتي وڌندو رهيو، پنهنجي ليکي ڪيپ تي ڪيپ ڪٽيندو رهيو؛ پر هُن ۾ ڪائي ڳجهي اک موت جي روشنيءَ ۾ انهيءَ رستي کي گهوريندي رهي جو ڪنهن اونهيءَ کڏ تي کٽندو هو.

—

○

تون منهنجا گيت پڙهي چئي رهيو آهين
تہ تون امرت مان ڏک پري رهيو آهين؛

۽ مان پنهنجيءَ دل ۾ آها رت سان پريل. ڪڏ
ڏسي رهيو آهيان جنهن تي تنهنجا آچايل چٽ
جهڪي آيا آهن ۽ گيت تي گيت ڏئي رهيا آهن.

○

اي اصحاب ڪهف وانگر گهيرت ڪائيندڙ !
اوهان جڏهن جا گهندءَ تڏهن دنيا کي سچائي نہ
سگهندءُ ۽ پوءِ اسان اوهان کي آها ننڊ ڏئي
ڇڏيندا سين جو وري اوهان جي اٿڻ جو سوال ئي
نہ آئندو.

—

○

ڇا مان ڏنوٽيءَ کي وڏيڪ نه ڦوڪيان
۽ اگر وسائي ڇڏيان ؟

مون ڪافي رُڪ پڌرو ڪيو آهي ،
ڇا مان ڏنوٽيءَ کي وڏيڪ نه ڦوڪيان ؟

ڇا مان ٿڪجي پيو آهيان ؟
ائين ته نه آهي جيتوڻيڪ منهنجا
ڏورا ڏکي رهيا آهن .

ڇا مان ڏنوٽيءَ کي ان ڪري وڏيڪ نه ڦوڪيان
ڇو ته سچ لهي رهيو آهي ۽ سچ لٿي مهل
سيني لوهارن جي اکين ۾ اگر وسامي ويندا آهن !

ڇا مون جيڪو رُڪ پڌرو ڪيو آهي
آن کي ڪا ئي کپ پيار سان ٻک وجهندي ؟

اڇا ته ڏنوٽي ڏنوي رهي آهي ۽ اگر ٻري رهيا آهن
پر مان ڇا ڪيان ، مان لهندي سج کي روڪي ته
نه ٿو سگهان !

—

○

منهنجي شاعريءَ آنهيءَ ڪنوار وانگر هئي جنهن ڪي.
ييوه ٿيڻ اڳواٽ ئي پيشانيءَ تي لکيل هو.

○

مان منصور نه آهيان ۽ نه وري مان اناالحق جو
نعرو هڻان ٿو. ان هوندي به منهنجا پير ڦاسي گهاٽ
وٽ ٿڙن نه ٿا ۽ مان ڦاسيءَ جي رسيءَ ڏانهن
سُرڪندو اڳتي وڌان ٿو. ڇا تون چئي سگهندين
ته مان ڪهڙي وحدت الوجود جي دعويٰ
ڪيان ٿو؟

○

مون کي هزارن ڪتابن جي مطالع مان آها خوشي
حاصل نه ٿي جا هڪ ٻيڙي هاريءَ جي گهنج گهنج
منهن تي ڦهليل مُرڪ ڏسي ملي.

○

ٺيڪ آهي، وچي اختر پيا جون گاليون ڪٽر،
لکنئوءَ جي تهذيب جا ڳڻ ڳاءِ ۽
لالوڪيت ۾ پلاٽ هٿ ڪر.

○

اي اُردوءَ جا شاعر انقلاب!
ڇا اڄ به توکي ڪفن ۽ ڪافور جي
بوءِ اچي ٿي يا تنهنجون ناسون
بند ٿي ويون آهن؟

○

هي صاحب نظريهٴ پاڪستان ۽
پنڊت برج موهن دتاتريه ڪيفيءَ
جون گاليون ڪري رهيو هو، جو
اُردوءَ ۾ شاعري ڪندو هو.

—

○

جي انهن جي ٻج مان آفيم نه نهي ها ته هي
ٻاڙها گل ڪهڙا نه پيارا هيا !

○

هاءِ ڙي سياست ! چا ڪيان ،
گرو نانڪ کان گانڌي تائين ،
هر ڪنهن سان نيائنو ٿو پري

○

هر غم کي 'غمِ جانان' بڻائڻ سان جي
آلامِ روزگار آسان ٿي وڃن ها ته
اصغر گونڊوي کي عينڪ جا شيشا
وڪڻڻا نه پون ها — *

---

* آلامِ روزگار کو آسان بنا ديا
جو غم هوا اسے غم جاناں بنا ديا
(اصغر گونڈوي)

—

○

ڏُڀڻ ۾ ڪِري ، آسمان ۾ ستارن جي سونهن
ڏانهن ڏِيان ڏيڻ اياڻپ آهي .

○

جن خيالن جون جڙون ڌرتيءَ ۾ نه هونديون آهن
آهي انهيءَ وڻ ويڙهيءَ وانگر هوندا آهن جا سائي
وڻ کي سُڪائي ڇڏيندي آهي .

○

ڇتي ڪُتي جي گگ ڏسي ته عرفي به ڏنو هوندو
ته هن کي رزق کان وڌيڪ پنهنجي جان جو خطرو
محسوس ٿيو هوندو — *

---

* عرفي تو مر انديش زغوغائے رقيبان
آواز سگان کم نه کند رزقِ گدا را

○

هيءَ ڪائي چوري نه آهي جي مان هيٺين ايراني ٽوٽڪي
کي حالتن پٽاندر پيش ڪيان ـــ

اسان ٻئي سنڌوءَ ۾ هڪ ٻيڙيءَ ۾ ويٺي رهيا هياسين
جڏهن ٻيڙي پٽڻ ڇڏي هلي، تڏهن هن پڇيو،
”ڇا توکي اردو ايندي آهي؟“

مون چيو ته ”نه.“

ان تي هن چيو، ”پوءِ ته تنهنجي اڌ زندگي اجائي وئي.“

جڏهن ٻيڙي وچ سير ۾ لڏڻ لڳي، تڏهن مون
هن کان پڇيو، ”ترڻ ڄاڻين؟“

هن چيو ته ”نه.“

ان تي مون چيو، ”پوءِ ته تنهنجي سڄي زندگي اجائي
وئي ڇو ته ٻيڙي هاڻي ٻڏڻ واري آهي.“

—

○

هان، وٽ هي فيثا غورث ڪان غزاليءَ تائين ڪتاب !
مون ڪي ڏي اها ڪوڏر تہ مان ڏرتي ڪوني ان تي
ڪٻڪ پوکيان ، جا هر فلسفي جي ساءَ هوندي آهي
۽ جنهن ڪان سواءِ هر فلسفو تاليءَ ۾ اڇليل حرامي
ٻار وانگر لڳندو آهي .

○

اي جيل جي اڱڻ ۾ پوکيل انب جا وڻ !
توکي ڪهڙي ڏوهہ ۾ جيل ۾ رکيو ويو آهي؟
ڇا ، تنهنجو اهو ڏوهہ تہ نہ آهي تہ تنهنجي
ٻور تي ڪيئي ماکيءَ جون مکيون مڙي
ايندیون آهن ؟

—

○

اي خسرو! جڏهن تون پاڻ کي هندي دوهي ۾
ڪُسرو لکين ٿو تڏهن کهڙو نه پيارو لڳين ٿو!

○

هر باشعور شاعر پنهنجي دؤر جو ضمير هوندو آهي، آن
جي هر جرم جو اعتراف هوندو آهي ۽ آن لاءِ سزا به
تجويز ڪندو آهي.

○

آءُ تہ مان توکي، مينهن ڦڙين جون مالهائون پايان، تون
جــا انڊلٺ [illegible] سرهڻي آهين.

○

اي آمارو! مون پڄائي آهي تنهنجي سُندري!
اڄ هوءَ منهنجيءَ شاعريءَ ۾ ميندي لائي ويٺي آهي، ۽
اڳي کان به وڌيڪ سُندر لڳي رهي آهي.

—

هي چارو مجمدار جو لاش آهي. مون اخبار ۾ هن جي موت جي خبر پڙهي آهي ۽ ڪاغذ جي ڪائيءَ تي هن جو لاش نظر اچي رهيو آهي.

مان هن ۾ دم عيسيٰ ڦوڪيان ٿو ۽ هوڪائيءَ تي آيو ٿي ويهي ٿو. هن جي ڇاتيءَ تي ڪارا گلاب ٽڙي پون ٿا ۽ انهن مان گهاٽو ڪارو رت وهڻ لڳي ٿو. هو مٺ ڀيڪوڙي پانهن سٽي ڪري چوي ٿو:—

” مان تاريخ ۾ امر آهيان. تاج محل امر نه آهي، آن ڪي ڍاهي ڇڏيو، آن جي ٻٽر پٽر ڪري شاهه جهان جي هڏن وانگر پکيڙي ڇڏيو. ڍاهي ڇڏيو اهي مها مايا جي پُٽ جون مورتيون، پوري ڇڏيو اهي اجنتا ۽ ايلورا جون گفائون ! اهي امر نه آهن، آءٌ امر آهيان، آءٌ هارين جي هڏن ۾ امر آهيان، نکسل باڙيءَ جي ڪسائن جي دلين ۾ ڌڙڪي رهيو آهيان .

”ڍاهي ڇڏيو اهي مندر، اهي ڪتب خانا، اهي عجائب گهر !
”ڪوڙيون آهن اهي ڪوتائون، اهي چتر، ويا ڪيان !

”بڪواس، نِجي بڪواس اهي شنڪر آچاريه ، اهي رامانج، اهي رامانند، اهي رام ڪرشن پرمهنس !
” ڦاڙي، پکيڙي ڇڏيو اهي پنا، ٺڳيءَ جو ڏاهه آهي اوهان جو اتهاس!
” امر آواز ؟ امر آواز آهن
گولين جا گرڙاٽ، ٽشنڪن جا ٺڙڪاٽ، بم ۽ بارود جا ڀڙڪاٽ .
”ڀڃي ڇڏيو اها روي شنڪر جي ستار ! ان مان ڇا ورندو ، اها ته بورجوازيءَ جو هٿيار آهي.

” اِهو آواز ته اها رڙ آهي جا گوليءَ لڳڻ سان ڪنهن انقلابيءَ جي
مُنهن مان نڪري ٿي. سنگيت ؟ سنگيت ڪي ڪير ٿو ٻڌي ؟ سنگيت
ٿي اهو کھڙو ڪن ڏيندو جنهن ڪي ڪُک ۾ سنگين ڪتل هجي يا
ڇاتيءَ ۾ گولي لڳل هجي ! “
مان هن ڪي وري ڪاغذ جي ڪائيءَ تي. ليٽائيني ٿو ڇڏيان ۽ پوءِ
سوچان ٿو ته جن هن ڪي گولي هڻين، آهي حق تي هُيا يا نه !

○

ڇا هن ڏنڌ ۾ منهنجي سنک جو آواز سچ وانگر اُڀري سگهي ٿو ؟
پنڌ ڪيڏو نه پري آهي ۽ ڪهڙي نه تڪي لُري لڳي رهي آهي ؟
ڇا منهنجا گيت آهو تاءُ پيدا ڪري سگهن ٿا جو وڪ ۾ تک پيدا
ڪندو آهي ؟
اي انسانذات ! مان اڃا تائين تنهنجو قرضي آهيان، تنهنجو مُور ته
پري رهيو، سون اڃا تائين تنهنجو وياج به نه چُڪايو آهي.

—

○

هو ڪاري در وٽ ڪنهن پان پيڙيءَ جي پڙيءَ وٽ بيٺي رهيو ۽ پان فروش کي اردوءَ ۾ چيائين، ”پان ۽ تماڪو زيادهہ وجھجانءِ“ هن ڪان اڳ آيل گراهڪ هن کي غصي سان گھوري ڏٺو ۽ پوءِ پان فروش کان سگريٽن جو پئڪيٽ وٺي ويندو رهيو.

هن کي چوڙي دار پاجامو، شيرواڻي ۽ رام پوري ٽوپي پئي هئي جنهن مان هن جا جگر مرادآبادي ڪٽ اڇا لوٽا لڙڪي رهيا ها ۽ هن کي مولانا آزاد جھڙي ٻچي ڏاڙهي هئي.

هن کان اڳ آيل گراهڪ کي بُش ڪوٽ ۽ پئنٽ پئي هئي ۽ هن جا ڪارا لنبا وار ڪنهن آميريڪي هپيءَ جي وارن وانگر ٽي لڳا ۽ هن جون مڇون ڪنفيوشس وانگر هن جي چپن کان هيٺ لڙڪي رهيون هيون جڏهن هن جي منهن جي پٽ تي ۾ ڪرڙيون پيچ هيٺ لڙڪائي هڪ پئي کي گھوري رهيون هيون.

هن سوچيو ته ستر ورهين واري نسل ۽ ستاويهن ورهين واري نسل ۾ ڪيڏو نه فرق آهي!

پوءِ هن گلوري نفاست سان وات ۾ رکي رکي چٻاڙي ۽ ٿورو پنڌ ڪيائين ته تماڪوءَ هن جي دماغ تي پنهنجو اثر پيدا ڪيو.

هن کي دنيا جي بي ثباتيءَ تي مير درد جو ڪوئي شعر ياد آيو ۽ پوءِ هن کي ياد آيا مرغ باز، بٽير باز، نوابن جا مصاحب، قديم طرز جا داستان گو، رڪاب دار، گھگھيءَ نڙيءَ وارا گوئيا ۽ ناچو—

۽ هن کي ياد آيا شيرمال جا زعفراني ٽڪرا،
دم ڏنل مڇي پلاءُ ۽ ڪشميري چاءِ—
۽ هن کي ياد آيا گنگا جمني برتڻ—
۽ هن کي ياد آيا ڳاڙها، ساوا، گلابي، نيرا زعفراني ڌوپ ڇانو وارا رنگبرنگي جوڙا—

۽ هن کي ياد آيو هڪ دوپٽو جنهن تي ڪترن ٽانڪيل هئي ۽ هڪ ٻارنهن ڪليءَ جو پاجامو جنهن تي بانڪڙي لڳل هئي ۽ جنهن ۾ ريشمي ازار بند هيو.

هن پاڻ کي وڏيڪ زور سان ڇپاڙيو ۽ هن کي ياد آيو آهو نقش جو هن جي ماءُ کي ڪنهن سهيليءَ سفيد مرغ جي خون سان ڪڍي ڏنو هيو، جنهن سان سڀ بلائون پيچي وينديون آهن—

هن جي وات ۾ جڙتو ڏند پاڻ ڇپاڙي چڪا ها ۽ هن پيڪ جي پوئين گيت ڏئي وستيءَ ڏانهن ڏٺو ۽ پوءِ اوچتو سوچيو...

هن ڪان مير درد جي شعر جو پهريون مصرع وسري ويون ۽ هن تڏو ساهه پري ٻيو مصرع دهرايو—

کس طرف سے آئے تھے کیدھر چلے

اوچتو هن ڪسي دل جو دؤر پيو، هن هڪ دل ڏاريندڙ رڙ ڪئي ۽ رستي تي ڪري پيو ۽ هڪ ٽئڪسي جنهن ۾ چار مسافر سوار هئا، هن کي چيپائيندي، زوم سان اڳتي نڪري وئي.

○

ڇا هو نيون آهي ۽ تون ۽ مان ٻه آهيون ؟
يا تون ۽ مان آهيون ٽي ڪونه ۽ رگهو هو آهي ؟
يا هو آهي ٽي ڪونه ۽ رگهو تون ۽ مان آهيون ؟
ڇا ماڻهوءَ جي سمجھ انهن ٽن سوالن کان ٻاهر نڪري سگهي آهي ؟
اِئين ته ناهي ته نه هو آهي، نه تون آهين، نه مان آهيان، رگهو ڪجهه به نه آهي.

—

O

اي دونهين جي وارن واري اڳني، اي منهنجي ڪوتا!
ڇا اڄ تائين ڪنهن تنهنجي سُنهن تان ڇڳون هٽائي
توکي ڏٺو آهي؟

O

هر ظاهري طرح مثل لفظ ۾ دم، عيسي ڦوڪڻ ڏاڍو
ڏکيو ڪم آهي پر ان ڪان سواءِ شاعري پيغمبري نه
ٿي سگهندي آهي.

O

هر لفظ کي هڪ روح هوندو آهي جو صدين جي
مسلسل ارتقا مان گذرندو آهي.

O

عوامي زبان جو ڪوبه لفظ ثقيل نه هوندو آهي.

—

○

ڇا اسان ياجوج ۽ ماجوج وانگر ديوار ڪبي ورهين لاءِ
ڇنيندا رهنداسين ۽ جڏهن آها ڪِري پوندي، اسان ڪي
دجال جي صورت نظر ايندي؟

○

اي سنڌ! تون ماءُ آهين
مان تنهنجيءَ ڌرتيءَ مان شاعريءَ جو مواد
ائين حاصل ڪندو آهيان،
جيئن ٻر جي ڳاڙهيءَ ڳاڻ جي اوهن مان ان جو ٻچڙو
کير پيئندو آهي.

○

رگ ويد ۾ لکيل آهي تہ "اي سنڌو!
ورڻ ديوتا تنهنجي وهڪري لاءِ ڪيئي رستا ٺاهيا آهن."
۽ ها، آنهن مان هڪ رستو منهنجي شاعري بہ آهي.

—

اوڇتو ڀوڙهو هاٿي ڏرتيءَ تي ڪِري پيو،
ڇتڙي ٿي نه هنيائين ۽ سري ويو.
دارا شڪوهه سرمد ڏانهن ڏک مان ڏٺو.
سرمد دارا کي چيو، ”ڇا هن تي رحم ٿو اچيئي؟“
دارا ڪنڌ ڌوڻي هائو ڪئي ته سرمد چيو، ”پر رحم ڇا لاءِ، جڏهن هر جاندار جي ابتدا ئي اها آهي!“

سن ستونجاهه جو غدار جياجي راءِ سنڌيا ۽ آن جو هيرو نانا صاحب، ٻئي موت جي ٻڪ ۾ هليا ويا ۽ تاريخ ۾ ڪٿي به لکيل نه آهي ته آنهن جي رک ڪٿي اڇلي وئي هئي. ازل کان ابد تائين، وقت جي اڪٿ سلسلي تي سوچيو ته ان ڳالهه ڪري ڪوئي فرق نه پوندو ته هڪ کي ڦاسيءَ تي لٽڪايو ويو هو ۽ ٻيو پنهنجيءَ ڪُنڍيءَ مئو هو. پر ڇا ان ڪري فرق پوي ٿو ته ڪير ڇا لاءِ مئو هو؟

○

اي آزادي! تو ڏانهن ڪوئي شاهي رستو نہ ٿو وڃي
فقط سوڙها پيچرا وڃن ٿا –
۽ منهنجي ڏيهہ ۾ سيئي شاهي رستي تي وڃي
رهيا آهن ،
۽ مان سوڙهي پيچري ۾ مُنجهي موٽي رهيو آهيان ،
ڇو تہ مون کي ڪوئي سونهون بہ نہ آهي، ساٿي
بہ نہ آهي .
اي آزادي ! مان پوءِ بہ شاهي رستي کان گهبرايان
ٿو ، ڇو تہ اهو توڏانهن نہ ٿو وڃي.

○

هر عشق دماغ جو خلل نہ هوندو آهي ۽ نہ دماغ جو
هر خلل عشق* هوندو آهي.

---

* کهتے هين جس کو عشق خلل هے دماغ کا
(غالب)

—

○

نثر جان جو دشمن هوندو آهي، مون جڏهن به
نثر ۾ لکيو آهي، اُن مون کي حملہ آورن جي
وچ ۾ ڏڪيو آهي، نظمِ مون کي دوستن جي
حلقي وانگر پنهنجي گهيري ۾ پناهہ ڏني آهي ۽
ڪنهن حد تائين هر مهلڪ وار کان محفوظ
رکيو آهي.

○

تون تہ چوين ٿو تہ مارڪس جي پيدائش کان
گهڻو وقت اڳ شاهہ وليالله مارڪسزم جو
فلسفو پيش ڪري چڪو هو.
جي اجازت ڏين تہ انهيءَ ڏس ۾ مان زيبالنسا
مخفي جي ڳالهہ جو اضافو ڪيان جنهن تسم هن
چيو هو—
سرخ پوشي بہ لبِ بام نظر مي آيد

—

○

درونا چاريہ يڌشٽر کي سڏي پڇيو، "راجڪمار! تون هن وڻ تي ويٺل ڳجهہ ڏسين ٿو؟"

يڌشٽر ورائيو، "هائو مان ڳجهہ ڏسان ٿو."

درونا چاريہ وري هن کان پڇيو، "راجڪمار! تون هن وڻ کي، مون کي ۽ سڀني راجڪمارن کي ڏسين ٿو" ؟

يڌشٽر ورائيو، "گرو ديوا مان هن وڻ کي، توهان کي ۽ راجڪمارن کي ڏسان ٿو."

يڌشٽر جو جواب ٻڌي آچاريہ خوش نہ ٿيو ۽ هن يڌشٽر کي چيو، "تون پاسيرو ٿي بيهہ، تون هي نشان چٽي نہ سگهندين."

تنهن کان پوءِ درونا چاريہ دريو ڌن، ڀيم سين ۽ ٻين راجڪمارن کان بہ ساڳيا سوال پڇيا ۽ انهن بہ يڌشٽر جهڙائي جواب ڏنا. آچاريہ انهن سڀني کي يڌشٽر وانگر ريٽي ڇڏيو.

آخر آچاريہ ارجن کـ ساڳيو سوال پڇيو، پر ارجن رڳو

نشان ڪي چٽائي ڏسي رهيو هو ۽ هُن سوال نه پڇيو. آچاريه سوال دهرايو ته ارجن چيو، ”گرو ديو! مون ڪي ته رڳو پکيءَ جي مُنڍي ڏسڻ ۾ اچي ٿي.“

ان تي دروڻا چاريه ارجن جي پُٺي ٺپي چيو، ”ارجن! فقط تون ئي نشان چُٽي سگهندين.“

اڄ مان مها ڀارت ۾ مٿين ڪهاڻي پڙهي سوچي رهيو آهيان ته مون ڪيتري عمر پکيءَ جي منڍيءَ تي تير چُٽيندي گذاري آهي! افسوس، مون ڪيتري دير ڪان پوءِ وڃڻ ڏانهن ڏٺو آهي — اُن ۾ ساوا پن به آهن، اڇا گل به آهن ۽ پکيئڙا اُن جي ٽارين تي ڀُڻ ڀُڻ ڪري رهيا آهن،

۽ مان سوچي رهيو آهيان ته ڇا ارجن اياڻو هو، جنهن سارو ڌيان رڳو پکيءَ جي مُنڍيءَ تي ڪيايو هو!

O

شب برات آهي،
آسمان ۾ ستارا ٽمڪي رهيا آهن
۽ ڌرتيءَ تي مشعلون ٻري رهيون آهن؛
۽ منهنجي دل اُنهيءَ انئڙي ٻار وانگر چڙيون هڻي رهي آهي
جو ٻڌائي به نه سگهندو آهي ته هن کي ڇا گهرجي،
هو ڇا تي رُٺو آهي،
۽ هن جي رُساڻي جو ڪوئي ڪارڻ به آهي يا نه!

—

○

ڪوي سورداس چنتا مڻيءَ جي ڪوٺي ڏانهن وڃي رهيو هو ته هڪ برهم چاريءَ هن کي دڳ تي روڪي چيو، "استري ڪوريئڙي جو ڄار آهي، تڙ تي ترڪڻ آهي؛ پاپ جو گهڙو آهي، مڪر ۽ ماٺي جسي وڻ ويڙهي آهي، امرت روپي وهم آهي، اهو ٻنڌن آهي جو پرش کي ڌرتيءَ سان ٻڌي ڇڏي ٿو، نرڳ جو دوار آهي."

سورداس هن کي مُرڪي چيو، "مهاشيه! تون ڀلل آهين. استري گنگا جل جي ڌارا آهي، پيار جي رم جهم آهي، شرم ٻوٽي آهي، ڪنول ديپ آهي، ماتا جو کير ڪٽورو آهي، سُرڳ جو دوار آهي، اهو آدي ۽ انادي سڌ آهي جنهن تي ڪن لاڻار پُرش جو وڏي ۾ وڏو پاپ آهي."

اڄ سورداس اڪين ۾ سوڻا ٽنبي سوچي رهيو آهي ته هو سچو هيو يا برهم چاري.

—

ڇا ماڻ ويريءَ تي هڪ ڀرپور وار ڪيان ۽ ماريو وجهان؟
جي ماڻ وار ڪندس تہ منهنجو موت اوس آهي.

ماڻ اهو بہ ڄاڻان ٿو تہ جي وار نہ ڪندس تڏهن بہ موت اوس اڇڻو آهي، پر اِن ۾ مون کي ايتري وڏي ملي ويندي تہ تنهنجين ڪراين ۽ تنهنجي چوٽي لاءِ گجرا پوئي سگهان.

ڇا جي ماڻ وار ڪري ماريو ويس تہ تون مون تي اِن ڪري ڪاوڙ ڪندينءَ تہ مون تنهنجين ڪراين ۽ چوٽي لاءِ گجرا نہ پوتا ۽ ائين رمندو رهيس؟

يا جي مون کي وڏي ملي وئي ۽ مون توکي گجرا پوئي آڇيا تہ تون پنهنجون ڪرايون پٺ تي هٽائي وٺندينءَ ۽ مون کي ڪاوڙ سان گهوري منهن ڦيري ڇڏيندينءَ؟

موت تہ اوس اڇڻو آهي پر ماڻ سوچان ٿو تہ هن ويري هڪ ڀرپور وار ڪيان يا نہ ڪيان!

○

مون وٽ ڏاڙهون ڇڳا آهن، انهن جي گورائڻ کي هٿن ۾ توريو آهي،
انهن جي گهاڙهائڻ کي اکين سان ماڻيو آهي.
مون وڻيءَ مان وهم پيتو آهي، گيت جي ڳٽ ڳٽ اها تائين
منهنجيءَ نڙيءَ ۾ گونجي رهي آهي ۽ ان جي ٽيڪ منهنجي تارونءَ
۾ تڙقي رهي آهي.
منهنجي تڙ ڏاڏي جو ري موڪل ڪٽڪ جو داٿو ڪاڏو هو،
ان مان نهيل رت منهنجين شريانين ۾ شور مچائي رهيو آهي،
۽ بهشت مان تڙيل منهنجي تڙ ڏاڏيءَ جي ڪائي تڙ پوڻي
جڏهن منهنجن وارن تي پيار مان هٿ ڦيري ٿي، تڏهن منهنجي
سينڌ هڻ جي آڱرين کي ڪاريهر وانگر ڪڪي ٿي ۽ ان جو
وهم هڻ جي هانو کي مهڻا ڏئي ٿو.
هانو، مون سندر نارين سان پيار ڪيو آهي، انهن جي ڳلن
تي ڳهم ڳرندي ڏٺا آهن، انهن جي اکين ۾ مشعلون ٻرندي
ڏٺيون آهن.
مون ڏٺو آهي سرير جو آپار، آڌار، ڇڙيون ۽ ڇٽهه
تي پوڻ.
مون ڏٺو آهي مايا جو سڀ کان سندر روپ،
پر جا اهو روپ آها ڪڏ پرڻ لاءِ ڪافي آهي
جا مانهوءَ جي من ۾ آهي، جنهنجو پڙلاءُ منهنجي هر بيت
۾ آهي، هر واٿيءَ ۾ آهي!

○

مون پنهنجو فانوس ٻاري، دروازو اندران بند ڪري ڇڏيو آهي،

۽ ڪوئي جواب ڏيڻ نه ٿو چاهيان؛

۽ تون ٻاهران ٺڪ ٺڪ ڪري رهيو آهين،

۽ اندر اچڻ ٿو چاهين؛

ٻاهر طوفان وڻ ٻاڙون ڀڃي رهيو آهي،

۽ گهرن جون ڪليل ڪڙڪيون، گهر وارن جي بيمار دلين وانگر

دڪ دڪ ڪري رهيون آهن،

۽ تون ٻاهران ٺڪ ٺڪ ڪري رهيو آهين

۽ اندر اچڻ ٿو چاهين؛

ڇا مان هڪ اويري اجنبيءَ کي ٻاهر ولهه ۾ ڇڏي ڏيان ؟

يا مان هن لاءِ دروازو کوليان ته هن سان گڏ طوفان به

اندر هليو اچي ۽ منهنجو ٻاريل فانوس وسامي وڃي!

—

○

شايد هي ڪجهه جا وڻ سپ ڪسان اڳ ۾ ڇانئل ٿا ته تون
اچي رهيو آهين ؛

ڪئن نه انهن جون چوٽيون تلوارن وانگر چمڪي رهيون آهن ۽
هوا ۾ لڏي پنهنجيءَ آڻ تڻ ۽ آنڊ مانڊ جو ڏيکاءُ ڪري
رهيون آهن،

۽ انهن جون جڙون پاتار تائين اهو نياپو پهچائي رهيون آهن ته
تون اچي رهيو آهين،

۽ ڌرتيءَ ۾ ڇپيل ساهوارا انهي انتظار ۾ آهن ته تنهنجي
آڌر ياؤ جي گهڙي ڪهڙيءَ مهل ايندي !

۽ آڪ مڪڙ واءُ ۾ گهم گهولي رهيا آهن ڇو ته تون ساوڻ
جي مينهن وانگر ايندو آهين؛

۽ تيڏا سُن ۾ اچي ويا آهن ڇو ته جڏهن تون ايندو آهين
تڏهن سنگيت جا سوين جهرڻا ڦٽي پوندا آهن؛

۽ گاہا ڳائين جا ٽڙ ڇڏي، ڪڏڪيون ڏئي رهيا آهن؛

ڇا هُو ڪائي مرليءَ جي تان ٻڌن ٿا جنهن کي ماڻهوءَ جو من ڳولي نہ ٿو سگهي؟

ماءُ ڇاهيان ٿو تہ ماءُ تنهنجي بنسري ٿيان،
۽ ان ڪري ماءُ پنهنجي ڇاتيءَ ۾ سل ڪيئي رهيو آهيان.
ڌرتيءَ جون اکيونءُ پوئيل در تي آهن ۽ ڪنهن ڪنوار وانگر سيج تي ڪنبي رهي آهي؛

۽ تون ايندين، ڪنهن آهٽ کان سواءِ، ۽ ڏليون مشڪ جي ڍلين وانگر ڪُلي پونديون؛

۽ تون ايندين، ڪنهن آهٽ کان سواءِ، ۽ دليون ڪلين جي مُنهن وانگر ڪُلي پونديون؛

۽ تون ايندين، ڪنهن آهٽ کان سواءِ، ۽ دليونءُ گلاب جي مکڙين وانگر ٽڙي پونديون ۽ پنهنجا ڇيڙا مٿي ڪري سج جي ڪومل ڪرڻن کي آڇينديون؛
مون توکي ڳجگوڙن ۾ ڳوليو؛
مون توکي پونچالن ۾ ڳوليو

پر پوءِ مون کي پتو پيو تہ تون آهٽ کان سواءِ ايندو آهين؛
ماءُ، جو تنهنجي بنسري آهيان،

مهن پنهنجي ڇاتي ڇلي، آن ۾ تو لاءِ سل ڪيئيا آهن،
تنهنجي انتظار ۾ آهيان،
ڪيترڻي وقت کان تنهنجي انتظار ۾ آهيان.

—

○

اي ڪويل ! ايترو ڪوڪ جو تنهنجو هانءُ ڦاٽي پوي ۽ تون پنهنجي رت ڳاڙهيندڙ ڇهنب لاڙي چُپ ٿي وڃين.

اي ڪويل ! رات جي سناٽي ۾ چُپ چڱي نه ٿيندي آهي.

چُپ جو فائدو وٺي ڇپرا لوندا آهن ۽ مردا مقامن مان نڪري ايندا آهن؛

چُپ جو فائدو وٺي چور ڪاٺ هڻندا آهن ۽ پناهگيا پينگ تي ويندا آهن؛

چُپ موت جي ننڊي پيڻ آهي، موت جو ڪائنات جو وڏي ۾ وڏو ڪوڙ آهي؛

چُپ تي هر وار جيئڻ جي جيت آهي، سچائيءَ جي جيت آهي.

اي ڪويل ڪوڪ، اچا وڌيڪ ڪوڪ! پرواهه نه ڪر جي تنهنجو هانءُ ڦاٽي پوي.

سستي جيئڻ جي پاڇاريءَ مان ڪنڌ ڪڍائي نه ٿو سگهين ؟
ڍور وانگر جي رهيو آهين !

غلام وانگر جي رهيو آهين !

مهانگي موت کان گهبرائين ٿو؟ جند جان گهورڻ نه ٿو چاهين؟

رڙ جي چوٽيءَ تان ڪٽڻ لهندڙ سج ڪي گهوري رهيو آهي؛

مور ڪارونجهر جي ڪور تي ڏيئي وانگر ٻري رهيو آهي،
هنج ڪينجهر جي لهرين تي لڏي رهيو آهي؛
اهي سڀ ٻه مرڻا آهن پر انهن مان ڪوبه غلام نه آهي،
۽ تون ڍور وانگر جي رهيو آهين
سستي جيئڻ جي پاڇاريءَ مان ڪنڌ نه ٿو ڪڍي سگهين؟

○

اي منهنجي ذات!
ڇا اڄ ڪلهه تون ڪنهن پٿرائينءَ مورتيءَ جي ڳرپ وانگر
ٿي چڪي آهين؟
ڇا هاڻي تون ڪوئي پيارو گيت پيدا ڪري نه ٿي سگهين؟

○

اي آدم!
جنهن ڪڻڪ جي داڻي لاءِ تون بهشت مان نڪتو هئين،
اهو مون ۾ ڦٽي، سنگ تي جهولي رهيو آهي.

—

○

مان پول جي سکهہ چاڙان ٿو ـــ
مان چاڻان ٿو تہ پول رُڪ جي نرڻ سان رڻ جي گهمسان ۾ وڏندا آهن ۽ انهن جا پير ڪڏهن بہ پٽون نہ ٽيندا آهن ـ
مان چاڻان ٿو تہ پول امر ٿيندا آهن ۽ جيڪڏهن ڪوئي انهن کي چڪيا تي چاڙهيندو آهي تہ اهي جيين جا پر پکيڙي آڏامندا آهن ۽ جيڪڏهن ڪوئي انهن کي دفنائڻ چاهيندو آهي تہ اهي ڪفن ڦاڙي نڪري ايندا آهن ـ
مان چاڻان ٿو تہ پولن تي جڏهن پنجوڙ وڌا ويندا آهن، تڏهن اهي وڏيڪ گرجندا آهن ۽ انهن جو پڙلاءُ صدين جي سيني ۾ گونجندو رهندو آهي ـ
منهنجو انهن پولن سان واسطو نہ آهي جي ديوداسين جي پيرن ۾ پکڙيل پنکڙين وانگر هوندا آهن؛ مان تہ اهي پول چاڻان جي ديوتائن جي مستڪن تي سورج مکين وانگر پرندا آهن ـ
مون کان وڏيڪ پول جي سکهہ پيو ڪير چاڻي ؟
مون وٽ اهي پول نہ آهن جي چاهن وانگر ڏڏڙ ۾ ڏوڪيندا ويندا آهن؛ مون پنهنجن پولن کي گرڙ پک جي پرن تي سوار ڪيو آهي جو هڪ ئي جهڙپ سان ڪيئي اڙڻ اڏيڙي سگهندو آهي ـ

—

پهاڙن جي پڙيان منهنجو گهر آهي،
جون تا ته منهنجو ٻيءُ ماءُ مري چڪا آهن.
۽ مان، ڇورو ڇنو، سارو ڏينهن ريت ۾ رُليو آهيان؛

ڪڏهن منجهند جو جڏهن سج ڏاڍي هيٺ ويو هو،
مان ٿتيءَ واريءَ تي پهاڙن ڏانهن پنڌ ڪندو رهيس،
ڇو ته پهاڙن جي پڙيان منهنجو گهر آهي؛

هاڻي سج لهي ويو آهي ۽ پهاڙن جون چوٽيون ڪنهن پراهين
مندر جي سوني ڪلس وانگر چمڪي رهيون آهن،
۽ منهنجا گهايل پير ڏُکي رهيا آهن؛

پکي پکڻ آکيرن جي اوٽ هليا ويا آهن
مان به چاهيان ٿو ته پنهنجي گهر پُڄي وڃان
پر منهنجو گهر ته پهاڙن جي پڙيان آهي،
۽ مان ٿڪجي پيو آهيان.

—

○

اڄ به منهنجو ترنم هڪ آغوش آهي، هڪ نعرو آهي، هڪ لهوءَ جو لويل زره آهي، هڪ وچ ڪان تکي تلوار آهي.

اڄ به منهنجو ترنم هڪ بادل آهي، گهنگهور گهٽا وانگر اُڀري رهيو آهي ۽ ڪنوٽين جئن ڪجهي ٻُٽ تي برسي رهيو آهي.

اڄ به منهنجو ترنم هڪ گيرو آهي، ان ڪي ڪاريون ڪجريون گهائيندڙ اکيون آهن، گذريل سال ان جي پيشانيءَ جو پيرا پيدا ڪري نه سگهيا آهن ۽ عمر ان جي پاڪر جو تڏائي آئي نه سگهي آهي

اڄ به منهنجو ترنم عقاب وانگر آڏري ٿو ۽ پهاڙ ڪان اوچو اڏري، هيٺ غوطو هڻي ٿو ۽ ڪين جو ماڻهوءَ جو من جهٽي ولي ٿو.

اي ڪيلاش تي رهندڙ ديوتائوا منهنجا گيت اوهان ڪان وڌيڪ امر آهن، ها، پر منهنجي سُر جو سُرڳ ديوتائن لاءِ نه آهي، بز ٽر جي ٿورين ۽ واريءَ تي ويڙهيچائين لاءِ آهي.

○

آسمان ۾ بادل
تماچيءَ جي پيڙيءَ وانگر لڳي رهيو آهي؛
۽ مان سوچي رهيو آهيان
تہ نوري ڳهٽا پيرا منهنجيءَ زندگيءَ ۾ آئي هئي
نئين نٽڙت سانَ
نئين نانوَ سان
۽ مون سان سير ڪيو هيائين
بادل جي پيڙيءَ ۾!
هاڻي سانجهي ٿي وئي آهي
آسمان ۾ بادل اوندهہ ۾ ٻڏي رهيو آهي،
۽ مان ياد ڪري رهيو آهيان
نوريءَ جا آهي نانوَ
جن مون سان سير ڪيو هو
بادل جي پيڙيءَ ۾.

—

○

پوهه جي پوئين رات ڪهڙي نه ٿڌي آهي!
ڏهر ۾ ڏيئا ٽم ٽم ڪري رهيا آهن ،
ستارا انهن پوڙهين اکين وانگر لڳن ٿا
جن جا ڇپر ڇٽي پيا هجن ،
۽ چنڊ هڪ لاوارث لاش جي کوپريءَ وانگر
لڳي رهيو آهي،

تڏ ۾ اسان ڪان گيت وسري ويا آهن
۽ اسان جا چپ ڪنبي رهيا آهن،
ها، اها پوهه جي پوئين رات اڇٽي هئي!
اسان جا هٿ برف ٿي چڪا آهن،
هوا ۾ ولهه وسي رهي آهي
۽ اسان کي ڪارونجهر جي ٻي پار وڃڻو آهي—
پار جو اسان لاءِ اجنبي آهي؛
مون کي پنهنجو هٿ هٿ ۾ ڏي
آف! هي پوهه جي پوئين رات ڪهڙي نه ٿڌي آهي!

—

○

مون شاعريءَ کي ترڪ ڪيو هو
پر اي ڏاتار !

تون منهنجا ڏوڏا پڇي، منهنجون مُٺيون کولين ٿو،
تون مون کي ايتري ڏات ڏين ٿو،
جو اها مان ھُڪ ۾ جهلي به نه ٿو سگهان!

○

منهنجين اکين ۾ ڳوڙها ئي ته آهن.
ڇا اهي طوفانِ نوح ٿي سگهن ٿا ؟
ڇا انهن ۾ ايترو سيلاب اچي سگهي ٿو
جو هر رت ۾ لويل شهر ٻُڏي وڃي؟
ڇا منهنجي دل نوح جيءَ ڪشتيءَ وانگر
هر آها شيءِ بچائي سگهي ٿي
جنهنجو بچاءُ ضروري آهي ؟

—

○

ڏينهن ڪيڏو نہ وائڙو آهي ،
رات ڪيتري نہ ويسري آهي،
ٿڌي آهي ،
اڪيلي آهي !

هاڻي سج ۽ چنڊ قنديل وانگر نہ ٿا ٻرن ،
سج ۾ اهو تاءُ نہ آهي جو سورج مکي ان لاءِ
ڇاتي کولي ڇڏي ؛

چنڊ ۾ آها چمڪ نہ آهي جو چڪور اُن ڏانهن
تير وانگر اڏامندو وڃي ،
تارا ٽمڪن تہ ٿا

پر تڏهن ڪان مُرڪن نہ ٿا،
جڏهن کان مون ڄاتو آهي تہ عشق بہ مري
ويندو آهي ٠

—

○

قديم سنڌ جي راڻيءَ روماسا هڪ بُت تراش
کي چيو،

”ڇا تون منهنجي مورتي ٺاهيندين ؟“

”مان ٻئي ڪنهن ماڻهوءَ جي مورتي نہ ٺاهيندو آهيان“
بت تراش جواب ڏنو.

” اڙي، ڪوڙ ڇو ٿو ڳالهائين ؟ مون پاڻ توکي
ڪيترن ئي ماڻهن جون مورتيون ٺاهيندي ڏٺو آهي!“
روماسا هن کي چڙ ڀيندي چيو.

”مورتيون تہ مان پنهنجون ٺاهيندو آهيان،
البت صورتون ٻين ماڻهن جون هونديون آهن،“
بت تراش جواب ڏنو.

—

○

پٺائيءَ رسالي مان منهن ڪڍيو ۽ مون کي چوڻ لڳو-

”ڏيچ انهن کان جي تو کي آزادي آڇن ٿا، اهي تو کي ٻي غلاميءَ جي ڄار ۾ ڦاسائڻ چاهن ٿا.

”ڏيچ انهن کان جي رڳو پنهنجيءَ ڳالهه کي ئي سچو سمجهن ٿا ۽ ٻي جي هر ڳالهه کي ڪوڙو سمجهن ٿا ۽ ان ڪوڙ سان مقابلي لاءِ گوليون استعمال ڪن ٿا

”ڏيچ انهن کان جي توسان صدين جو سؤدو ڪرڻ چاهن ٿا. صدين ڪيئي سچ پنهنجي ڏيرن ۾ ٻوڙي ڇڏيا آهن ۽ اڄ انهن جي ٻڙڪ به ٻاهر نه ٿي نڪري.“

هاڻي مان هڪ عقاب وانگر، ڌرتيءَ کان دور ڪو ٻر ڪولي ڏڪ ٻڌي ويٺي رهيو آهيان. اي خدا! مون کي سگهه ڏي ته مان تير وانگر تنهنجي آسمان کي چيري وڃان ۽ پنهنجو مٿو ڪنهن ستاري سان ٽڪرائي، سوين ٽڪرا ڪري وڃهان! مان ڌرتيءَ تي ڳهٽ ڏئي، ساڳي شڪار تي جهڙپ ڏيڻ نه ٿو چاهيان.

—

○

عقاب آ ڪيري ڏانهن موٽي رهيو آهي ۔

ڪيترو وقت هو اُڏاميو آهي ڪيرٿر جي مٿانُ !

ڪيترو وقت هن جي پرن ڇپن تي ڇانو ڪئي آهي !

ڪيترو وقت هن ڌرتيءَ جي تاوَ لاءِ ڌڪار ڏيکاري آهي

۽ پرندڙ سج کي ڪاوڙ سان ڏٺو آهي !

ڪيترو وقت هن جهڙپ ڏئي ڏانگ پنهنجن چنبن سان

ڇيري ڦاڙي ڇڏيا آهن !

هن کي ايتري ساري وقت ۾ اهو ياد به نه هيو

ته هن جو ڪوئي آ کيرو به آهي ۔

عقاب ڏڪيا ته نه آهن ؛ عقاب پوڙها به نه ٿيندا آهن ۔

ها ، اها ئي ڳالهه آهي ته سج لهي رهيو آهي

۽ عقاب آ کيري ڏانهن موٽي رهيو آهي ۔

—

○

جي مري ويا آهن، آهي سون لاءِ معنيٰ نه ٿا رکن،
جي ماريا ويا آهن آنهن مان به رڳو ڪي سون. لاءِ
معنيٰ رکن ٿا .

هاڻي ته مارينڌڙ به مري چڪا آهن يا ماريا ويا آهن
۽ اهي به سون لاءِ معنيٰ نه ٿا رکن .

پر آهي جي ماريا ويا ها، آنهن مان ڪي رات جسو
اڏن ٿا ۽ پنهنجي پنهنجي دؤر جا لباس پائي اچن ٿا .

آنهن مان ڪن کي ڦاهي چاڙهيو ويو هو ،
ڪن جو سِر جلاد جي هڪ ڌڪ سان آڏامي ويو هو،
ڪي جنگ ۾ وڙهندي ماريا ويا ها.

آهي الڳ الڳ دور جا جدا جدا حالتن ۾ ماريا ويا ها.
آنهن جا هڏا ته لڳ ڀڳ هڪ جهڙا آهن پر انهن جا
ويس وڳا جدا جدا آهن

مان آنهن مان ڪن جا نالا ڄاڻان ٿو پر ڪن جا نالا
۽ ڏهيو پر شڪل به نه ڏو سڃاڻان . پر سون کي اهو
معلوم آهي ته اهي به ڪٽي ماريا ويا هـا، باقي اها

چاڻ ڪنهن کي ٻه نه آهي ته انهن جا هڏا ڪٿي پوريل آهن.

ڪن کي غسل ڏنو ويو هو ۽ ڪن جو ماس رڻ جي تتيءَ ريتيءَ تي رجهي ڳري ويو هو ۽ انهن جو خون ڳجهن جي ڳاڙهين چهنبن مان نمي ڌرتيءَ ۾ جذب ٿي ويو هو ۽ ڪن جا لاش برف ۾ ڄمي ويا ها ۽ سچ اپرڻ سان برف آنهن جي اکين مان ڳوڙها ٿي ٽپڪي هئي.

هو سڀ ماريا ويا هاـ ڪيسونهن لاءِ، ڪي سچ لاءِ ۽ ڪي نياوَ لاءِ.

هو رات جو ميڙو ڪري اٿن ٿا ۽ چپرن وانگر چيخون ڪري منهنجي ننڊ ڦٽائن ٿا.

هو بار بار مون کان پڇن ٿا، "اسان جيڪا سونهن ڏني هئي، اها ڪٿي آهي؟ اسان جيڪو سچ ڏنو هو، آهو ڪٿي آهي؟ اسان جنهن نياوَ لاءِ ماريا ويا هياسين، آهو ڪٿي آهي؟"

مان هنن کي پڌي سگهان ٿو پر هو مون کي ٻڌي نه ٿا سگهن. مان رڙ ڪري هنن کي چوان ٿو، "توهان ڪالهوڪي سونهن ڏني هئي، ڪالهوڪو سچ ڏنو هو، ڪالهوڪي نياوَ لاءِ ماريا ويا هئا. آها سونهن، آهو سچ، آهو نياءُ اوهان کان پوءِ اوهان وانگر مري چڪو آهي. اوهان آنهن کي مون وٽ ڪيئن ٿا ڳوليو، مان ته جيئرو آهيان!"

پر مٿا ڳونگا نہ هوندا آهن، پوڙا هوندا آهن .
هو مون کي پڌي نہ ڏسا سگهن ۽ وري وري
پڇن ٿا ،

”اسان جيڪا سونهن ڏٺي هئي، آها ڪٿي آهي؟
اسان جيڪو سچ ڏٺو هو، آهو ڪٿي آهي ؟
اسان جنهن نياوَ لاءِ ماريا ويا هياسين ،
آهو ڪٿي آهي ؟“

○

هو ، جو باقي آهي
اوچتو اچي دروازو کڙڪائي ٿو ،
هائو ، هو موت وانگر اوچتو اچي ٿو ؛
اسان، جي فاني آهيون
تن کي هن جي استقبال لاءِ
سڄي عمر تيار رهڻو آهي ؛
ڪنهن کي انهيءَ پل پهر جو پتو نہ آهي
تہ هو ڪڏهن ٿو اچي ،
اوچتيءَ ڏک ڏک جو انتظار ڪر ،
اڻين نہ ٿئي تہ مهمان موٽي وڃي !

—

○

مان جي سرمد هجان ها ته قطب مينار جي چوٽيءَ تي چڙهي،
نقارو وڄائي چوان ها،

” جاڳو، اي ننڊ ۾ الوٽ انسانو جاڳو !
پنهنجين حويلين ۽ حجرن مان هو ڇوڏينهن‌ءَ جو چنڊ ڏسو
جو ساوڻ جي گهٽائن ۾ ڇپيو ويو آهي !“

۽ جي ان ڪري اورنگزيب جي هٿان ماريو وڃان ها ته
مون کي افسوس نه ٿئي ها.

آ گهاڙپ اوچڻ ٿيندي آهي بي عيب انسانن جو،
پر رڳو پڻ رباعين چوڻ لاءِ جلاد اڳيان سر
جهڪائڻ زندگيءَ جو ڪهڙو نه اجايو آڪلاءُ
آهي !

—

○

ڇا مان پاڻ کي ڪارونڀهر جي ڪورَ تان هيٺ آڇلائي،
پنهنجو هڏ گُڏ پيڇي ڇڏيان ؟

ڇا مان هن اجائي جيئڻ جو انت آڻيان ؟
نه، مان ائين نه ڪندس .

مون کي معلوم آهي ته سڀاڻي تون اهو وساري ڇڏيندينءَ ته مون تنهنجي ڇڪن مان ڇيڙهه ڪڍيو هو، تنهنجي وارن ۾ تيل ڦليل ڪيو هو ۽ تنهنجي سر تي تاج رکيو هو؛

تون اهو وساري ڇڏيندينءَ ته مون پنهنجي روح ۾ محبت جا شعلا ٻاريا ها ۽ ڪاريءَ ٻاٽ ۾ منهنجون نهارون چِٽنگن وانگر ڦهلجي ويون هيون .

مان ڄاڻان ٿو ته تون مون کي ائين ياد ڪندينءَ جيئن ڪوئي تيزيءَ سان ڦرندڙ ڇوڏول ۾ پانواٽي ڪائي، ڪنهن کي آڇاتريءَ اک سان ڏسندو هجي؛

وقت جو طوفان منهنجن ڪتابن جا پنا پکيڙي ڇڏيندو ۽ مون کي اها پڪ به نه آهي ته ڪوئي ننڍڙو ٻار انهن مان ڪنهن پني مان ٻيڙي ٺاهي ٻاٽيءَ تي تاريندو؛

منهنجا لفظ سُڪل پنن وانگر آڏامي ويندا ۽ مان لٽريءَ ۾ ڪپيل ٽڙ وانگر اجايو لڳندس.

اي بي قدر قوم! مان اهو سڀ ڄاڻان ٿو پر پوءِ به اهو چاهيان ٿو ته موت کان اڳ، تنهنجي وڇوڙي جي وکن اڳيان پنهنجي ڪومل انبوهَ جون ڪجهه وڏيڪ پنکڙيون پکيڙي ڇڏيان.

○

موت مون تي ڪليو ۽ هن جا سڀ اڱاريءَ لڳل ڏند هيرن جي سُڪل ڪڪرن وانگر چٽي پيا.

مون کي اعتبار نه آيو ته موت پڌو به ٿي سگهندو آهي؛ هو ته سڀ کي رڙڪي ويندو آهي!

مون هن کي آزمائش لاءِ پنهنجي بياض مان هڪ پنو ڦاڙي هن جي وات ۾ وڌو پر هو ان کي چباڙي نه سگهيو.

—

○

مان پنهنجي جام ۾ وجهي رهيو آهيان
پنهنجا ۽ ڌرتيءَ جا ڏک ،
پنهنجا سپنا جي ٽٽي چڪا آهن
۽ پنهنجو پاڳ جو ڦٽي چڪو آهي ؛
مان پنهنجي جام ۾ وجهي رهيو آهيان
آهي سڀ مکڙيون جي ڦٽڻ کان اڳ ڇڻي ويون،
۽ جن ۾ هاڻي ڪائي سڳنڌ نه رهي آهي سواءِ
انهن جي سار جي جنهنجو هڳاءُ اڃا تائين
منهنجي هيانوَ ۾ هري رهيو آهي؛
۽ ان ۾ وجهي رهيو آهيان پنهنجي من جي ساري
پيڙا، جو هجي هيٺو ٿي پيو آهي ،
۽ مون کي ان تي افسوس آهي ته ڇا ٿي سگهان
ها جو ٿي نه سگهيس،
۽ انَ نگريءَ تي جا مون وسائي هئي ۽ جا ڍهي
ڍير ٿي پڪي آهي ؛

ها، منهنجي جام مان آپري رهيا آهن
اَن جا مندر جن جون مورتيون ٽٽي چڪيون آهن،
۽ ان جا پروهت جي مري چڪا آهن،
۽ هوءَ دِيوداسي، هوءَ منهنجي ڪوتا جا نچي نچي
ساٿي ٿي پئي آهي ؛
۽ منهنجن هٿن ۾ ايتري سگهه نه رهي آهي ته مان
آهو جام کڻي پنهنجن چپن تائين آڻي سگهان !
مان فقط اُن کي تڪي رهيو آهيان
فقط اُن کي تڪي رهيو آهيان !

○

ڳائڻا !
ڇا جهونا ڳُوڙهه ان لاءِ جليو هيو ته سورت ٻڍائي جا بيت ٿي وڃي؟
جڳ پيڙا ۾ لڇي ٿو، روئي ٿو، ڪلي ٿو،
جنگيون ٿين ٿيون، جوڌا مرن ٿا، ڇا ان لاءِ
ته ڪوئي انهن کي گيت ۾ امر ڪري سگهي ؟
ڇا تون گيت کي ايترو اهم سمجهين ٿو ؟
ائين ته نه آهي ته گيت ڪنهن به سچي لڙڪ
يا سچي ٽهڪ اڳيان تُڇ آهي !

—

○

تپسوي آچاپل هو. هن جو ڪرمنڊل ڪنهن ستيءَ جي يونيءَ وانگر خالي هو.

سج لٿي جي سمهءَ ڪي هڪ انوکي ايرکا ڦيندي آهي: وڻن تي چتون ٽيون ٽيون ڪري رهيا ها ۽ هڪ ٻئي سان ڇهنبون ملائي رهيا ها. ورڻ ديوتا پرٿويءَ کي پاڪر ۾ جهلي، آن جي مٿان جهڪي آيو هو. هن کي ڪنهن گرنٿ مان ڪجهه اشلوڪ ياد آيا.

ويرم نه گذري ته سج ٻڏڻ لڳو ۽ آن جا شعاع سونا ڳانءَ جي ڳوهن وانگر ڌرتيءَ تي وسڻ لڳا.

هن جي من ۾ اروپ ايرکا روپ وٺڻ لڳي ۽ هن چاهيو تہ ان کان اڳ ۾ جو وڻ نڻ انڌوڪار ۾ ٻڏي وڃن ۽ چتن جي ٽيون ٽيون سانت جي اٿاهه ساگر ۾ سپُن وانگر ڇپجي وڃي، پنهنجو ڪرمنڊل سوم رس سان ڀريان ۽ ٻڏندڙ سج کي نمسڪار ڪري، هڪ نئي گيت سان رَسُ ئي وڃان.

هو پنهنجيءَ اجائي چمار تي سوچڻ لڳو ۽ پڻ پڻ ڪري ڪجهه اشلوڪ آچارڻ لڳو—

” اي وگهنيشور! ڇا تون منهنجا وگهن اڻين مٿائي سگهندين جڏهن سج جا ڪِرڻا رات جي تاهي پيٽي کي ڇڏي ڦاڙي ڇڏيندا آهن.

”تون جو ڪُونئي تي سوار آهين ، مان جو گرڙ پک جي پرن تي آڏامڻ چاهيان ٿو — ڇا تون منهنجو سهڪار ڪري سگهندين ؟

” مون ڪيتري ڇمار اجائي وڃائڻ ڪان پوءِ ڇاتو آهي تہ مان سرير ڪان پڇي نہ ٿو سگهان ۽ مون ڪي انهيءَ ئي گهر ۾ رهڻو آهي ۽ انهيءَ ۾ ئي منهنجو مرتيو ٿيڻو آهي.

”سرير وگهن نہ آهي وگهنيشورا! سرير سان ئي منهنجو اٽوٽ بنڌن آهي .

” مان بہ انهيءَ هر ماڻهوءَ مان آهيان جو هن سنسار ۾ ڄايو نپنو آهي . مون پاڻ ڪي ٽوڪو ڏيڻ چاهيو تہ مان رڳو آتما آهيان ، مون ڪي ڪنهن بہ نہ ٿاهيو آهي پر سچ اهو آهي تہ ڪنهن پرش ۽ ڪنهن استريءَ جي سرير ملي مون ڪي ٿاهيو آهي .

” مان سرير آهيان ، سرير ٿي ڄايو آهيان، سرير ٿي مرڻو آهيان ۽ مون سان ڳنڍ اڌا ”مان“ بہ ڇکيا تي رک ٿي وڃڻي آهي .

” مان هاڻي اهو سهي نہ ٿو سگهان تہ مان جيئرو رهان ۽ رڳو موت جو اِنتظار ڪيان .

” اڄ مان هي ڪرمنڊل سوم رس سان پريان ٿو ، ڪرمنڊل جو ڪنهن ستيءَ جي يونيءَ وانگر خالي آهي. “

—

○

تون مون لاءِ نئين نہ آهين. مون تو کي اڳ بہ ڏٺو هو. ان کي ڪيتريون صديون ٿيون. گوالا ڳايون واهڻ ڏانهن هڪلي رهيا ها ۽ آهستي ڌوڙ اڏائي رهيون هيون. اهو گوڌول جو ٽائيم هو. سج لهي رهيو هو. هر ڪوئي گهر ڏانهن موٽي رهيو هو ۽ وسرام لاءِ واجهائي رهيو هو. منهنجي مٿي تي مور جي پر جو مُڪٽ هيو ۽ هٿ ۾ بنسري هئي ۽ جي ناريون ندي مان گهاگهريون ڀري آيون هيون ۽ گوالن جي پاڇوڙ مان ڏسي رهيون هيون، انهن ۾ هڪ تون بہ هئينءَ.

۽ مون تو کي نيري آڪاش هيٺان نچندي ڏٺو هو ۽ منهنجي هٿ ۾ پور سان ڀوڪيل انب جي ٽاري هئي ۽ مون اڱڻ تي وسهيو تہ بسنت اچي چڪو آهي —

۽ پوءِ مون تو کي رڻ جي گهمسان ۾ وساري ڇڏيو ۽ لاشن جي رت جي ڦيٽن ۽ گهوڙن جي سنبن هيٺان چيڀاڙيندو رهيس.

۽ وڙهندي وڙهندي پڇاڙيءَ ٿڪجي پيو تہ مون هن کي صلاح ڏني تہ هو ڪوڙ ڳالهائي تہ جيئن دروٽا چاريہ پٽڻ بند ڪري ڇڏي —

يڏ شطرنج جي راند وانگر ٽيندي آهي، ان ۾ ڪوڙ ۽ سچ نہ ٽيندو آهي، سچ ر ڳو ڳوٺ جو صحيح جاء تي رکڻ جو نالو آهي —

يڏ شتر هيڪي هيڪي ڪوڙ ڳالهايو ۽ دروڻا چاريہ ڪانَ ڪمان ذرتيءَ تي ڦٽي ڪري ڇڏيا —

۽ ڪرو ڪيتر مان لاش گم ٿي ويا، وستيون وري وسيون، وري گوريون گڏوڏول جي سمي گهاگهريون ڪٽي نديءَ تي آيون —

پر يڏ شتر جا پير ٻين ماٺهن وانگر ذرتيءَ تي ڪپي ويا ۽ هو اڳي وانگر ذرتيءَ کان هڪ هٿ مٿي کهي نہ سگهيو.

۽ هاڻي مان سوچان ٿو تہ تون ڪٿي آهين ؟
مان سوچان ٿو تہ ڇا انهيءَ گهمسان جي رڻ ۾ ايترو وقت وڃائڻ ضروري هو؟ ڇا اهو ضروري هو تہ مان ويڙهم ڪي ايترو وقت ان لاءِ آتساهيان تہ نيٺ يڏ شتر جا پير ذرتيءَ تي ڪپي وڃن؟

منهنجي بنسي اڄا بہ تو لاءِ آتي آهي پر تون ڪهڙي بن ۾ ڇپي وئي آهين ؟ ائين تہ نہ آهي تہ يڏ شتر وانگر مون ۾ بہ ڪائي گهٽتائي اچي وئي آهي؟ ائين تہ نہ آهي تہ تون وري ملنديءَ تڏهن بہ مان بنسري وڄائي نہ سگهندس ؟

—

○

سرمد سِرُ جهڪائي رُبائي پڙهي ۔
جلاد تلوار هيٺ ڪري هن کان پڇيو ،
”ٻي جهان ڏانهن وڃي رهيو آهين تڏهين به
شاعريءَ سان پيو ساٿ نڀائين؟“
سرمد سِرُ اڏيءَ تان نه هٽايو ۽ اُتائين
جواب ڏنائين ، ”سفر دور دراز آهي ،
پنڌ ۾ ڪوئي تہ سونهون ساڻ هجي ؛
دڪ نه پلجي پوان ۔ “

○

پٽائي او ٻاسني ڏئي طوبيٰ جي پاڇي ۾ان اٿيو
۽ جنت جي جهروڪي وٽ اچي ويٺو ۔
تمر فقير به هُن جي پٺيان آيو ۽ ادب سان هن
کان پڇيائين ، ”سائينءَ ، ڇا ٿا سوچو ؟ “
پٽائيءَ جواب ڏنو ، ” تمرا ! مان سوچان ٿو ته
ڇا اسان ٻيهر ڌر جي ڪنهن سائي ٻير جا پلوٽا
ڏسي نه سگهنداسين ؟ “

—

نوان ڀاڪا

○

هرڪو ڪاسائي پنهنجي پائي ٽنگيو

○

ويهه منڊا واريءَ ۾ ڇڏيا ته ماڳ ويچهو ته نه ايندو !

○

بکيو منو ڪنهي ته ڍائي جو منو وجي

○

وهه ڇائي، وهه جي وٽي ڇائي

○

”ستّ !“ چي ”جيءُ ڪڏ !“

○

سڱا سيٺي سيڻ، جنين پڪا پر پرا

○

رتو راس ٿئي ته واهه نه ته پکي سان ٿي پيڙڻ ايائپ آهي

○

جي گهڙو ڀرجي ڇلڪندو ته ڪا ٻوڏ آئيندو؟

○

ٻاڙهن گهوڙن جا مڙهه مقامن ۾ ته نه هوندا آهن!

○

معاشي انصاف — جڏهن لوڀي ۽ ٺوڳي ٿئي بک مرن

○

جمهوريت — سوني به ساڻ نه هجي، گڏهه به ڪوهي نه ڪن

○

جنگ — آلا ٻري وڃن، سُڪا رهجي وڃن

○

آرٽ — ڪُسنگ تاري، سنگ ٻوڙي

○

اقتدار — نانگ ڪائيندو ٿي آٽ چڙهي ڪي آهي

—

○

”ڇا تون ويڙهه ۾ وڙهيو آهين؟ ڏڙ ڏڏڙ ۾
ڪرندا ڏٺا اٿيئي؟“
”هائو“
”ته آنهن جي باري ۾ لک“
”ڇا ڪنهن نئين ورنيءَ جا چپ تنهنجن چپن
تي چنگ وانگر وڳا آهن؟“
”هائو“
”ته انهن جي باري ۾ لک“

”ڇا ڪڏهن تو ريي ڪري اکيون پوئيون -
آهن ته نديءَ ڪي ڇلندو ڏٺو اٿئي ۽ تون
ان جي تڪ تي هنس وانگر ترڻو آهين؟“
”هائو“
”ته آن جي باري ۾ لک“
ڇا ڪڏهن منزل تنهنجي ويجهو اچي، توکان
دور هٽي وئي آهي ۽ تنهنجي دل دف وانگر
وڄي چپ ٿي وئي آهي؟“
”هائو“
”ته ان جي باري ۾ لک، رڳو پڙهيءَ سڏيءَ
تي نه لک، رڳو پين جا لکيل ڪتاب پڙهي،
نه لک!“

—

○

”بابا، هن ڪي ڳولي ڪنهن هٿي آهي؟“
”آزادي“
”بابا، هن ڪي ڦاهي ڪنهن چاڙهيو آهي؟“
”آزاديءَ“
”بابا، هن جو ڪنڌ ڪنهن ڪپيو آهي؟“
”آزاديءَ“
”بابا، ڇا آزادي ڪنهن جلاد جو نالو آهي؟“
”هائو پٽ! پر اهو جلاد وڏو جادوگر آهي،
هڪ ڀيرو آن جا هٿ چمندين تہ سِر جي
سار وسري ويندءِ.“

○

”هو توکي لوٽي رهيا آهن ۽ تون چُپ آهين!
پٽ کي بہ چوڻيءَ تان هيٺ ڏڪبو آهي تہ
آن ۾ جان اچي ويندي آهي!“

—

○

سانجهي ٿي وئي آهي؛
ٻجهه ٻڙ جي چوٽيءَ تي اونگهي رهي آهي،
ڪانوَ ’ڪان‘ ’ڪان‘ ڪندا واهيرن ڏانهن
وري رهيا آهن،
چيرا پولن ڏارن جي ڏرڙن مان ڏسي رهيا آهن
ته ڪٿي ڪي ساپا يا ڏيپ جسا ڪوئا نڪرن
ته انهن کي جهٽي وٺون؛

۽ مون کي اهو پراسرار نانگ جو پنهنجيءَ پڇڙيءَ
کي ڪائيندو ويندو آهي، وڪوڙي ويو آهي؛
۽ مان سوچي رهيو آهيان،

”ڌرتي پنهنجا چٽي ڳرڪائيندي آهي،
وري پيا چٽي ڳرڪائيندي آهي.“

—

○

”ٻني ٻارو وڏو اٿيئي؟“
” ها “
”ته پوءِ تون به ٻني ٻارو ٿي ويندين“
”ڏنڊو ڏاڙي ڪيو اٿيئي؟“
” ها “
”ته پوءِ تون به ڏنڊو ڏاڙي ٿي ويندين“
”ٽجوڙي رکي اٿيئي؟“
” ها “
” ته پوءِ تون به ٽجوڙي ٿي ويندين“
” ۽ تو وٽ ؟ تو وٽ ڇا آهي؟ “
” ڪجهه به نه، مون وٽ ڌرتيءَ کان سوا ڪجهه به نه آهي“
” ته پوءِ پوري ڌرتي تنهنجي آهي ۽ تون به ڌرتيءَ وانگر امر ٿي ويندين.“

○

ڪالهه منهنجو هو دغاباز دوست اوچتو مري ويو.
مون کي هن جي موت تي افسوس ٿيو
۽ مون ٿڌو ساهه ڀري سوچيو،
”ڪاش! مان هن جي جيئري هن سان ناهه ڪري ڇڏيان ها!
ڪاش مان هن جي دغا مان سبق سکان ها
۽ دوستيءَ ۾ اعتبار ڪرڻ ڇڏي ڏيان ها
۽ اهڙيءَ ريت اُلهه سبق جي بدلي هن کي معاف
ڪري ڇڏيان ها!“

○

ڇا روح کي به قبر ٿيندا آهن؟
ڇا روح کي به ناسور ٿيندا آهن؟
ڇا روح کي به صاف سٿري هوا جي
ضرورت پوندي آهي؟

آخر مان هن ديس جي ٻڌڙ ۽ سڙاند
۾ ڇو نٿو سگهان!

—

○

مان شاعر آهيان، وقت مينهنجو غلام آهي،
مان ماضي، حال، مستقبل سڀ کي اک چنڀ ۾ ملياميٽ
ڪري سگهندو آهيان؛

ڇڳو، مان هائي هڪ سؤ سال پنڻتي وڃان ٿو —
هي سامي مون سان شڪارپور ۾ هائيدر لڳ ويٺو آهي؛
پريان ڪنهن نينگريءَ جو مڌر آلاپ اچي رهيو آهي؛
هوءَ ڳائي رهي آهي ۽ هن جي سُر ۾ ڪنهن پراڻيءَ پريت
جي پيڙا آهي؛

هُن جو سُر اسان ٻنهي جي ساهه ۾ واسو ڪري ويو آهي،
ائين ٿو لڳي ڄڻ ان کان اڳ ڪنهن به پُرش ۽ استري
ڪڏهن به سنجوڳ نه ڪيو هو،

ائين ٿو لڳي ڄڻ هن کان اڳ ڪڏهن به ڪنهن پُرش
۽ استريءَ هڪ ٻئي جي ٻک ۾ آڇڪائي نه پاتي هئي.
سامي دادو پيچين لڳي ٿو، اٿي سڄ مان سڀ ملوڪ
ڪدي مڪ هڪ ڪري ڦاڙي ٿو ۽ پوءِ مون ڏي ڇڏي،
ان الاپ جي ڪڏ رهي ٿو، آڏپ جو هڪ سؤ سال ٿيا آهن
نه اڃا تائين منهنجن ڪنن ۾ پُري رهيو آهي —

پر مان ڀانيان ٿو ته اهو منڊر آلاپ سون گهڻو وقت اڳ به ٻڌو هو. آن وقت ڪوي سورداس سون سان گڏ ويٺو هو ۽ هن ٻڌو ساهه ڀري چيو هو، ”ڪاش، مان اکين ۾ سوئا هڻي پاڻ کي انڌو نه ڪيان ها! ڪاش مان ان آلاپ جو منهن ڏسي سگهان ها!“

○

”نانڪ يوسف!“ سچل سرمست چيو، ”درازا تي وڃ هڪ گهايل پکيءَ وانگر تڙڦي رهيو آهيان ۽ تنهنجي منهن تي سرڪ تلوار جي ڌڪ وانگر آيري آئي آهي! ڇا تون مان هميشه لاءِ وڇڙي ويندا سين، هڪ ٻئي کي جنم جنم ڳوليندا رهنداسين پر پائي نه سگهنداسين؟“

○

”وڳنڌ!“ ٻڌائيءَ چيو، ”مٺا پاڻ سان تارازي نه ڪٽي ويندا آهن، تبر ڪٽي ويندا آهن.“

—

○

چام نندي کي پپل جي ڏڏيءَ ڇانوَ ۾ اک لڳي وئي هئي. دولهه دريا خان هن کي غافل ڏسي، سياڻ مان پنهنجي تلوار ڪڍي هن جي پرسان رکي پاڻ پپل جي پڻيان لڪي ويٺو. ڪجهه وقت کان پوءِ چام نندي جي اک کلي ۽ هن پنهنجي پرسان رکيل تلوار ڏانهن ڏسي، سڏ ڪيو، "دولهه دريا خان!"

دولهه دريا خان پپل جي پڻيان نڪري آيو ۽ چام نندي کي چيائين، "اوهان کي ڪيئن خبر پئي ته مان پپل جي پڻيان لڪل آهيان؟"

"دولهه دريا خان!" چام نندي چيو، "مان توکي تلوار کي تکي ڌار مان سڃاڻي سگهندو آهيان."

○

اي شاعري! مون توکي ڇڏي ڏنو هو
ڪالهه توتي نظر پئي ته مون هڪ وحشي چيخ ڪئي،
ائين لڳو ڄڻ ڪنهن باز پنهنجو آکيرو سڃاتو آهي.

—

○

افسوس آهي جي تنهنجو وجود تو لاءِ مسرت جو سرچشمو نہ آهي؛

افسوس آهي توتي جي تو پٽائيءَ سان ڪِراڙ جي پر تي راتيون نہ گذاريون آهن ۽ پنهنجيءَ جاديديت جي خمار ۾ سرشار آهين.

افسوس آهي توتي جي تون زندگيءَ جاويد چاهين ٿو پر اهو نہ ٿو چائين تہ هي جهان هو جهان ٻئي هڪ آهن. افسوس آهي تنهنجيءَ انهيءَ افسوس تي تہ تو ڪيتري وقت کان شعر نہ ڏاهيو آهي ۽ توکي اهو معلوم نہ آهي تہ ننڊ ۾ يا جاڳ ۾، واندڪائيءَ ۾ يا جيئڻ جي ڀوريءَ پٺ کوهہ ۾ تنهنجو تحت‌الشعور شعر ڏاهيندو رهندو آهي، جو اُن وقت جو منتظر هوندو آهي جڏهن ڪويل جي چهنب وانگر تنهنجي قلم مان شاعريءَ جا آبشار نڪري ايندا.

—

ٺڪ، ٺڪ، ٺڪ ... ...

”ڪير؟“

”مان سياستدان آهيان“

”دنيا کي تباهيءَ جي ڪنڌيءَ تي آڻي بيهاريو اٿيئي، اهو تنهنجو جيءُ نه پريو آهي. وڃ موٽي تو لاءِ فرصت ڪونهي آهي.“

ٺڪ، ٺڪ، ٺڪ ... ...

”ڪير؟“

”مان انقلابي آهيان“

”تو پاڻ ۾ ڪهڙو انقلاب آندو آهي؟ انسان ۾ جو سوئر ۽ چيتو آهي. تو ۾ به ايترو ئي موجود آهي جيترو تنهنجي مخالف ۾؛ رڳو تو سان ڇلانگ ڏئي نڪري اچڻ لاءِ وقت جو منتظر آهي. وڃ، موٽي تو لاءِ فرصت ڪونهي آهي.“

ٺڪ، ٺڪ، ٺڪ ... ...

"ڪير؟"

"مان پادري آهيان، يروشلم کان آيو آهيان. مون ٻڌو آهي ته اندر ڪوئي صليب تي لٽڪيل آهي."

"تون منهنجي لاش کي قبر مان ٻيهر ڪڍي، چؤراهي تي وڪڻڻ ٿو چاهين؟ وڃ، مون کي تو لاءِ فرصت ڪانهِ آهي."

O

مون دارا جي ڪُلهي تي هٿ رکي، هن کي چيو، "دارا! هو جيوڻ خان ڪير هيو جنهن توکي چؤڪنيو ٻڌي اورنگزيب جي اڳيان آڇلايو هئو؟"

دارا جواب ڏنو،

"مون کي دوستيءَ جي بيماري ٿئي پئي هئي جنهن مون کي نٻوڙي نيو. جيوڻ خان منهنجي وجود جو سرطاني زهرو حصو هيو؛ ڪاش! مان اُن کي پاڻ مان ڪٽي ڪيان ها!"

—

○

”شاعر، تو ڪي پنهنجا ٻست سال ڪيئن لڳا؟“
”ٽڏي پاڻيءَ جي ٽانو وانگر“
”ڇا تون اڃا تائين اڃايل آهين؟“
”حيف آهي انهيءَ ٽر جي ٽوريءَ تي جنهن
جي اڃ ٻجهي وڃي.“

○

تون ڪيرڙر ڪي ڏاهي سگهندين؟
جي نه، ته مان ته ڪيرڙر ڪان به اوڇو آهيان!
تون سانوڻ ۾ ٽئن گاج ڪي سڪائي سگهندين ؟
جي نه، ته تون وڏو ناڍان آهين جي منهنجي
شاعريءَ ڪان ناٻري واري رهيو آهين.
ترس، ٻادل پرجي رهيا آهن، پرجي رهيا آهن،
پرجي رهيا آهن . . . “

—

○

اي سامي ! مان پنهنجي هر سنگيءَ ساٿيءَ مان ڪٽ
ٿي پيو آهيان، مون کي پنهنجيءَ هيڪلائي
۾ وٺي هل!

اي سامي ! مون کي ڪنهن ۾ ڏک سک کان سواءِ،
رکيو انهيءَ امڻ انيوَ سان وٺي هل تہ
سڀ ڪجهہ سپنو آهي .

اي سامي ! تو سچ چيو آهي تہ ماڻهوءَ جو سرير رکيو
پاپ آهي ، روڳ آهي ، چمار آهي،
موت آهي .

اي سامي ! مون پنهنجي ليڙ ليڙ لوئي لاهي ڦٽي ڪئي
آهي ، مان ڪنهن ۾ لڄ کان سواءِ وڃي
رهيو آهيان ، تنهنجي بنواس ۾ وڃي
رهيو آهيان .

—

○

وڏيرو — سون پناريون ڏُهايون آهن ، ديڳڙيءَ ۾
رجهندڙ ٻوڙ مان ٻاڦ نڪري رهي آهي —
ڇا ٻاهر ڪنوڻ ڪجي رهي آهي؟
ڇا ٻاهر مينهن وسي رهيو آهي؟

هاري — منهنجا آندا بک ۾ وٽ ڪائي رهيا آهن،
منهنجيءَ چلهه ۾ ٻاهه وسامي وئي آهي—
ڇا ٻاهر ڪنوڻ ڪجي رهي آهي؟
ڇا ٻاهر مينهن وسي رهيو آهي؟

وڏيرو — سون کي ابي جا پوتا آهن ۽ پلو ڏاند
به آهي جو منهنجين ڳائين کي ڏڪائي ٿو—
ڇا ٻاهر ڪنوڻ ڪجي رهي آهي؟
ڇا ٻاهر مينهن وسي رهيو آهي؟

هاري — سون وٽ نه ڳائيون آهن، نه ابي جو پوٽو
آهي ۽ نه ان ڳالهه جو اونو آهي ته
ڪائي ڳانءِ ڏکي ٿي آهي يا نه !
ڇا ٻاهر ڪنوڻ ڪجي رهي آهي ؟
ڇا ٻاهر مينهن وسي رهيو آهي ؟

وڏيرو — منهنجيءَ اوطاق ڪي پڪي ڇت آهي ،
ٻاهر ڪنوڻ ڪجي تہ ڀلي ڪجي ،
مينهن وسي تہ ڀلي وسي .

هاري — منهنجيءَ جهوپڙيءَ تي نيري ڇت ٽڙڪاٽ
ڪري رهي آهي ،
ڪنوڻ ڀلي تہ زور سان ڪجي!
مينهن ڀلي تہ زور سان پوي!

○

ماسڪو ۾ مون کي ڪنهن چيو، ”روسي
اديب شولو خوف سان ملندين، هو روس جو
اميرترين انسان آهي . “

” نہ “ ، مون جواب ڏنو، ” جي ُڏان
وهندي رهي، جو مصنف جيترو هجي ها تہ
آن سان ملان ها .“

—

○

ڇا تون ڪيڙيءَ جي ٻولي ڄاڻين ؟

ڇا تون ٻري ٻڪريءَ جي ٻولي ڄاڻين ؟

ڇا تون انھيءَ ڪنڌيءَ جي ٻولي ڄاڻين جنھن ۾ پيلا گل ڦٽي پوندا آهن ؟

ڇا تون ڏرتيءَ جي ٻولي ڄاڻين؟ هاريءَ جي ٻوليءَ ڄاڻين ؟

ڇا تون اهو ڄاڻين ته صدين ۾ ڪسابن جا ڇرڪ ۽ پوءَ جر ۾ ڪيئن ڇرڪائيا آهن ؟

ڇا تون اهو ڄاڻين ته اڻ - ڄاڻائيءَ جون پٽيون ڪيئن پوربيون آهن ؟

ڇا تون اهو ڄاڻين ته ماڻھن جي اکين ۾ مشعلون ڪيئن ٻاريون آهن جو هو اڻاهم اوندهه ۾ به حق ۽ انصاف کي ڏسي سگھندا آهن ؟

توکي ياد آهي ته . مون توکان اهي سوال ان وقت به پڇيا هئا جنھن وقت تون مون وٽ

مائو جي سرخ ڪتاب جو اُردو ترجمو ڪٿي آيو هئين .

مان هاڻي ٻه ٽوڪان سا گيا سوال پڇان ٿو توڙي منهنجا لوٽا اڇا ٿي ويا آهن ، مائو جو ديو قامت بت رسيءَ سان ٻڌي ڌرتيءَ تي ليٽائي، ڌڪي ڪنهن گدام ۾ واڙيو ويو آهي ۽ هن جي جوءِ کي عوامي عدالت ۾ تخريب ڪاري لاءِ جنم ٽيپ ڏني وئي آهي .

○

مون هن کي الوداع ڪئي ته منهنجيون اکيون پرجي آيون. هوءَ اکيون جهڪائي ائين ڪنبي رهي هئي جيئن ڄامشوري جي تيز هوا ۾ گل مهر جا پن ڪنبدا آهن ۽ ائين لڳندو آهي ته آهي ستارن کان ٻيڙي ، ڪنبي رهيا آهن .

○

هاڻي تون تلسيءَ جي ٻوٽي وانگر پوتر آهين پر تلسيءَ جي ٻوٽي کي ٻه پاڻي نه ملندو آهي، ته مرجهائجي ويندو آهي .

○

ڪيترا پتنگ انهيءَ ڏياٽيءَ تي چرڪي چڪا آهن .
ڏياٽي جا پاڻ به جلي جلي اجهامي وڃي آهي !

ڪنهن جون ڪنهن جون ڪنڙاٽيون ان جي چوڏاري
پکوڙجي پيون آهن !

ڪيترا نه پيانڪ موت ڏٺا آهن مون !

ڪيترا ڀيرا مون دنيا کي ڊانوا ڊول ٿيندي ڏٺو آهي !

مون ايترو ته ڏک ڏٺو آهي جو سون اکيون ڇنڻ
ڇڏي ڏنيون آهن ،

۽ ان ڪري مان توکي به ٺڪ ٺڏي ڏسي رهيو آهيان .

اي اجنبي سُندري ! متان ائين سمجهين ته منهنجو
ٽوسان نينهن ٿي ويو آهي .

—

○

درياهہ پنڇيءَ سنجها جو ڏيئو ٻاري، اُداسائيءَ سان سنڌوءَ ۽ پاڻيءَ ڪي ڏنو.

”ڇا ڏسي رهيو آهين بابا؟“ پـڙ تـي بيٺل گيڙوءَ پڇيو.

درياهہ پنڇيءَ ٿڌو ساهہ ڀري جواب ڏنو، ”پنهنجي جوڀن ڪي ڏسي رهيو آهيان جو لهرين ۾ لڙهي، الوپ ٿي رهيو آهي.“

”ڳڻتي نہ ڪر بابا! لهريون ڪـاري ڇـاڻ ڏانهن وهين رهيون آهــن، گـيڙوءَ ٽهڪ ڏيندي چيو، ”ڪارو ڇاڻ ڏنو آٿيئي، جو اڪيچار لڙڪن کان ڪارو ٿي پيو آهي.“

نوٽ :- درياهہ پنڇي اهو فرتو آهي جو درياهہ جـي ٿان تي ڏيئو ڪـڏهن بہ وسامڻ نہ ڏيندو آهي.

○

هو پنهنجا ڪارا مٿا ميز تي اِئين جُهڪائي ويٺا آهن
جيئن طوفان ۾ ڪانوَ هڪ ٻئي جي سامهون اچي ويندا آهن.
هن جي تحريڪ ناڪام ٿي چڪي آهي ۽ هو سوچي نه
ٿا سگهن ته هاڻي ڇا ڪن!

ڪنهن وقت هو پنهنجي عزم کي اِئين پختو سمجهندا هئا
جيئن پهاڙ جي پٿرن ۾ ور وڪڙ کائيندڙ جڙون؛ هاڻي اهو عزم
ڇيڪيءَ مٽيءَ ۾ ڪنهن مرجهايل ٻوٽي وانگر لڳي رهيو آهي،
۽ پوءِ هو هڪ ٻئي کي لوئن ٿا.

هو ٻئي تي تهمت ڏرين ٿا ته هوئي تحريڪ جي
ناڪاميءَ لاءِ ذميدار آهي.

۽ اهو نه ٿا سمجهن ته مقصد لاءِ جنگ ۾ ڪو به هارائيندو
نه آهي، ڪو به اجايو نه مرندو آهي ۽ هر هار جيت لاءِ
نئين داوَ جي شروعات ٿي سگهندي آهي.

—

○

ڪن ڦاڙ جگياسو چم جو ساندارو وات تي آڻي ٻِٽ ٻِٽ ڪري سوم رس پيئڻ لڳو.

سامهون مندر ۾ گهنڊ وڄي رهيو هو؛ هن ڪني پروهت تي ڪاوڙ اچي رهي هئي. هن پوسرجي من ۾ چيو، ”آخر ايترو وقت گهنڊ وڄائڻ جي ڪهڙي ضرورت آهي؟ آن جي جهان ۾ مروڙ وجهي ٿي ۽ گهرج ڪان وڌيڪ موت جي ياد ڏياري ٿي. هون ته سرءَ جي مند آهي ۽ سرءُ ۾ هرشيءِ موت جي ياد ڏيارنڊي آهي. سرن جا ڳانا ٽٽي پوندا آهن ۽ وليون ۽ ٻَل ڏرتيءَ جي نسن وانگر لڳنديون آهن؛ پپل جا پن ڦڙ ڦڙ ڪري ڪرندا آهن ۽ سرنهن جون سڪل ڦريون ڇرين زالن وانگر ناڙيون وڄائينديون آهن؛ ڪونجون ڪرڪنديون آهن ۽ انهن جي رڙو رڙ سان آڪاس گونجي اٿندو آهي.

ڪهڙي نه واهيات مند آهي سرءَ!

ڪهڙي نه واهيات ڳالهه آهي وهيءَ جي موت، ڪڪاوار، ٽڏا ياڪر، آچاٻل اکيون!“

—

○

مون شاهه جو رسالو ائين بند ڪيو جيئن ڏک سان مٺي جون اکيون بند ڪبيون آهن.

"الوداع پٽائي،" مون چپن ۾ چپي اُٿڻ ڏني.

"ڪيڏانهن ٿو وڃين؟" پٽائيءَ چيو، "مون کي نور محمد ڪلهوڙي مٺائيءَ ۾ زهر وجهي موڪليو هيو ته بون آها مٺائي سنڌوءَ ۾ ڦٽي ڪئي هئي."

"مون کي معلوم آهي." مون جواب ڏنو.

"پوءِ تون به ائين ڇو نه ٿو ڪرين!" پٽائي چيو، "سنڌوءَ ۾ ايترو امرت آهي جو اُن ۾ ملي ڪوبه زهر زهر نه رهندو آهي."

○

"بهشت جي دروازي مان وڃڻ چاهين ٿو يا دوزخ جي دروازي مان؟"

"منهنجو فڪر نه ڪر، مان جتي به ويندس ڪاٺ هٿي ويندس."

—

○

”مون کي ڪشف القبور جو علم آهي، ڇئين ته توکي شمس تبريز سان ملايان،“ ڪونيا ۾ شمس تبريز جي مزار تي ويٺل درويش مون کي چيو.

مون پنجاهه ليرا هُن جي پيرن وٽ رکي هائو ڪئي.

”شمس سان ڳالهاءِ“ درويش مزار ڏانهن اشارو ڪري چيو.

مون مزار ڏانهن ڏسي چيو، ”شمس! منهنجين اکين ۾ ڏس!“

”پنهنجين اکين ۾ ڏسان؟“ مزار مان ڪنهن تعجب سان پڇيو.

”شمس! صدين تنهنجا ڪَن ڳهرا ڪري ڇڏيا آهن. مان چوان ٿو ته منهنجين اکين ۾ ڏس!“ مون چڙ ڪائي چيو.

”پنهنجين اکين ۾ ڏسان! اهو ته ناممڪن آهي.“ مزار مان جواب آيو.

نوٽ:- ترڪيءَ جي شهر ڪونيا ۾ مولانا روميءَ ۽ شمس تبريز جون مزارون آهن. شمس تبريز مولانا روميءَ جو مرشد هيو. چيو ويو آهي ته جڏهن پهريون ڀيرو مولا روميءَ سان مليو هو تڏهن پنهنجي افضليت ثابت ڪرڻ لاءِ مولانا روميءَ جي ڪتابن ڏانهن ڏٺو هئائين ته آنهن ۾ ۾ باهه لڳي وئي هئي ۽ سڀ ڪتاب جلي رک ٿي ويا ها.

○

ناڪولي چنڊن جي ڪات جي هجي تہ بہ ناڪولي ئي تہ آهي.

○

تصوف کي سياست ۾ آڻي رهيو آهين! منصور کي ميڪاوليءَ سان ويڙهائي رهيو آهين! ڪهڙو نہ نادان آهين!

○

چنڊ بہ انت جي ڪُلهي تان ليئو پائي هيٺ ڏسي رهيو آهي،

۽ شڪارپور جي هڪ اُجاڙ گهٽيءَ ۾ ساميءَ جو گهر ڏينهون ڏينهن وڌيڪ پُري رهيو آهي،

—

○

رني ڪوٽ ۾ مان ۽ منهنجا دوست برج جي
هيٺان ويٺا هئاسين. پٽرن مان نڪري هڪ سانڊو
برج تي چڙهي رهيو هيو. اوچتو ڪنهن هن کي
بندوق جي ڪنداق سان ٺوڪر هنئي . ڌڪ هن
کي ساٽو ڪري وڌو ۽ ٿوريءَ دير کان پوءِ هن
پنهنجي منڊي چوري هيٺانهين هوڏانهن ڏنو ۽ چڻ
هو پڇي رهيو هو ته

” اي ماڻهوءَ جا پٽ ! نه مان ڏنگي سگهندو
آهيان، نه چڪ پائي سگهندو آهيان ۽ نه مون
تنهنجيءَ ذات کي ڪڏهن به ايذايو آهي .
تنهنجيءَ فطرت ۾ هيءَ ڪهڙي جبلت آهي جو
ڪنهن ڪمزور کي اجايو ايذاءُ ٿو رسائين ؟ شايد
مان نانگ هجان ها ته تون مون کان ڇرڪي
پڇي وڃين ها!“

—

○

رات جو وڳڙو هو، لڪيءَ کان سيوهڻ وڃي رهيا هئاسين. رستي تي هڪ گدڙ جيپ جي سامهون آيو. جيپ جي بتين جي روشنيءَ ۾ هن جون اکيون برڻ لڳيون؛ مون کي ائين محسوس ٿيو ته هن جون اکيون ٻه غارون هيون جن ۾ گهري مان پوري ڪائنات گهمي سگهان ها. هن ڪتر ڪٽي جيپ ڏانهن ڏٺو ۽ پوءِ رستي تان هٽي پاسيرو ٿيو. ڊرائيور هن جي ڪد جيپ موڙي، جيئن هن کي ڏيٺي جي هيٺان آڻي ڏيهي وجهي. اسان هن کي ائين ڪرڻ کان روڪيو ته هن چيو، "سائين، هي وري آڪڙ ٿو ڪري!"

جنهن تي مون ڊرائيور کي چيو، "هن کي ڪهڙي خبر ته انسان کي رڳو پنهنجي آڪڙ وڻندي آهي."

—

ڪراچيءَ جي هڪ نوجوان مصور مون کان پڇيو، "مون کي سنڌ جي تصوير ڪڍڻي آهي؛ اوهان سنڌ جو چهرو ڏٺو آهي، اوهان کي سنڌ ڪيئن لڳي؟"

مون جواب ڏنو، "هڪ ڀيري اسان لڪيءَ جي چشمي ڏانهن وڃي رهيا هئاسين. چشمي تائين پهچڻ لاءِ پهاڙ ۾ ڏاڪڻ ٺهيل آهي. اتي ڏاڪڻ تي مون هڪ عورت ريڍهيون پائيندي ڏٺي هئي. ڪهڙي نه موهڻي هئي هوءَ! قليوپطره ڪتت وار، نرڙ تي ڏينيوڙي، نڪ سڪ ڏولائتو. ائين تي لڳو ڄڻ هن جي ڇهاءَ سان پٿر مان پُسيءَ جا ڳاڙها گل ڦٽي پوندا. رڳو هُن جو سڄو پير سُڄي، ڀڪ تي پيو هو، جنهن تي ڪپڙي جا موٽا پٽل هيا ۽ هوءَ ڪٻي پير جي سهاري، کيسرندي مٿي چڙهي رهي هئي. مٿي گرم پاڻيءَ جو چشمو هيو جتي هن لاءِ ڇانورڙو به هيو نه ڇوڻڪارو به. اونهاري جي ٻه پهريءَ ۾ پهاڙي ٻوٽا ائين تپي ويا ها ڄڻ سج ڌرتيءَ ابلا کي ڇتن کان چڪي رهيو هو ۽ پنهنجيءَ ڪاوڙ ۾ ڪنبي رهيو هو."

—

○

”ايڏو آڏرين ڇو ٿو؟“
”پيسو پٽر آهي.“
”ايڏو پسرين ڇو ٿو؟“
”پيسو ڇٽر آهي.“
”اڇا جيئرو آهين!“
”پيسو چمار آهي“
”تون ڀُلو آهين، پيسو پٽر نہ آهي
پٽر ـ ڪتر آهي، ڇٽر نہ آهي
ڦلهيڙ آهي، چمار نہ آهي موت آهي.“

○

شاعر ڪنيار جي ڪار نہ آهي،
ڪلال جي ڪانڌ آهي؛
سٽري جي سڳنڌ کان سواء هر ٿانوَ
رڳو مٽيءَ جو لسايل پنوڙو
هوندو آهي.

—

○

موں هن کي چيو، ”منهنجو انسان سان اعتبار نڪري چڪو آهي. تون، جنهن جا چپ ڪيل انجير وانگر آهن، ۽ جنهن جو سرير آن ول وانگر آهي جنهن سان ڪاليداس شڪنتلا جي ڀيٽ ڪئي هئي، ڇا مون کي انسان ۾ اعتبار موٽائي ڏئي سگهين ٿي؟“

هن پنهنجي ٻانهن منهنجيءَ ڳچيءَ ۾ وجهي چيو، ”تنهنجو انسان سان اعتبار نڪري ويچي ها ته هن دور ۾، تون منهنجي شڪنتلا سان ڀيٽ ڪرين ها! نه، تنهنجو انسان ۾ اعتبار سا ڳيوئي آهي، رڳو پنهنجي دؤر جي انسانن ۾ تنهنجو اعتبار نه رهيو آهي.“

○

ڪنهن وقت ڌهڪ تلوار جي يلغار ڪان وڌيڪ ڪم ڏيندو آهي ۽ اِيتريءَ تيزيءَ سان جبر جو ڪنڌ ڪپي ڦٽي ڪندو آهي جو ڪيترو وقت جابر کي ان جو پتو به نه پوندو آهي.

—

○

مون کي گهوري رهيون آهن ڪالي داس، وديا پتيءَ ۽ ڀرتري هريءَ جون اکيون، پونر پونر اکيون جن ۾ گنجار آهي، ڪنول ڪنول لاءِ پياس آهي؛ مون کي گهوري رهيون آهن جائسيءَ ۽ خان خانان جون اکيون، ميگهه ملار اکيون جن سان انسان دوستي ۽ رواداري برسي رهي آهي؛ مون کي گهوري رهيون آهن سورداس جو اکيون جن ۾ جُڳ جُڳ جي جوت ٻري رهي آهي، ميران جون هٺيون وهيٽيون، سونهيون آسونهيون اکيون، ڪبير، پٽائيءَ، نانڪ ۽ ٽئگور جون اکيون، حقيقت جا سدا گلاب جن ۾ همه اوست جو هڳاءُ آهي، سرمد ۽ سرمست جون اکيون، لااللہ جهڙيون پُر جلال ۽ باوقار اکيون — ها، اهي اکيون مون کي گهوري رهيون آهن ۽ پُڇي رهيون آهن، ”ڇا تون اسان کان اکيون موڙي ويندين؟ ڇا هن ڌرتيءَ جي آرتي ۾ تون پنهنجا ٻه ڏيئا نه جلائيندين؟“

۽ مان ڏسي رهيو آهيان هو انبوهه جو هر ڏسٽي وائسٽيءَ اک لاءِ آلا نوئا جهلي بيٺو آهي ۽ جنهن کي ڏسي هر ڏاهو چاٽي واٽي انڌي جي ڏيک ڏئي رهيو آهي.

—

○

اسان پهاڙيءَ تان جهُڪي، ننڍن ڳاج ڏانهن ڏسي رهيا هياسين. ڇوڏاري لڪين ڳاڙها، آنبوسي اڇا، سليٽي پٿر پيا ها، اوچتو سج لهي ويو ۽ ڪارو ۽ ڳرو جبل شفق جي لالاڻ ۾ ويڙهجي ويا. ڪنهن بني بشر جي بوءِ ڪانه هئي. ڪڏهن ڪڏهن ڪوئي رهيو ڪهيو پٽ تتر آ ڪيري ڏانهن آڏامي ٿي ويو. سامهون اڏول پهاڙ بيٺا ها جن تي پوپاڙيءَ جا پاڇاوان پئجي رهيا ها.

اوچتو مون کي خيال آيو، ”پٽ تتر جي اڏار کان سواءِ، هي اڏول پهاڙ ڪهڙا نه بي معنيٰ لڳن ها!“

—

○

انڌا مانجهي سير ۾ اُبتا سُبتا ونجهه هڻي رهيا ها. جڏهن ٻيون آنهن کي چيو، "اوهان سُتڙ ڇڏي، اُتڙ ڇو ٿا وهون؟" تڏهن هنن مون تي ونجهه آيا ڪري چيو، "تون ڪير ٿيندو آهين، ٻڌي جو پيڙو ٿيڻ وارو؟"

○

اي نادان قوم! افسوس جو تون اڃا تائين هر سنگ لحد کي سنگ ميل سمجهي رهي آهين!

○

خميني ۽ جو وڏي ۾ وڏو دشمن ايراني غزل آهي؛ هو حافظ، سعدي ۽ رومي ۽ کي گولي سان اڏائي نه ٿو سگهي.

—

ڪِرچات تيٰ ٻا ڪ هڪ ڏريـل ڏاڙهونءَ وانگر پنهنجي ڳاڙهاڻ ڦهلائي ڇڏي آهي. هُن کي ڪٻي ڪلهي تي پاڻيءَ جي ڪلي آهي ۽ سڄي ڪُلهي ۾ رائيفل. اکين ۾ هن ڪني ناهر جي نهار آهي ۽ لڱ لڱ ۾ چيتي جي ڦڙتي. ائين ٿو لڳي ڄڻ نئن هن جي ماءُ آهي ۽ پهاڙ هُن جو پيءُ آهي.

ڪالهه رات هُن مقابلي ۾ ڏاڙيل ماريا هئا ۽ هُو مون کي ساري واردات ٻڌائيندي چئي ٿو، "سائين، گوليءَ اڳيان ڏاڪو ۽ ڳڏ ۾ ڪوئي فرق نه آهي، ڳڏ ته اڇا ڇلانگ ڏئي ڀڄي به سگهي ٿو..."

ڪنهن يوناني مصور لاءِ چيو ويو آهي تہ هن انگور اهڙا نقش ڪيا هيا جو جهرڪيون آڏامي آيون هيون ۽ تصوير کي چهنبن سان ٺڪيو هيائون.

ڪنهن چينائي مصور وري سراءِ سان شراب اوتو ٿي وٺي، ان جي قيمت جي بدلي ۾ سراءِ واري کي سراءِ جي پٽ تي بگهہ جي تصوير ڪڍي ڏني هئي ۽ پوءِ اوچتو بگهہ جي پنيءَ تي چڙهي نيري آسمان ۾ آڏامي ويو هو ۽ سراءِ جي پٽ اهڙي پسي ٿي لڳي جهڙو سراءِ واري جو منهن، جنهن تان اهو سوچي مرڪ آڏامي وئي هئي تہ مهانگو شراب اجايو ويو.

مون پنهنجي شاعريءَ لاءِ يوناني مصور واري حقيقت ترلشي پسند ڪئي آهي. شاعري جڏهن شاعر کي آسمان تي آڏاري ويندي آهي تڏهن ٽمان گڏ پيان ۾ پٽ تي نہ موٽندي آهي ۽ ٽو گهو اجائي گهائي جو احساس ٿيندي ويندي آهي.

...

○

ڪجهہ سال اڳ سارتري ادب جي اهميت کان نہ انڪار ڪيو هيو ۽ چيو هيائين، ”مون ٻارن کي بک وگهي مرندو ڏٺو آهي؛ ڪوئي بہ ناول ڪنهن مرڻينگ ٻار سان تڪوري نہ ٿو سگهجي. ٻار وارڻ ٻيڙ هميشه ڀاري رهندو.“

ان تي نقاد ڪلادي سائمن (Claude Simon) بي صبريءَ سان چيو هو، ”لاش ۽ ڪتاب ڪڏهن ساڳيءَ تارازيءَ ۾ توريا ويا آهن ڇا؟ آخر لکجي ڇا لاءِ؟ شايع ڪجي ڇا لاءِ؟“

مان ڀانيان ٿو تہ سارتري ۽ سائمن ٻئي غلط هئا. ناول بہ اُن محاذ جو حصو ٿي سگهي ٿو جو ٻار جي بک وگهي موت جي خلاف ٿاهيو ويو هجي.

—

○

مان ميان ٿو ته تو ڪوڙ ڪڏهن به نه ڳالهايو آهي.
پر مان پڇان ٿو ته تو سچ گهڻا ڀيرا ڳالهايو آهي ؟
۽ گهڻا ڀيرا توکي مصلحت ڪوشيءَ خاموشيءَ اختيار ڪرائي آهي ؟

ڇا تون اهو نه ٿو سمجهين ته خاموشي دروغ گوئيءَ جي تصديق ٿيندي آهي ؟

اي شاعر! تون ڪهڙو فردوسي آهين ؟ افراسياب جي گنبد تان چغد نوبت وڄائي رهيا آهن ۽ تون خاموش آهين !

○

آيتري تنگ دلي! ديوتا جي تنهنجي
ديس جي سنگ مرمر مان ٺهيل نه
آهي ته ديوتا نه آهي !

—

○

هوءَ پار ڪيڏي رهي هئي.
ڪنهن وقت هُن جي ماءُ به ائين پسار ڪيڏيا ها ۽
هن جي ماءُ جي ماءُ به ائين پار ڪيڏيا ها، ۽ ڪيڏو
نه ڏک هيو هُن جي آواز ۾ !

ڇا ايڏو دک ڪنهن به هڪ مانهوءَ جي موت تي
ٿي سگهندو آهي، ڇاهي مئو هن کي ڪيترو به
پيارو هجي !

نه، هوءَ پار ڪيڏي پنهنجيءَ زندگيءَ جا پورا دک،
اها به ائين ڇئجي ته پنهنجيءَ قوم جا پورا دک
ورجائي رهي هئي — صدين جي غلاميءَ جا دک،
صدين جا ڏاڍ ڏمر، ڏڪار، ٻکون، نرآدر، نرآسايون
سڀ هن جي پارن مان آيزي آيا ها.

هن جي آواز ۾ صدين جا آواز سمايل ها — روڄ راڙا،
دانهون ڪوڪون، ليلڙائيون — اهي سڀ آواز جي
هن جون ٻرڏاڏيون، ترڏاڏيون آن وقت ڪنديون هيون
جنهن وقت ترخان هنن کي ٻلا وڇهندا هيا يا جنهن
وقت هو ارغونن جو حملو ڏسي ”گهوڙا گهوڙا“
ڪنديون اڇي گهرن ۾ لڪنديون هيون.“

—

○

تون سولري نٽسن جو حمايتي آهين ۽ مان تنهنجي ان ڳالهه کي رد نه ٿو ڏيان ته 'ڊاڪٽر زواگو' تي بندش وجهڻ وارا يا سولزي نٽسن کي جلاوطن ڪرڻ وارا پنهنجي گريبان ۾ منهن وجهي ڏسن ته هو انسان کي ڪهڙي آزادي ڏين ٿا!

پر مان به ته پسيٽرنڪ ۽ سولزي نٽسن وانگر پنهنجي دؤر جي تعصب سان وڙهيو آهيان، پنهنجي ديس جي تعصب سان، برسر اقتدار طبقي جي تعصب سان، استحصالي قوتن جي تعصب سان، آنهيءَ هر تعصب سان جنهن مان مون کي انسان دشمنيءَ جي بوءِ آئي آهي. پوءِ تو منهنجي حمايت ڇو نه ڪئي؟ ڇا تون خود تعصب جو شڪار نه آهين؟ تون جو اشتراڪيت کي آزاديءَ جو دشمن ڪوٺي رهيو آهين — مون کي ڪهڙي آزادي آهي رهيو آهين — مان جو اشتراڪي به نه آهيان ۽ تنهنجي هر زهر لاءِ ترياق به آهيان!

—

اماں ! تو مون کي پانڌي* پوتي ته پارائي پر هو مون کي ڪاري ڪري ماريندا.

امان ! هي ماڻهو من جا ڪارا آهن، هي مون کي ڪاري ڪري ماريندا .

اڇا ته منهنجي گهوٽ سوڙ به نه پڌا آهن ته ڪتا چنڊ کي ڏسي اونائي رهيا آهن ۽ گهاٽي ڪپڙ تان چپرا لنوي رهيا آهن؛ هي مون کي ڪاري ڪري ماريندا.

امان ! تون پاڻ ته ڪاري نه هئين؟ تو هي منهنجا پائڙ منهنجي پيءُ مان ڇٽيا ها؟ هي مون کي ڪاري ڪري ماريندا تورڙي مان گاڙهي آهيان؛ مون جهڙي گاڙهي نه اڇا تائين ڇائي آهي، نه ڇمٽي آهي.

---

* ٿر ۾ شاديءَ رات ڪنوار کي مٿي تي پانڌي پوتي پهريندا آهن ۽ شاديءَ واريءَ رات ڪسان پوء ڪهنبي پوتي پهرائيندا آهن.

—

○

سُهاڳڻ!* شال تنهنجي جُتي لسي نه ٿئي، شال آن جا ٽُونر تنهنجن پيرن تي ٻُلندا رهن! شال تون پنهنجيءَ رائدار ٻوليءَ وچان چميون ڏئي سگهين ۽ تنهنجا چانديءَ جا پنڙا ۽ نس - بينون ٿر جي ٽٽيءَ واريءَ وانگر چمڪندا رهن!

تو مون کي آن وقت پاتيءَ چو ڪوس ڏنو جنهن وقت پيون مون کي اجنبي سمجهي، ڇرڪي هٽي ويون.

اجنبي نه تون به هئينءَ يا ......

يا مون ٿو کي اڳ به ڪنهن واريءَ ۾ ڏٺو هو مان صليب کهلي ٽڪجي پيو هوس ۽ هو سون کي پٿر هڻي رهيا ها ۽ گاريون ڏئي رهيا ها ۽ تون مون لاءِ پاڻيءَ جو ڪوزو کڻي آئي هئينءَ!

---

* ٿر ۾ سهاڳڻين جي جُتين ۾ ست رنگا ٽونر هوندا آهن، اهي رائدار ٻوليون پائينديون آهن جي پين ٻولين کان وڏيون هونديون آهن ۽ ڪاڏيءَ تائين لڙڪنديون آهن ۽ ڪنن جي وچ ۾ پنڙا ۽ ڪنن جي وچ تي بينيءَ ۾ نس بينيون پائينديون آهن. لسي جتي رنُ زالون پائينديون آهن.

—

○

ڪوي سورداس چنتامڻيءَ جي هنج مان منهن
مٿي ڪري چيو، ”پريه ! ڇا هي جڳ سپنو
آهي ؟“

چنتامڻيءَ پنهنجن هٿن سان هن جون اکيون
ٻوٽي ڇيو، ”هائو، سپنو آهي؛ جاڳي پوندين
ته گهاٽي ۾ ويندين!“

○

شاعر آهو وڻ هوندو آهي
جنهن جا گل،
هن جي موت کان پوءِ
اڳي کان به وڌيڪ ٽڙندا آهن.

—

○

اڄ ته مُئن جا هڏا رڙيون ڪري رهيا آهن ، سُڪل وڻن جون جڙون رڙيون ڪري رهيون آهن، اڏامي ويل پکين جا آجاڙ واهيرا رڙيون ڪري رهيا آهن ته هو وڃي ٿو جنهن جا گيت مُئن کي جيئرو ڪن ها، سُڪل وڻن کي سائو ڪن ها ۽ آجاڙ واهيرا وسائن ها .

پر هُو جو وڃُو آهي تنهن کي ڪير ٿو روڪي سگهي! تنهن کي ڪير ٿو روڪي سگهي!

هو ته منهن ورائي پنهنجي يڪتاري ڏانهن به نه ٿو ڏسي ، پنهنجين چيڙين ۽ ڪڙتالن کي به الوداع نه ٿو ڪري!

—

○

ڇا ڪنهن وقت تنهنجو هر ڳالهه مان يقين نڪري ويو آهي؟

ڇا ڪنهن وقت توکي اُڦق ڪنهن پوڙهي واڳوءَ جي وات وانگر لڳو آهي ۽ زمين ان جي هيٺين واڇ وانگر ۽ آسمان ان جي مٿين واڇ وانگر لڳو آهي؟

ڇا ڪنهن وقت تنهنجي جيئڻ لاءِ سبب فقط اهو وڃي رهيو آهي ته تو ۾ خودڪشي ڪرڻ جي جرأت نه آهي ؟

○

همالیہ جي جاءِ پرڻ ٿو چاهين؟
منهنجي موت جي انتظار ۾ آهين؟

—

هن چاهيو ته هو ڇيلهه کان هيٺ ڪيرڻ هجي ۽ ڇيلهه کان مٿي نيرو آڪاس هجي، ۽ هن جي دل ۽ دماغ بادل ٻڻجي مينهن جون مندون آڻيندا رهن ۽ هن جا پير ڌرتيءَ ۾ پختا کُتل هجن. ڇا هڪ شاعر انهيءَ آدرش سان نڀائي سگهي ٿو؟

شاعر جو من ته ڪانچ جي گڏيءَ وانگر ٽاڪئون ٿيندو آهي، ڪهڙيءَ مهل به ڀڄي ڀورا ٿي سگهندو آهي!

ڇا منهنجي زندگي ڪنهن ٻاٽي جي ڀول وانگر ڪٽجي ويندي؟

اڇا ته مون ڳالهه شروع مس ڪئي آهي!

—

○

موت پيھر ڦوڪ ڏيڻ لڳو تہ مون ھن جي منھن تي ھٿ رکيو. زندگيءَ جي شمع ٻري رھي ھئي ۽ اڃا ڪجھہ پروانا ڪنيڙانيون ڦڙڪائي رھيا ھا.

مون موت کي اشاري سان چيو، ”تڪڙ ڪھڙي آھي؟ انھن کي بہ ڇرڪڻ ڏي! جڏھن ڪائي ڪنيڙائي ڦڙڪڻ لاءِ نہ رھي، شمع وسائي ڇڏجانءِ.“

موت پنھنجي منھن تان منھنجو ھٿ ھٽائي چيو، ”اھڙو اڪيلو موت مرڻ ڇو ٿو چاھين؟ راند رس ۾ ڇڏين تہ چڱو. پروانا پنھنجي لاءِ ٻي ڪا شمع ڳولي لھندا.“

—

○

'مان صاحبِ قلم آهيان'
'مان صاحبِ سيف آهيان'
۽ آها امان
جنهن ۾ هر 'مان' سمائجي وڃي ٿي،
قبر آهي
جنهن ۾ نه ڪوئي صاحبِ قلم آهي،
نه ڪوئي صاحبِ سيف آهي،
رڳو هڏا آهي،
رڳو مٽي آهي.

○

"ٻوھ جهڙيون ڇاتيون، ڇيلهه اهڙي سنهي جيئن ٽيچ جي سنڌيءَ ۾ وچهي ڇلجي! وارياسي جي ڇوري، تون هتي ڪٿان آئي آهين؟" مون سنڌيءَ ۾ پڇيو.

"ڪهڙي ٻوليءَ ۾ ڳالهائي رهيو آهين؟" منهنجي روسي گائيڊ ارينا* انگريزيءَ ۾ پڇيو.

"پنهنجي مادري زبان سنڌيءَ ۾" مون هن کي انگريزيءَ ۾ جواب ڏنو ۽ پوءِ هن کي سنڌيءَ ۾ ڪيل پنهنجيءَ پڻ جهڙ جي انگريزيءَ ۾ معني ٻڌائي.

ان تي ارينا، جا منهنجي دوست ٿي وئي هئي، مُرڪندي چيو، "توهم جو قل ته مون نه ڏٺو آهي، پر هيءَ چيلهه سان تشبيهه ڪيڏي نه مبالغي آميز آهي!"

مون ڪجهه سوچي چيو، "پر ارينا مبالغي آميزي ته اوهان جي قوم ۾ گهڻي آهي. مون ڪٿي پڙهيو آهي ته لينن * هن جي زال پڙهي رات ڏينهن سڏائين ٽسي سترا صفحا لکيا ها يا ترجمو ڪيا ها ۽ پيو ڪجهه به نه ڪيو هيائون."

"اها ته حقيقت آهي، ان ۾ مبالغي جي ڪهڙي ڳالهه آهي،" ارينا مُرڪندي چيو.

مون هن ٻي مُرڪ جهڙي وڌي ۽ پوءِ چيو، "مبالغو جڏهن حقيقت جو روپ وٺي ٿو تڏهن ئي اعتراض جوڳو ٿئي ٿو. ادب ۾ مبالغو ته پيارو لڳندو آهي."

اڄ ارينا مون کي سارو ڏينهن ياد آئي آهي ته ذهن ۾ ٻي ٽري تشبيهه آيري آئي آهي- 'ڇوري ته نه هئي ڪنجهي جو ٽانءُ هئي.'

---

* مون کي ارينا ٻڌايو هو ته هن جي نالي جي يوناني ٻولي ۾ معني آهي "تدبير".

—

○

گيتا راج تيرهن سالن کان پوءِ مون کي لنڊن ۾ ملي. هڪ ڀيري اسان مادام تسباد جي ميوسي عجائب گهر ۾ ڦري رهيا هياسين ته هوءَ گلوٽين هيٺان رکيل ميري انٽونيٽ جي موسي بت وٽ ڪجهه وقت بيهي رهي ۽ جڏهن آتان هٽي ته چيائين، ”مان به مٽي جو بت ٿي چڪي آهيان.“

جنهن تي مون چيو، ”مٽي جو نه، پٿر جو؛ مٽي ته ڇڙ سان ڳري ويندي آهي.

○

اوهان به اديب آهيو!
اوهان اتهاس جي هٿ ۾ ڪاغذ جا لغڙ آهيو؛
پهرين اوهان هڪ ٻئي کي ڪاٽا ڪندا،
پوءِ طوفان سيني جي پني جا پرخچا آڏائي ڇڏيندو.

—

○

محقق ٿيڻ سؤلو نہ آهي؛ تحقيق لاءِ نہ فقط اهرمن جو آنڊو چيرڻو پوي ٿو پر يزدان جي گنجيءَ ۾ بہ ليڊو پائڻو پوي ٿو.

○

سنڌ ۾ هر گورپٽ محقق آهي،
هر مساڻ جو چيرو محقق آهي،
هر ڪفن چور محقق آهي.
شايد محقق لفظ حقي مان نڪتو آهي
جو تہ محقق ۾ بہ بڙبڙ گهٽي هوندي آهي
۽ پرائي ٽانڊي تي ٽيڳر جي دونهان
ڪڍندو آهي.

—

○

هيءَ دنيا تنهنجي عقبيٰ به آهي،
تون چاهين ته اُن جي هر درخت ۾
سايهء طوبيٰ پيدا ڪري سگهين ٿو.

○

زندگي سيڙهه جا ڪنڊا به آهي،
سهڙ جي بجع به آهي.

○

ڪوي! ڪهڙو نه اياڻو آهين!
ڪانوَ کي ٿو چئين ته "منهنجا ۾ نيڻ نه کائجانءِ،
مون کي پيا ملڻ جي آس آهي."

○

اديب جي زبان اهو ضرب خانو هوندي آهي جتان
لفظ لفظ سوني چانديءَ جي سڪي وانگر نڪرندو
آهي ۽ هر سڪي تيّ هن جي مهر لڳل هوندي
آهي.

—

○

توکي پير ۾ ڪنڊو چڀيو ويو آهي ته تون
پير کي ڪپي رهيو آهين!
اي ڪتوي! ڏک جي چانئٺ نپي آءُ!

○

شاعري زمهرير جي برف نه آهي،
جهنم جي آگ آهي!
جڏهن اُن جا شعلا تيز ٿي وڃن ٿا
تڏهن اوچتو جنت جا دروازا ڪلي پون ٿا.

○

ڇا شاعر آهو ديومالا جو ڪي هوندو آهي
جنهن کي پير نه هوندا آهن ۽ جو آڏاسي
آڏاسي، ساڻو ٿي مرندو آهي.

—

زندگيءَ جو ادب تي اثر آهي ۽ ادب جو زندگيءَ تي. زار جي بدڪرداريءَ، افسرشاهيءَ جي انڌير ۽ قانون ۽ انتظام لاءِ نفرت، شاگرد طبقيجي علحدگيءَ، ريلوي جي تعمير ۽ ان لاءِ معدنيات جي واڌپي جي ضرورت، ڪارخانــي داريءَ جـو جاگيردار طبقي ۽ ڪسان جي باهمي تعلقات تـــي اثر، پول ۽ فن قومن جي گهٽ ٻوساٽ، مغرب جـي معاشي ۽ معاشرتي اثر ۽ بين الاقوامي ڪشمڪش، جو روسي زندگيءَ ۾ هيجان پيدا ڪيو هيو، آن جي شعور ٽالسٽاءِ جي جذبي ۽ وجدان سان ملي، اهو عظيم ادب پيدا ڪيو جنهن جـو مثال دنيا ٻيـو ڪٿي پيدا نه ڪيو آهي.

جيستائين تون ٽالسٽاءِ جي نراجواد کي سمجهندين تيستائين توکي لينن جي مارڪسواد سمجهه ۾ نه اينـدي.

○

مون چتر پُڇيءَ جون چارئي پانھون ڪپڻ تي چاهيون . هن جي هڪ هٿ ۾ تلوار هئي ، ٻئي ۾ دئت جي سِسي، ٽئين ۾ رت جو پيالو ۽ چوٿين ۾ ترسول .

نادان! تو مون کي ائين ڪرڻ نہ ڏنو ۽ منھنجا هٿ ڪپي ڇڏيا.

ڇاڻين تو تہ اهو دئت ڪير هو، اها سسي ڪنھن جي هئي؟

ڇاڻين تو تہ هن جي پيالي ۾ رت ڪنھن جو هو؟ هاڻي هوءَ پنھنجي پنيڪر روپ سان آيري رهي آهي، اهڙي پنيڪر روپ سان جهڙو مون کان اڳ رڳو ويدوياس ڏٺو هو.

چتر پُڇي — چئن ٻانھن واري، ڪالي ديوي.

(٥)

اسان امن جون ڳالهيون به ڪري رهيا آهيون ۽
ساڳي وقت جنگ جا سانباها به ڪري رهيا آهيون؛
۽ گانڌيءَ جي آتما پنهنجيءَ سماڌيءَ ۾ ليڇي
رهي آهي ،

۽ ڀلي شاهه ۽ ڀٽائي پنهنجي يڪتاري سان سر
ٽڪرائي رهيا آهن ،

ڇا اهڙا ڀائين مون کي جنگ جي موروڇي تان امن
جا شعر لکڻا پوندا،

۽ ان ڪري غداريءَ جي الزام هيٺ سزائون
ڪاٽڻيون پونديون ؟

•اي پنهي ديسن جا انڌا سياستدانو !
مون وٽ ڪيترا نه چنڊ تي گيت هيا، گلن تي
گيت هيا ،

مينهن ڦڙين تي گيت هيا،

۽ آنهن محبوبڙين تي گيت هيا جن جي ڇاتين جا

هنج اچا تائين منهنجي من جي تلاءَ ۾ تري
رهيا آهن، ۽ جن جي ڳلن جا گلاب ساري موسم
وٽ ٻارهوئي بسنت جي رُت رهندي آهي!

ڇا مان آهي گيت نہ لکان ۽ باقي وقت انهن جا
گيت لکي ضايع ڪيان،

انهن جو اڄ نہ سڀان اچڻو آهي،
انهن جو اڻ - ٽر آهي،
جو نہ ڇڪائيءَ جي سوڀ آوس آهي
۽ برائي انت ڀاڻ ڪي ناس ڪندي آهي.

○

آ ڪيرو رڳو ڪڪ ڪانا نہ هوندو آهي،
آن ۾ ڪنهن آڌار جو وسرام بہ هوندو آهي.
اي شاعر! جيستائين تون هر لفظ جي آ ڪيري
۾ ليٺو نہ پاتو آهي، تيستائين تنهنجي ٻولي
ڪاڻياري رهندي.

—

○

مان منهوڙي جي پهاڙيءَ تي ويٺو آهيان، سمنڊ
مانو آهي ۽ اڇا ڦڪي لهرين تي لڏي رهيا آهن،
پاڻيءَ سان آلين جي ڇاتين جو آڇاترو ڇيهاءُ
ڪهڙو نه پيارو لڳي رهيو آهي!

سڄ جي سانجهي سُندر لڳائي هڪ نٿورنيءَ جي
ڏيک ڏئي رهي آهي،

۽ مون کي جوهوءَ جو ڪنارو ياد اچي رهيو آهي،
ڪيئي سال اڳ تون ۽ مان اتي سمنڊ جي پاڻيءَ
۾ پير پيچائي ويٺا هياسين،

۽ پوءِ تو پنهنجيءَ چوليءَ مان موتئي جو گجرو لاهي
پاڻيءَ ۾ ڦٽي ڪيو هو ۽ آهو نيلم رنگ لهرين
تي لڙهندو گم ٿي ويو هو ۽ ٿوريءَ دير کان پوءِ
لهرين اُن کي پتيون پتيون ڪري موٽائي آندو هو،
۽ تو مون کان پڇيو هو، " تون وري ڪڏهن
بمبئيءَ ايندين؟"

هاڻي ان کي ڪيئي سال گذري چُڪا آهن ۽
مان بمبئيءَ موٽي نه آيو آهيان،

ٿ اسانجن ديسن ۾ ٿي جنگيون ٿي چڪيون آهن،
ٿ مان تنهنجي گجري وانگر پٽيون پٽيون ٿي چڪو آهيان ؛

هاڻي جي مان موٽي به ايندس تہ تون سڃاڻي نہ سگهندين ۽ تہ آهو مان آهيان جنهن جي هٿن ڪنهن وقت تنهنجي چوٽي کي چميو هو.

○

مان امن جي فاختائن جهڙا پنهنجا شعر
سرحد پار آڏاري رهيو آهيان،
اي سرحد پار جا پيارا شاعر!
جي تون بہ اهڙا شعر آسمان ۾ اڇا ڪر ڪري آڏارين،
جي توتي مينهڙا وسائي، سون تي بہ اڇي بونڊڙيون برسائن،
تہ ڪهڙو نہ چڱو ٿئي!

—

○

سمنڊ هڪ غصي ۾ آيل ريڊار وانگر صنوبر
جا وڻ پاڙون پٽي ، منهوڙي جـي پهاڙيءَ
سان ٽڪرائي ٿو ۽ پوءِ ريڊن جا ڌڻ چڙدي،
وڙلندو موٽي وڃي ٿو.

○

ڪيڏا انبوهم طارق روڊ تي پٽڪي رهيا آهن
۽ ڇهرمر ڇهرمر شهر جا دڪان ڏسي رهيا آهن
۽ آهي خوبصورت عورتون ڏسي رهيا آهن
جن جون شلوارون ۽ ڏگهيون قميصون بہ سڀئن
عرياني ڇپائي نہ سگهيون آهن ۽ بکايل اکين
کي گرما گرم لقما آڇي رهيون آهن؛

۽ مٿان آسمان ۾ زهرا ململ جو انگوڇو پڌي
هيٺ ڏسي رهي آهي ۽ ان جـي حسن ڏانهن
ڪوبہ نہ ٿو ڏسي .

—

○

هيءَ اسپتال آهي يا پاڙو جو جهاز آهي !
ان جي ڏيکھ ويکر به جهاز جيتري آهي
۽ ان ۾ بوءِ به جهاز جهڙي آهي ·
ڪهڙو ڪارو سمنڊ پار ڪرڻو آهي ان کي؟
ڇا هر بسترو هڪ الڳ ساحل تي لهڻو آهي؟
ڪپتان جي ڪمري ۾ ڇا آهي؟
اُن جون بتيون ڇا کي گهوري رهيون آهن؟
۽ هي ڪجھ مسافر جن جي ٽڪيٽ رد
ڪئي وئي آهي ۽ جي مايوس ٿي موٽن ٿا!
نه ڄاڻان آهي پنهنجي مايوسيءَ جي باوجود،
ڇا لاءِ کلندي موٽي رهيا آهن ؟

شايد هنن کي معلوم آهي تہ ڪڏهن نہ ڪڏهن؛
جهاز جي ٽڪيٽ وٺي يا ٻئي ڪنهن ذريعي،
وري هنن کي سفر تي وڃڻو آهي ·

○

هن ڪال ڪوٺڙيءَ ۾ مون کي ياد ڪري
مون کان پڇيو، "سان ڪير آهيان؟"

مون هن کي ٿورو پوءِ جواب ڏنو،
"تو، مها ڀارت پڙهيو آهي؟ هن ڀيري تون
پنهنجو رٿوان ڀاڻ هڻين ۽ رٿ هلائڻ ۾ ايترو
محو ٿي وئين جو توکان اهو وسري ويو ته
مان به تنهنجي رٿ ۾ گڏ آهيان ۽ تون اهو
سوال مون کان پڇي سگهين ٿو."

هن ڪجهه سوچي چيو، "پر اڄ رات مون
کي مرڻو آهي: هاڻي ٿي مون کي ٻڌاءِ ته
شين جي حقيقت ڇا آهي، انهن کي ڪنهن
ٺاهيو آهي ۽ ڇو ٺاهيو آهي ۽ اهو به ٻڌاءِ ته
ماڻهو مرن ڇو ٿا؟ وقت ٿورو آهي، جلدي
جلدي ٻڌاءِ تہ اسان ڪٿان آيا آهيون ۽
ڪيڏانهن وڃي رهيا آهيون؟ افسوس جو مان

رت هلائڻ ۾ ايڏو محو ٿي ويس جو مونکي پنهنجيءَ پر ۾ تنهنجي وجود جو احساس ئي نه رهيو."

مون ڪي هن تي رحم نه آيو ۽ مون چيو، "اسان وڻ جي پن تي ننڍڙا جيت آهيون ۽ اهو پن هيءَ ڌرتي آهي. انهيءَ وڻ ڪي ڪروڙين پن آهن. هائو، اَن جا پيا پن اهي ستارا آهن، جن مان ڪجهه تون ڪال ڪونڙيءَ جي جهنگلي مان ڏسي رهيو آهين. اسان پنهنجي پن تي چرون پرون ٿا، اَن ڪي سنگهي ڏسون ٿا، ڪڏهن اَن جي بوءِ وٺي تي ۽ ڪڏهن اَن مان ڪريپ اچي ٿي؛ اسان اَن ڪي چکيون ٿا ته اهو سوادي لڳي ٿو؛ اسان اَن تي پنهنجا پرڙا ڦڙڪايون ٿا ته اهو ڪنهن ساهواريءَ وانگر پڪاري اٿي ٿو. ڪي ماڻهو، نه، ڪي جيت جي ٿو وانگر وڏيڪ دلير آهن، انهيءَ پن جي پڇاڙيءَ تي پهچن ٿا ۽ اتان جهڪي هيٺ پوري وکوڙ ڪي ڏسن ٿا؛ هو ڪنبن ٿا ۽ سوچن ٿا ته ڪيڏي نه جو ڪائتي ڪَڏ انهن جي ساسهون آهي! پر ساڳي وقت هنو انهيءَ وڻ جي اڪيچار پنن جو پڙلاءُ ٻڌن ٿا ۽ وڻ جي

جڏن مان اينڊرُ سڳهه پنهنجي پڻ ۾ محسوس
ڪن ٿا ۽ انهن جون دليون خوشيءَ سان
ڀرجي وڃن ٿيون. انهيءَ ڀوائتيءَ ڪنڊ ڪي
مون پوري تن من سان جهُڪي ڏٺو آهي تہ
مون کي ڪنبٽي وٺي وئي آهي ۽ اتان ئي
منهنجي شاعري شروع ٿي آهي. انهيءَ ڪنڊ
۾ گهوريءَ ڪيترن کي ڪنبٽي وٺي وئي
آهي ۽ ڀنواٽي آئي آهي. انهن مان ڪوئي
ڀهڪي ويو آهي، ڪوئي هراسجي ويو آهي
۽ ڪنهن انيڪ ٺڳيءَ جا ڏاهہ لاهي پاڻ کي
ڪُوڙا ڏيڍ ڏنا آهن. پر ڪي اهڙا بہ آهن
جي پڻ جي پيچاڙيءَ تي بيهي، بي ڊپائيءَ ۽
سوَرهيائيءَ سان ان ڪنڊ ۾ گهورن ٿا ۽ چون
ٿا ’اهاَ اسان کي وٺي ٿي.‘ ڇا تون انهن
مان آهين؟“

○

مون اڄا ٿاڪ منجهند جو ڏوٺرا پٽي ڇنا،
تہ اوچتو شام ٿي وئي.

—

○

جيئڻ لاءِ مرڻ به ايترو ئي بي معنيٰ آهي جيترو مرڻ لاءِ جيئڻ. ها، پر قبرستان ۾ آلوءَ وانگر جيئڻ به تہ اجايو آهي.

○

مون ڪي لوڻ ڪاڻ ۾ پڌي ويهاريو ويو آهي
۽ چوڌاري لوناري لوڻ ڳاهي رهيا آهن،
۽ منهنجو بدن رجهي، ڦوڦينڊا ٿي ويو آهي،
۽ لوناري اهو سارو لوڻ منهنجن ڦٽن تي پرڪڻ چاهن ٿا؛
۽ مان پاڻ ڪي چئي رهيو آهيان، " نہ چاٺان
قراۃ العين حيدر پنهنجيءَ آتم ڪهاڻي ۾ ماريپور جون يادگيريون ايتريءَ سڪ سان ڪيئن لکيون!

—

منهنجي هڪ ڪرڙ وڏ دوست کي جو وڪيل
به هو، وار- ڇڙهه ٿي پئي هئي ۽ هن جي اڇن
ڪارن وارن جي وچ ۾ چمڙيءَ تي وار- ڇڙهه
جو گول نشان ٽاسي جي دمڙيءَ وانگر ٿي لڳو.
هن ڏاڍا علاج ڪيا پر دمڙيءَ چمڙيءَ کي نه
ڇڏيو. نيٺ هن کي ڏس مليو ته ڪانگ جو
تازو رت وار- ڇڙهه واري هنڌ لائيندو ته وري
آتي وار نڪري ايندا.

جمعي جو ڏينهن هيو، عدالتون بند هيون. هو
سون وٽ پنهنجي ٻونالي بندوق کڻي آيو ۽
چيائين "ته "هل" ته شڪار تي هلون." پوءِ
اسان جيپ، تي جهنگ ۾ نڪري وياسين. هن هڪ
نم جي وڻ کان پريرو جيپ بيهاري. وڻ تي
ڪانگ لنوي رهيو هو، ڄڻ ڪنهن هندي شاعر
کي پاڻ کي دوهي ۾ دهرائڻ جو نوتو ڏئي
رهيو هو.

منهنجو دوست جيپ مان لٿو ۽ وڻ جي اوٽ
وٺي بندوق مان فير ڪيائين ته ڪانگ ڪنور

پڳت وانگر ڦهڪو ڏئي ڪري پيو ۽ ڦٿڪڻ لڳو، هن مان گرم رت وهي رهيو هو. منهنجو دوست ڪانگ جي پرسان اوڪڙون ويهي رهيو ته هن جي ڪاڏيءَ هيٺان ماس جو ڳُپ پنهنجي ڦلهڙائپ سان لڙڪي پيو. هو ڪانگ جي رت سان آڱريون پري پنهنجي وار - چڙهم واري هنڌ تي لائي رهيو هو، جنهن جي چوڌاري اڇا ڪارا وار هيا ۽ سان حيرت سان ڪانگ جي چهچ-ڪارن ڪنين کي ڏسي رهيو هو، جي ان ڪري پرواز کان محروم تي چڪا ها ته جيئن منهنجي دوست جي وار - چڙهم واري هنڌ تي اڇا ڪارا وار نڪرن ۽ هن جي ڪرڙ وڏ وهيءَ جي ڪوجهائپ ڇپي رهي!

○

ٻار چايو، زور سان ’اوئان، اوئان‘. ڪيائين ۽ پوءِ يڪدم مري ويو؛ رڳو پنهنجي رڙ ازل ۽ ابد جي وچ تي خطِ استوا وانگر ڇڏي ويو.

—

○

هي ڏڳ ________________ ساسهون گِرڻ
هُو ڏڳ ________________ ساسهون گِرڻ
اڳتي وڃان ________________ گِرڻ
پٺتي موٽان ________________ گِرڻ
پاسو وٺان ________________ گِرڻ

؛ هاڻي سانجهي ٿي آهي ؛ سڄ کي آڪاس۔گرڻ
گهڻ لڳي آهي.

سڄ ٻاهر نڪرڻ لاءِ ڏاڍا وس ڪري رهيو آهي
پر گِرڻ اَن کي گهي رهي آهي، گهي رهي
آهي، گهي رهي آهي — گهي چڪي آهي.

---

* گِرڻ — وارُيءَ جي ڍڳ

○

پرتري هري پاڻ ۾ موٽ ڪائي، پنھنجي من ۾ ٻڙ جي هيٺان ويٺو هو. ٻڙ تي ڪيئي گهڻون به آڪيرا ٺاهي ويٺيون هيون ۽ مٺل ساس جا گيپل ڳهي رهيون هيون.

”ڪهڙي نہ گهاٽي ڇانو آهي هن ٻڙ جي!“ پرتري هري سوچيو، ”ڪاش ان تي رڳو ڪويليون ئي ڪوڪنديون رهن! ڪاش مان آن تان هي آڊا آکيرا مٽائي ڇڏيان! ڪاش...“

اوچتو پرتري هري، راڄ پاٽ ڇڏي، گرو گورکناٿ وٽ آچين وهي نڪتو ۽ هن ساڻ گڏ تپسيا ۾ لين ٿي ويو.

○

عمر، ابابيل کان به وڌيڪ تيزيءَ سان اڏامندي
آهي ۽ ساڳيءَ تيزيءَ سان آکيرَ ۾ موٽي به
ويندي آهي.

○

اي ڪويل! تون آڏامي وئينءَ ته منهنجو من
ڇمپا جي وڻ وانگر ٿڙي پيو ۽ پنهنجا گل ڌرتيءَ
تي ڇمين وانگر ڍهلائي ڇڏيائين،

۽ شفق ڏانهن ٻانهون ڦهليري، تو ڏانهن ڏسندو
رهيو، تون ڇا وري نظر نه آئينءَ!

○

ڇا اهو سوچي ته آندي جي موت کان پوءِ
پهلو نرودا اسپتال ۾ ڪيئن مئو،
مان پنهنجي موت جي ريهرسل ڪري رهيو آهيان!

O

هن ڪاريءَ تصوير مٿان ٻي ڪاري تصوير ڪڍي، وري اُن جي مٿان ٽين ۽ اُن جي مٿان چوٿين ڪاري تصوير ڪڍي ۽ اڃا تائين هُو ڪاري تصوير مٿان ڪاري تصوير ڪڍي رهيو آهي.

ڇا هو مصور نابين آهي؟ ڇا نابين حقيقت کي ائين ڏسندو آهي؟

يا هو زندگيءَ جي ڳجهارت جون پيچيون ڏئي رهيو آهي، ڳجهارت جا هو اڃا تائين پيچي نه سگهيو آهي.

O

جي تون مون کي هاروت ۽ ماروت وانگر پرکين ۽ منهنجيءَ هر خطا لاءِ مون کي کوهه ۾ لٽڪائين ته پوءِ توکي دنيا ۾ ايترا کوهه ئي نه ملندا جو مان پنهنجي سيني خطائن جو ازالو ڪري سگهان.

—

○

هي سڪر جو اونهارو !

ڏينهن هيڙي ڪٽين وانگر چمڪي رهيو آهي ۽ رات جو ستارا رابيل جي گلن وانگر ٽڙي پون ٿا .

اي پارڪو! سڪر جو اونهارو نه ڏسندين ته منهنجي شاعريءَ کي چڱيءَ پر پرکي نه سگهندين .

○

شاعريءَ جي ڪنهن خاص لفظ سان محبت دراصل ڪنهن تخيل ۽ توانائيءَ سان محبت آهي ، جيئن ڪنهن مغنيءَ جي ڪنهن خاص آلاپ سان محبت دراصل زمان ۽ مڪان جي تسلسل ۾ ڪنهن اضطراب سان محبت هجي .

—

○

شاهه بلال گهاٽي ۾ گهوڙن ڪان اڳ، پرسان بيٺل مريد کي چيو، ”جو ڪجهه آهي اُن ڪان نابري وار، اُن کي ٽڏي ڇڏ، اُن تي ٽوڪار!

”جو ڪجهه تون گهرجي اُن تي سڀ ڪجهه وار اُن کي ڇُهڻي پؤ، اُن کي اوري آڻ!

”دل جو قانون دنيا جي هر قانون کان مٿي آهي؛ دنيا جو قانون جي دل جي قانون سان مطابقت پيدا ڪرڻ لاءِ گهاٽي ۾ گهوڙنو پوي ته اُن کان منهن نه موڙ!

”دنيا ۾ هر گالهه کان وڌيڪ اهم هڪ نئين دنيا بنائڻ جو جذبو آهي، دنيا جا وڌيڪ پاڪيزه، وڌيڪ ديانتدار، وڌيڪ حق ۽ اِنصاف تي ٻڌل هجي.“

—

○

تون سمجهي نه سگهندين ته منهنجيءَ شاعريءَ کي
ورثي ۾ ڇا مليو آهي ؟

تون ڇا سمجهين مٽيءَ جي سُگنڌ سان بوجهل آڌما
پنيون ۽ ٻج، پگهر واسيل ڇاتيون، ڪيڙيءَ ڪُرڇيل
پير، پانڌ ، پيرون ، مارو ، ماروئڙيون !

تنهنجي ڪلاسيڪي شاعريءَ ۾ زندگي ڪيتري نه
آسان آهي، ڪيتري نه شفاف آهي جنهن تي رت
ڦڙي جو ڪوئي نشان نه آهي؛ آن جي پيار ۾ نه
ماس آهي، نه پيڙا آهي، نه پڪار آهي. هائو تنهنجي
ڪلاسيڪي شاعري آهو تتو پاڻي آهي جنهن ۾
جيوڙا ته ڪونه آهن پر ڪائي سگهه ڏيندڙ وٽ
به ڪونه آهي؛ آها شاعري بيجان آهي، نجي آهي.

آهو انسان جنهن ۾ ڪوئي ويساهه نه رهندو آهي،
جنهن ۾ ڪائي آس نراس نه هوندي آهي، جو هر
آدرش کان عاري هوندو آهي، اهو پنهنجي مٽيءَ
کي روح ۾ بدلائيندو آهي، جنهن کي نه ڪائي
ڌرتي هوندي آهي، نه جڙون هونديون آهن ۽ نه آن
مان ڪي سلا ڦٽندا آهن. اهو انسان پاڻ کي اوتي

خالي ڪري ڇڏيندو آهي، نہ هن ۾ ٻج هوندو آهي، نہ آنڊا هوندا آهن، نہ لهو هوندي آهي. هن وٽ فقط موزون لفاظي هوندي آهي، بلاغت جي بازي گري هوندي آهي، فاعلاتن فاعلات ۽ فعولن فعول جو غوغاءُ هوندو آهي. هن جي شاعريءَ ۾ نہ سسئيءَ جو ڏک هوندو آهي، نہ موسل جو انتظار هوندو آهي، ۽ نہ سورٺ جي ٻانهءُ ڏاريندڙ آهہ وفغان هوندي آهي ۽ نہ آن ۾ مارئي ڪوٽ کان اوچو آيري چنڊ کي ڏسندي آهي ۽ سگهارا سنگهار سارينديي آهي ۽ نہ گهاتو گهيڙ ۾ گهڙي سچ کي مارڻ جا سانباها ڪندا آهن. رت پسوڙي، باسي، ماٺيي جي وٽ کان وانجهي شاعري، درٻاري شاعري، غزل پيش ڪري بهادر شاهہ ظفر کان خلعت وٺندڙ ۽ هن کي رنگون جي قلعي ۾ قيد ڏسي گوڙهو نہ ڳاڙيندڙ شاعري، ڪاٻڪ مان ڪبوترن وانگر قافيا آڏاريندڙ شاعري، فنا جي زد ۾ تهذيب جي شاعري، طوفان ۾ موسن خان موسن جي پتنگ وانگر قيرائيون ڪائيندڙ شاعري، اهائي تہ آهي تنهنجي ڪلاسيڪي شاعري. تون منهنجيءَ شاعريءَ جي ورثي کي سمجهي نہ سگهندين!

—

○

تنهنجو جسم هڪ ڪاٻڪ آهي جنهن تان منهنجا هٿ ۽ پاريهر هوا ۾ آڏامي رهيا آهن، پاريهر جي پاڻ سان گڏ پتوري ڪاٻڪ کي آسمان ۾ ڪٽي وڃن ٿا.

○

ڇا شاعري فقط الفاظ جو ترنم آهي؟
شاعري پهرين جذبات جو ترنم آهي،
جنڌڙيءَ جي جوار پاڻا آهي.
نثر ٻه وڏن وانگر وڏي اُنين ڪنيءَ
جي ڪپر تي ڪري ٿو جيئن نظم،
پر جن فقط ڪنڌيءَ تي ڪوڏ ڪڏا
ڪيا آهن تن کي کهڙي ڄاڻ تہ
ساگر ڪهڙا ڪهڙا سانگ ٿو ڪري!

—

○

تو جنهن وڻ جي ڇانوَ ۾ ويٺي هئينءَ، اُن وڻ جي ڇانوَ مون تي تتي ڏينهن ۾ هر هنڌ پاڇو ڪندي رهي آهي؛

تون جنهن تلاءَ ۾ وهنتي هئينءَ، اهو تلاءُ اُن جي لهرين مان تنهنجي سرير جي سڳنڌ اچي رهي آهي؛

جنهن به شيءِ جي ڇهاوَ سان منهنجيءَ دل ۾ درد اُڀري اچي ٿو، مان ڄاڻان ٿو تہ تون ان کي ڇُهي وئي آهين.

چنڊ مون کي اُداس ڏسي پڇي ٿو، "هوءَ ڪيڏانهن وئي؟"

۽ مان هيڏانهن هوڏانهن ڏسي سوچيان ٿو تہ تون تہ هاڻي بہ هتي هئينءَ، رڳو منهنجو چنڊ ڏانهن ڏيان ويو، تہ تون ڪيڏانهن ڇپي وئين؟
تون ڪٿي آهين؟ تون هئينءَ بہ يا نہ؟

ڇا هي منهنجو سپنو هو؟ پر هي تلاوَ جي ڪناري تي وڻ ساک ڏئي رهيو آهي تہ تون ۽ مان ان جي پاڇي ۾ ويٺا هياسين؛ اهو تلاءُ سپنو نہ آهي اهو وڻ سپنو نہ آهي.

—

○

هي ڪارا گلاب ته نه هئا!
شايد گهايل پکيءَ کي ڪارا گلاب ائين
نظر ايندا آهن!

شايد مصور جي محبوبا مري وئي هئي/
يا هن سان بي وفائي ڪئي هئائين.

○

”پريت ڇا ٿيندي آهي؟“
”چنڊ آڪاس مان چڪور لاءِ ٽپو ڏيندو آهي
۽ هن کي وچ واٽ تي ملندو آهي.“

○

ڏات ڏک سان ڏانوڻ ڏائيندي آهي،
مون ڪڏهن نه ڏٺو آهي ته آها سک جي
سينڌي تي هجي.

—

O

مان رسالي جا پنا اٿلائسي ٿو ڏسان
۽ حيران ٿي ٿو وڃان جيئن ڪنهن
بار کي پهريون ڀيرو معلوم ٿيندو
آهي ته ٻڙاڏو هن جي ٻولي ڳالهائي
رهيو آهي .

O

ڇا اهو به شاعر آهي جو ڇوڪري رتوڇاڻ
ڏسي پر پوءِ بـه پنهنجا هٿ ميندي‌ءَ ۾
رڱي !

O

ڇا تو منهنجي ترنم، منهنجي‌ءَ لئي‌ءَ،
منهنجي ڪيف و سرور کي پنهنجو پاڻ
سپرد ڪيو آهي؟
جي ها، ته پوءِ منهنجي شعر جي معني
تو تائين پاڻ ئي پهچي ويندي .

—

○

مون مير جي آمرد پرستيءَ جي باري ۾ پڙهي،
ڪليات ِ مير پنهنجي ڪتب خاني مان ڪڍي
ڦٽي ڪيو هو، پر هوءَ ڇا سٺو وانگر آهي؟
جنهن جون ڪيئي محبوبائون آهن؟ ڇا مون کي
ڪليات ِ مير جي ياد ڏياريندي آهي، مون کي
ڪڏهن نہ پسند آهي!

○

مرزا شيفتہ غالب ڏانهن ڏسي چيو،
”اسان شاعر سان دوستي رکي آهي
يا قطب مينار سان!
هن جي تخيل تائين رسائيءَ لاءِ
ڪڏهن نہ ڪشالو ڪڍڻو پوي ٿو!“

مرزا شيفتہ ـــ غالب جي دور جو هڪ شاعر

○

رات ڪھڙي نہ ڪاري آھي، ڀوائتي آھي!
آسمان مان ستارا ڇتن ڪئتن وانگر ڪاٽيئا
ڪڍي، ڳُرڪسي رھيا آھن، جڻ آھي روڄڙ
ڪري ڏرتيءَ کي چيري ڦاڙي ڇڏيندا!!

○

لينن گراڊ ۾ پشڪن ۽ ڊوسٽو وسڪي جا
گھر / عجائب گھر ڏسي مان سوچان ٿو تہ
مون کي تہ اھو بہ معلوم نہ آھي تہ چيخمل
ڪراچيءَ ۾ ڪٿي رھندو ھو!

—

منهنجي ڏوهٽي مون ڏانهن ڀڄندي آئي ۽ چيائين، ”نانا! ٻاهر در تي هڪ ماڻهو ويٺو آهي؛ هن کي پيرن ۾ ڪوڙ پکي آهن، اهي مون کي وٺي ڏي.“

مان در تي آيس ته ڏٺم ته هڪ ماريءَ کي هٿ ۾ وڏو پڃرو هيو جنهن ۾ ڪيئي چيهها ڇهڇائي رهيا هئا.

مون پکي ڳڻيا ڏٺا ته آهي ست هيا. ان تي ماري چيو، ”سائين! پکي ڇو ٿا ڳڻيو؟ اوهان سيئي ڪڻو ته مان اوهان کي سستا ڏيندس.“

”بابا،“ مون ماريءَ کي جواب ڏنو، ”منهنجي عمر به ست سال آهي ۽ مون اهي سال پڃري ۾ ڇهڇائيندي گذاريا آهن. مون اهي سال سنڌ کي ڏاڍا سستا ٿي ڏنا پر ... ...“

ائين چئي مون ماريءَ کي منهن گهريو ملهه ڏنو ۽ پڃرو کولي پکي آڏاري ڇڏيا.

—

ڀلنامو

صفحو / سٽ	غلط	صحيح
۴۳ / ۱۹	ٻاجي تحريڪ	ٻابي تحريڪ
٦۳ / ٦	پٽر رهيو آهي	رڳو اهو پٽر رهيو آهي
٦۸ / ۱۱	ڏک ۾ سمجهي ويو	ڏک ۾ سهجي ويو
۸۰ / ۲	ميٿلي ٻوليءَ ڪوي هو	ميٿلي ٻوليءَ جو لفظ هو
۹۰ / ۷	ڪيپ اڳتي وڌندو	ڪيپ ۾ وڌندو
۹۵ / ۵	نيائٽو ٿو پڙي	نيائٽو ٿو پوي
۱۰۰ / ۱۴	ويا ڪياڻ	اهي ويا ڪياڻ
۱۰۲ / ۲	پان ۽ تماڪو	پان ۾ تماڪو
۱۰۳ / ۳	زڪابدار	رڪابدار
۱۰۳ / ۵	زغفراني	زعفراني
۱۰۴ / ۱	دؤر پيو	دورو پيو
۱٦۴ / ۷	مرجهايل ٿي	مرجهايل ٿوني
۱٦۵ / ۷	سرۃ جي منڊ	سرۃ جي منڊ
۱٦۵ / ۱۵	منڊ آهي سرۃ	منڊ آهي سرۃ

پڙهندڙ نسُل . پَ نَ

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾ عبدالله حسين ” اُداس نسلين“ نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻڪَ ”لُڙهندڙ نسُل“ نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ ئي لکيو:

انڌي ماءُ ڄڻيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لُڙهندڙ، ڪَڙهندڙ، ڪُڙهندڙ، ٻرندڙ، جُرندڙ، ڪِرندڙ، اوسيئڙو ڪندڙ، ٻاڙي، ڪاٺُو، ياجوڪڙُ، ڪاوڙيل ۽ وِڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سگهجي ٿو، پر اسان اِنهن سڀني وِچان ”پڙهندڙ“ نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاغذ تان کڻي ڪمپيوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعني e-books ناهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وڌڻ، ويجهڻ ۽ هِڪَ ٻئي کي ڳولي سَهڪاري تحريڪ جي رستي تي آڻِڻَ جي آسَ رکون ٿا.

پڙهندڙ نسل (پَـنَ) ڪا بہ تنظيمَ ناهي. اُنَ جو ڪو بہ صدر، عُهديدار يا پايو وِجهندڙ نہ آهي. جيڪڏهن ڪو بہ شخص اهڙي دعوىٰ ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو ڪُوڙو آهي. نہ ئي وري پَنَ جي نالي ڪي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو بہ ڪُوڙو آهي.

جھڙيءَ طَرَح وڻن جا پَنَ ساوا، ڳاڙھا، نيرا، پيلا يا ناسي ھوندا آھن اھڙيءَ طرح پڙھندڙ نَسُل وارا پَنَ بہ مختَلِف آھن ۽ ھوندا. اُھي ساڳئي ئي وقت اُداس ۽ پڙھندڙ، بَرندڙ ۽ پڙھندڙ، سُست ۽ پڙھندڙ يا وِڙھندڙ ۽ پڙھندڙ بہ ٿي سگھن ٿا. ٻين لفظن ۾ پَنَ ڪا خُصوصيءَ ۽ تالي لڳل ڪِلَب Exclusive Club نہ آھي.

ڪوشش اھا ھوندي تہ پَنَ جا سڀ ڪَم ڪار سَھڪاري ۽ رَضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آھي تہ ڪي ڪم اُجرتي بنيادن تي بہ ٿِين. اھڙي حالت ۾ پَنَ پاڻ ھِڪَبِئي جي مدد ڪَرڻ جي اُصولَ ھيٺ ڏي وَٺُ ڪندا ۽ غيرتجارتي non-commercial رھندا. پَنَن پاران ڪتابن کي ڊجيٽائيز digitize ڪرڻ جي عَملَ مان ڪو بہ مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نہ ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊِجيٽائِيز ڪرڻ کان پوءِ ٻيو اھم مرحلو وِرھائڻ distribution جو ٿيندو. اِھو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏھن ڪو پيسا ڪمائي سگھي ٿو تہ ڀلي ڪمائي، رُڳو پَنَن سان اُن جو ڪو بہ لاڳاپو نہ ھوندو.

پَنَن کي ڪُليل اکرن ۾ صلاح ڏجي ٿي تہ ھو وَسَ پٽاندڙ وڌِ کان وَڌِ ڪتاب خريد ڪَري ڪتابن جي ليکڪَن، ڇپائيندڙن ۽ ڇاپيندڙن کي ھِمٿائِن. پر ساڳئي وقت عِلم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ کي ڦھلائڻ جي ڪوشش دوران ڪَنھن بہ رُڪاوٽ کي نہ مڃن.

شيخ اَيازَ علمَ، چانڊ، سمجهہَ ۽ ڏاهپَ کي گيتَ، بيتَ، سِٽَ، پُڪارَ سان تَشبيهہ ڏيندي انهن سيني کي بَمن، گولين ۽ بارودَ جي مدِ مقابل بيهاريو آهي. اياز چوي ٿو تہ:

گيتَ بہِ جڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪَرن ٿا.

... ...

جئن جئن جاڙ وڌي ٿي جَڳَ ۾، هو ٻوليءَ جي آڙ ڇُپن ٿا؛

ريتيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موٽي مَنجهہِ پهاڙ ڇُپن ٿا؛

... ...

ڪالههَ هُيا جي سُرخ گُلن جيئن، اڄڪلهہ نيلا پيلا آهن؛

گيتَ بہِ جڻ گوريلا آهن........

... ...

هي بيتُ اَٿي، هي بَم- گولو،

جيڪي بہ ڪٽين، جيڪي بہ ڪٽين!

مون لاءِ ٻنهي ۾ فَرَقُ نہ آ، هي بيتُ بہ بَمَ جو ساٿي آ،

جنهن رِڻَ ۾ رات ڪَيا راڙا، تنهن هَڏَ ۽ چَمَ جو ساٿي آ ـ

اِن حسابَ سان اٽڃاٽائي کي پاڻ تي اِهو سوچي مَڙهڻ تہ ”هاڻي ويڙهہ ۽ عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نہ وڃايو“ ناداني‍ءَ جي نشاني آهي.

پَنَن جو پڙهڻ عام ڪِتابي ڪيڙن وانگر رُڳو نِصابي ڪتابن تائين محدود نہ هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج ۽ سماجي حالتن تان نظر ڪِڇي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي پاليسيون policies اٽڃاٽن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَنَ نِصابي ڪتابن سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين

ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پڙهندڙ نَسُل جا پَنَ سيني کي **چو، چالاءِ ۽ ڪينئن** جهڙن سوالن کي هر بَيانَ تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوشَ ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جوابَ ڳولڻ کي نہ رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اٽٽر گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان بہ پڙهڻ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي اِن سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا، بَس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏِسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

> وڻ وڻ کي مون ياڪِي پائي چيو تہ ”منهنجا ياءُ
> پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پَنَ پَنَ جو پڙلاءُ“.
> - اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)